

Zingen met kinderen

Een onderzoek naar stemvorming bij kinderen op de basisschool

Arianne Kiewiet

83446

arianne.kiewiet@student.stenden.com

Minor: vakspecialist muziek

Begeleider: Sjoerd van der Veen

Studiejaar 2011-2012

Een valse noot zingen is onbelangrijk,
maar zingen zonder passie is
onvergeeflijk.

L. van Beethoven

Voorwoord

Voor u ligt de uitwerking van het literatuur- en praktijkonderzoek van mijn minor. Deze minor is uitgevoerd binnen het vakgebied muziek vanuit de Christelijke opleiding tot leraar basisonderwijs. Het onderwerp van dit onderzoek is 'Zingen met kinderen'. Het afgelopen jaar heb ik mij verdiept in hoe ik de kwaliteit van het zingen van kinderen kan verbeteren. In het praktijkonderzoek heb stemvorming toegepast in de muzieklessen. Zo heb ik geconcludeerd dat stemvorming de zangkwaliteit van kinderen kan verbeteren.

Graag wil ik mijn minorbegeleider vanuit Stenden Hogeschool, Sjoerd van der Veen, bedanken voor de begeleiding tijdens het onderzoek.

Daarnaast wil ik Arjen Hilbers, conservatoriumstudent schoolmuziek, Lieuwe Noordam, docent schoolmuziek Prins Claus Conservatorium en Rebekka de Jong, docent muziek Augustinus College, bedanken voor hun uitleg over verschillende onderwerpen binnen dit onderzoek. Jorinde Kloekhorst, groepsleerkracht groep 5 en 6 van 'DeTamarisk', wil ik bedanken voor de ruimte om de zanglessen te geven in groep 5 en 6.

Ik wens u veel leesplezier.

Arianne Kiewiet

Stenden Hogeschool Groningen

Augustus 2012

Inhoudsopgave

Inleiding		pag. 6
Hoofdstuk 1	Het belang van muziekonderwijs op de basisschool	pag. 7
1.1.1	De ontwikkeling van het kind	pag. 7
1.1.2	Muziek als onderdeel van de cultuur	pag. 7
1.1.3	Het sociaal-maatschappelijk perspectief	pag. 7
1.2	De verschillende competenties	pag. 8
1.2.1	De cognitieve competentie	pag. 8
1.2.2	De creatieve competentie	pag. 9
1.2.3	De sociaal-emotionele competentie	pag. 9
1.2.4	De zintuigelijke competentie	pag. 9
1.2.5	De motorische competentie	pag. 9
1.3	Het belang van zingen	pag. 10
1.3.1	Plezier	pag. 10
1.3.2	Taalverwerving	pag. 10
1.3.3	Positief communicatie	pag. 10
1.4	Intrinsieke waarde van muziek	pag. 11
1.5	Kerdoelen voor basisonderwijs	pag. 12
Hoofdstuk 2	De vier stemvormingsaspecten	pag. 13
2.1	De stem	pag. 13
2.1.1	Het strottenhoofd	pag. 13
2.1.2	De stemplooiën	pag. 14
2.1.3	De registers	pag. 15
2.2	De adem	pag. 15
2.2.1	Verschillende manieren van ademen	pag. 15
2.2.2	Een goede lichaamshouding voor een goede ademhaling	pag. 15
2.2.3	Het ademen bij het zingen	pag. 16
2.2.4	Veel voorkomende fouten bij het ademen	pag. 16
2.3	De articulatie	pag. 16
2.3.1	Het articuleren	pag. 17
2.3.2	Het vormen van klinkers en medeklinkers	pag. 18
2.4	De resonantie	pag. 19
Hoofdstuk 3	De kinderstem	pag. 20
3.1	Een kinderstem en de mutatie	pag. 20
3.2	Brommers	pag. 21
Hoofdstuk 4	Zingen in de klas	pag. 22
4.1	Vorbereiding	pag. 22
4.2	Aanleren van een lied	pag. 23
4.3	Algemene tips en ideeën met betrekking tot zingen met kinderen	pag. 24
4.4	Extra didactische tips met betrekking tot brommers	pag. 25

Hoofdstuk 5	Stemvormingsoefeningen	pag. 27
5.1	Ademhaling en lichaamshouding	pag. 28
5.2	Articulatie	pag. 29
5.3	Egalisatie	pag. 32
5.4	Resonantie	pag. 33
Hoofdstuk 6	Stemvorming in liedjes	pag. 34
6.1	Ademhaling en lichaamshouding	pag. 35
6.2	Articulatie	pag. 37
6.3	Egalisatie	pag. 44
6.4	Resonantie	pag. 50
6.5	Overige liedjes	pag. 53
Hoofdstuk 7	Een experiment	pag. 59
7.1	Onderzoekstypen	pag. 59
7.2	Onderzoeksontwerp	pag. 59
7.3	Beschrijving variabelen	pag. 60
7.4	Beschrijving populatie en steekproef	pag. 60
7.5	Beschrijving storen factoren	pag. 60
7.6	Betrouwbaarheid	pag. 60
7.7	Validiteit	pag. 61
Hoofdstuk 8	Het onderzoek – De voormeting	pag. 62
8.1	De voormeting	pag. 62
8.2	De voormeting in groep 5 en 6	pag. 63
Hoofdstuk 9	Het onderzoek – De lessen	pag. 64
9.1	Les 1	pag. 64
9.2	Les 2	pag. 66
9.3	Les 3	pag. 67
9.4	Les 4	pag. 68
9.5	Les 5	pag. 69
9.6	Les 6	pag. 70
9.7	Les 7	pag. 71
9.8	Les 8	pag. 72
9.9	Les 9	pag. 73
Hoofdstuk 10	Evaluatie van de lessen	pag. 74
10.1	De voormeting	pag. 74
10.2	De verliefde stieros	pag. 74
10.3	Doep, doep	pag. 74
10.4	Opzij	pag. 74
10.5	Het boevenlied	pag. 75
10.6	Flieh	pag. 75
10.7	Hond Joris	pag. 75
10.8	De dingen waar ik zo van hou	pag. 75
10.9	Jassen passen	pag. 76
10.10	Boos	pag. 76

Hoofdstuk 11	Het onderzoek – De nameting	pag. 77
11.1	De nameting	pag. 77
11.2	Interpretatie van de resultaten	pag. 80
11.2.1	Klank – hoogte	pag. 80
11.2.2	Klank – duur	pag. 81
11.2.3	klank – sterkte/duur	pag. 82
11.2.4	Vorm en betekenis	pag. 83
Hoofdstuk 12	Conclusie en aanbevelingen	pag. 84
12.1	Mijn bevindingen	pag. 84
12.1.2	Literatuuronderzoek	pag. 84
12.1.2	Praktijkonderzoek	pag. 84
12.2	Terug naar de onderzoeksvragen	pag. 85
12.3	Aanbevelingen	pag. 87
Literatuurlijst		pag. 88
Bijlages		pag. 89

Inleiding

Het onderwerp van mijn minor binnen het vakgebied muziek is 'Zingen met kinderen'. Zingen met kinderen vind ik erg leuk om te doen. Het geeft vaak positieve energie in de klas en zingen kan om verschillende redenen ingezet worden in de klas. Zo kan zingen bijdragen aan de taalverwerving en aan de sociale ontwikkeling van de klas.

Mijn probleemstelling voor dit onderzoek luidt als volgt:

'Ik wil graag weten wat het effect van stemtraining is op de zangkwaliteit van kinderen in de bovenbouw van de basisschool.'

Aan deze probleemstelling heb ik een onderzoeksvraag gekoppeld:

'Op welke manier kan ik het beste de kinderen in een bovenbouwklas bewust maken van hun eigen zingen en op welke manier kan ik het beste de zangkwaliteit van de kinderen verhogen?'

Vanuit deze onderzoeksvraag heb ik verschillende deelvragen opgesteld.

- Wat is het belang van zingen voor de ontwikkeling van kinderen?
- Op welke manier spelen de stemvormingsaspecten een rol tijdens het zingen?
- Wat zijn de kenmerken van een kinderstem en wat zijn de mogelijkheden van een kinderstem om te zingen?
- Wat is een goede didactische manier om aan kinderen uit te leggen wat hun stembanden doen tijdens het zingen?
- Wat zijn duidelijke didactische tips en oefeningen voor een leerkracht om het zingen van de kinderen te verbeteren?
- Heeft mijn lessenserie, met als doel het verbeteren van de zangkwaliteit van de kinderen, effect op de zangkwaliteit van de kinderen?

Deze deelvragen hoop ik in dit onderzoeksverslag te beantwoorden.

Het verslag van het onderzoek is als volgt opgebouwd.

In hoofdstuk één wordt het belang van muziekonderwijs in de basisschool besproken. Daarnaast worden de kerndoelen met betrekking tot het zingen neergezet.

De vier stemvormingsaspecten worden behandeld in hoofdstuk twee.

Omdat dit onderzoek bedoeld is voor de basisschool, gaat hoofdstuk drie dieper in op de kenmerken van de kinderstem. Ook wordt er dieper in gegaan op brommers.

In hoofdstuk vier worden didactische tips en ideeën gegeven voor het zingen op de basisschool. Het aanleren van een lied in de klas staat hier centraal.

Stemvormingsoefeningen worden in hoofdstuk vijf aangereikt en in hoofdstuk zes wordt stemvorming gekoppeld aan liedjes. In deze twee hoofdstukken wordt een koppeling gemaakt naar de praktijk, deze ideeën wil ik namelijk uitvoeren tijdens mijn praktijkonderzoek.

De theorie over het experiment is te vinden in hoofdstuk 7.

Het experiment van dit onderzoek bestaat uit een voormeting, een lessenserie en een nameting.

De voormeting is in hoofdstuk 8 te vinden, de inhoud en evaluatie van de lessen in hoofdstuk 9 en 10. In hoofdstuk 11 zijn de resultaten van de nameting te vinden.

Als laatste zijn de conclusies en de aanbevelingen te vinden.

Ten slotte vindt u de literatuurlijst.

Hoofdstuk 1 Het belang van muziekonderwijs op de basisschool

Als eerste wil ik kijken naar het belang van muziekonderwijs op de basisschool. Het zingen met kinderen is namelijk één van de domeinen van het vakgebied muziek. Als duidelijk is wat het belang is van muziekonderwijs, kan dit grotendeels gekoppeld worden aan het belang van goed zangonderwijs op de basisschool.

Muziek wordt gezien als een belangrijk en noodzakelijk onderdeel van de opvoeding van het kind. Muziekonderwijs op de basisschool speelt hier dus een belangrijke rol in. Hiervoor zijn verschillende argumenten te noemen¹. Ik wil vanuit verschillende uitgangspunten kijken naar het belang van muziekonderwijs. Deze uitgangspunten zal ik hieronder noemen en toelichten.

1.1.1 De ontwikkeling van het kind

Het doel van opvoeding en onderwijs is om kinderen te helpen zich te ontwikkelen tot volwassen mensen en om hun talenten te ontdekken. Elk kind is uniek en als opvoeder heb je de taak om uit te gaan van de mogelijkheden en behoeften van het kind.

Bij het kind zit muziek in de genen ingebakken. Opvoeders en leerkrachten hebben de taak om samen met het kind die muzikale potenties te ontwikkelen. Er blijft weinig van de muzikale potenties over van het kind als er niks mee gedaan wordt. Het is daarom belangrijk om vroeg met kinderen bezig te gaan met verschillende aandachtsgebieden van muziek. Voorbeelden zijn het bijbrengen van gevoel voor maat en ritme, het zingen van liedjes en het trainen van het auditieve waarnemingsvermogen. Het kind kan zich dan optimaal muzikaal ontplooien.

Ik zal straks dieper ingaan op de verschillende competenties van de ontwikkeling van het kind waar muziek positief aan bijdraagt.

1.1.2 Muziek is een onderdeel van de cultuur

Als Nederlanders leven we in een Westerse maatschappij. Er is een specifieke Nederlandse cultuur, maar deze cultuur lijkt veel op de cultuur van de andere Westerse landen. Sociaal-maatschappelijke, technische, filosofische, kunstzinnige en veel andere ontwikkelingen hebben er voor gezorgd hoe de cultuur zich ontwikkeld heeft. De Westerse cultuur is een andere cultuur dan de Chinese, Afrikaanse of Russische cultuur.

Omdat Nederlandse kinderen leven in een Westerse maatschappij moeten ze die cultuur leren kennen. Muziek is een belangrijk onderdeel van de Nederlandse cultuur. Elke Nederlander heeft wel iets met muziek. Muziek vervult verschillende functies; kunst, plezier, ontspanning maar ook zingen, dansen en ervaringen delen over muziek.

In de kerndoelen staat beschreven dat kinderen zich op kunstzinnig gebied moeten oriënteren. Hier valt muziek ook onder. Kinderen leren op welke manier muziek heeft bijgedragen aan onze cultuur en ze zullen vertrouwd raken met deze 'eigen' muziek. Binnen het vakgebied muziek wordt niet alleen maar aandacht besteed aan muziek binnen onze eigen cultuur. Ook muziek uit andere culturen komt aan de orde. Kinderen zullen ervaren wat de verschillen zijn tussen de verschillende culturen.

1.1.3 Het sociaal-maatschappelijk perspectief

De multiculturele maatschappij verwacht dat kinderen samen met anderen goed in deze samenleving kunnen functioneren. Dit moeten kinderen leren en hun sociale vaardigheden hiervoor ontwikkelen. Binnen het onderwijs kan het vakgebied muziek bijdragen aan dit onderdeel van de ontwikkeling van kinderen.

¹ Van der Lei e.a., 2004 p. 2-9

1.2 De verschillende competenties

Zoals ik hierboven al noemde, draagt muziek positief bij aan de verschillende competenties van de ontwikkeling van het kind. Het kind ontwikkelt zich op verschillende gebieden door kennis, inzicht en vaardigheden te verzamelen. Eén van die gebieden is muziek. De kinderen maken binnen het vak muziek kennis met de muziek van hun eigen cultuur maar ook van andere culturen. Ook leren kinderen de belangrijkste theoretische en praktische vaardigheden van muziek.

Door muziekonderwijs ontwikkelen kinderen zich niet alleen binnen de muzikale competentie. Muziek draagt ook bij aan andere, algemene competenties. Ik zal deze competenties noemen en toelichten waarom muziek bijdraagt aan de ontwikkeling van deze competenties^{2 3}.

1.2.1 De cognitieve competentie

Met cognitie (Latijn: *cognoscere* = weten of kennen) bedoelen we de kennis van mensen. Maar ook de mentale activiteiten leren, waarnemen, herinneren en denken vallen onder het begrip cognitie. Het is niet zo dat veel muziek maken of - luisteren ervoor zorgt dat een kind rekenen of taal in één keer zal begrijpen. Door muziek kunnen de handelingen die nodig zijn voor het verzamelen en verwerken van kennis wél sterker ontwikkeld worden. Het vermogen tot representatie, het muzikaal geheugen en de structurering van tijd en ruimte zijn daar voorbeelden van.

- Abstracte notatie.
De traditionele notatie van muziek is abstract. Een noot staat voor een klank en de vorm van de noot bepaalt hoe lang de klank moet duren. Om muziek te kunnen maken, moet je dit begrijpen. Dit geldt ook voor het rekenen en lezen. Ook bij deze vakgebieden wordt gebruikt gemaakt van abstracte tekens die kinderen moeten leren begrijpen. Kinderen moeten zich thuis gaan voelen in de wereld van de abstracte tekens. Door in muziekonderwijs spelenderwijs met noten en ritmes bezig te gaan, raken kinderen vertrouwd met abstracte tekens.
- Het muzikaal geheugen.
Het muzikaal geheugen is belangrijk binnen muziek. Het komt telkens weer terug. Kinderen herkennen en onthouden ritme, melodieën, teksten.
Een goed geheugen is noodzakelijk voor het verzamelen en verwerken van kennis. Door veel met muziek bezig te zijn, wordt het geheugen dus getraind.
- Structurering van tijd en ruimte.
Tijd is een kenmerk van muziek. Door de maat en het ritme ontstaat er structuur in een muziekstuk. Zo komen kinderen op een andere manier in contact met het begrip 'tijd'. Tijdens dans ervaren kinderen het begrip 'ruimte'.

Aan het verzamelen en verwerken van kennis wordt de meeste tijd besteed in de basisschool. Dit gebeurt vooral in klasverband. Het is nooit helemaal stil in een klaslokaal. Er is veel achtergrondruis aanwezig zoals kuchende kinderen, schuifelende stoelen en geritsel van papier. In 2003 onderzochten onderzoekers in Londen het effect van deze ruis op de leerprestaties van kinderen⁴. Als er veel ruis aanwezig was in de klas, staken de kinderen minder op van de lesstof. In 2009 in Amerika onderzochten onderzoekers dit fenomeen verder. Bij proefpersonen onderzochten ze hoeveel de hersenstam oppikt van een geluid dat geleidelijk overstemd wordt door ruis. Bij de hersenen die muzikaal minder getraind zijn, werd het geluid al snel niet meer opgepikt. De hersenen die muzikaal getraind waren, hadden geen moeite om het geluid te blijven herkennen. Ze hadden minder last van het storende geluid. Je zou dus kunnen zeggen dat muzikaal getrainde hersenen op dit punt zich beter kunnen concentreren wat leidt tot beter luisteren.

² Van der lei e.a. 2004 p. 17-21

³ Aantekening college 1 november 2011 Noordam

⁴ Mieras Wat muziek doet met kinders Hersenen p.3 en 4

1.2.2 De creatieve competentie

Van Der Lei (2004) vat onder creativiteit het vermogen om uit ervaringen nieuwe wegen te bedenken en producten of ideeën te vormen. Deze vorm van creativiteit komt in muziek vooral tot uiting in het improviseren en ontwerpen van muziek. Het ontwerpen van muziek is een cognitief creatief proces. Kinderen denken na over een melodie en noteren de melodie en het ritme. Improviseren gebeurt op een moment. Zonder nadenken maken kinderen een melodie of ritme af of ze bedenken ter plekke zelf iets.

Nu is het niet zo dat goed muziekonderwijs alleen bestaat uit improviseren en ontwerpen omdat de kinderen dan echt creatief bezig zijn. Voordat kinderen zelf iets kunnen ontwerpen, hebben ze ervaringen en ideeën nodig. Die ideeën en ervaringen ontstaan door reproductie. Luisteren naar muziek, naspelen van muziek, zingen van bestaande liedjes enzovoort. Reproductie is nodig voordat kinderen productief bezig kunnen zijn in muziek.

1.2.3 De sociaal- emotionele competentie

Binnen het muziekonderwijs op de basisschool doen de kinderen bijna alles samen. De klas zingt samen een lied, begeleiden samen muziek of groepjes kinderen maken een klankspel. Het kind zet zich in voor een gezamenlijk resultaat. Kinderen leren hierdoor om goed samen te werken en om het resultaat van andere kinderen te waarderen. Dit is het sociale aspect van muziek.

In muziek zit veel emotie. Door veel met muziek bezig te zijn, leert het kind om met zijn eigen emoties om te gaan. Kinderen kunnen zelf ook emoties uiten tijdens het zingen of muziek maken. Ze kunnen een lied boos of blij zingen of hun angst in een klankspel uiten.

1.2.4 Zintuigelijke competentie

In het muziekonderwijs wordt het muzikaal gehoor ontwikkeld. Een goed auditief waarnemingsvermogen is hierbij belangrijk. In het muziekonderwijs wordt het auditief waarnemingsvermogen verder ontwikkeld maar het muziekonderwijs gaat ook verder. Ze probeert om het muzikale gehoor van kinderen te verbeteren. Kinderen leren om beter en kritischer naar muziek te luisteren. Het gaat hier bijvoorbeeld om verschillende klanken, klankkleuren, herhalingen, contrasten maar ook het verhaal wat muziek kan vertellen.

Een goed auditief waarnemingsvermogen is van groot belang voor een goede taalontwikkeling. Veel kinderen binnen de basisschool hebben moeite om de vaardigheden lezen en schrijven te ontwikkelen. Dyslexie kan hier de oorzaak van zijn. Om de verschillende klanken te onderscheiden, moeten kinderen goed luisteren. Het gaat hier bij om nauwkeurig luisteren, sommige klanken kunnen heel erg op elkaar lijken. Goed muziekonderwijs kan dus bijdragen om leesproblemen op te lossen.

Ook het visuele waarnemingsvermogen wordt ontwikkeld binnen muziekonderwijs. Dit gebeurt vooral bij het lezen van muziek. De traditionele of grafische notatie moet gelezen worden en omgezet worden naar klanken en ritme.

1.2.5 De motorische competentie

Door actief met muziek bezig te zijn ontwikkelen kinderen hun grove en fijne motoriek. De grove motoriek wordt vooral ontwikkeld door op muziek te bewegen.

De fijne motoriek komt bij veel aspecten terug in muziek. Allereerst bij het bespelen van een instrument. Vooral de timing is hierbij belangrijk maar ook de vaardigheid om eerst muziek te lezen en dit te koppelen aan de juiste toetsen of kleppen. Maar ook zingen valt onder de fijne motoriek. Tijdens zingen leren kinderen om hun stembanden goed te gebruiken. Hierdoor kunnen ze dynamiek en klankkleur aanbrengen tijdens het zingen. Om verstaanbaar te zingen is articulatie heel belangrijk. Kinderen moeten de woorden goed uitspreken. De gehoor-stemcoördinatie valt ook onder de fijne motoriek. Kinderen moeten in staat zijn om de spanning van hun stembanden overeen te laten komen met de informatie die ze opvangen via de oren.

1.3 Het belang van zingen

Zoals hierboven gebleken is, is goed muziekonderwijs van groot belang voor kinderen.

Muziekontwikkeling draagt bij aan de verschillende competenties van kinderen.

Zingen en zangonderwijs is een van de bekendste domeinen van het muziekonderwijs. De bovenstaande argumenten geven daarom eigenlijk automatisch antwoord op de vraag wat het belang is van zangonderwijs op de basisschool. De verschillende doelen van muziekonderwijs, uitgezonderd de eigen doelen van het vakgebied, worden onder andere bereikt door veel met kinderen te zingen. Dit is een groot en belangrijk argument om veel met kinderen te zingen. Er zijn ook een paar specifiekere argumenten te noemen voor zangonderwijs. Deze argumenten zal ik hieronder kort noemen en toelichten. Deze argumenten gelden over het algemeen ook voor de andere domeinen van het vakgebied muziek.

1.3.1 Plezier

Over het algemeen vinden kinderen het ontzettend leuk om te zingen. Zeker in de onderbouw wordt er veel spontaan gezongen door de kinderen. Zingen geeft heel veel positieve energie en er heerst in de klas vaak een enthousiaste sfeer. Door samen een lied te zingen, bevordert dit de saamhorigheid in de klas. Met z'n allen maken de kinderen een mooi geluid, een lied. Live begeleiding maakt het voor de kinderen nog meer een feest.

Doordat het zingen positieve energie geeft aan de kinderen, is het een goede energizer om even tussen lessen te doen.

Zingen zorgt ook voor veel plezier omdat het relatief het 'makkelijkste' onderdeel is van het vakgebied muziek. Zingen kan een kind al snel en binnen een hele groep valt het niet altijd zo snel op. Naar muziek luisteren en zelf op instrumenten spelen, vinden kinderen al snel moeilijk. Ook hebben ze hier al snel te hoge verwachtingen van zichzelf. Het moet gelijk mooi klinken anders is er niks aan. Het domein zingen geeft vaak zelfvertrouwen aan kinderen binnen het vak muziek.

1.3.2 Taalverwerving

Tijdens het zingen ben je met muziek bezig maar ook veel met taal. Vooral in de onderbouw kan zingen een grote bijdrage leveren voor de taalontwikkeling van kinderen. Het kan daarbij gaan om nieuwe woorden, de articulatie van de woorden, de uitspraak etc. Woorden worden zo door muziek op een andere manier benaderd en aangeleerd.

Taalverwerving kan bewust voorkomen tijdens het zingen maar kan ook onbewust voorkomen tijdens het zingen. Zingen kan een middel zijn om met woorden bezig te zijn maar leerlingen kunnen ook plotseling een woord in de liedtekst niet begrijpen of iets grappigs opmerken in de liedtekst.

1.3.3 Positief communicatie

Bij de motorische competentie heb ik al iets genoemd over het ontwikkelen van de stembanden. Het goed ontwikkelen van de stembanden is belangrijk voor de ontwikkeling van kinderen. Het is niet alleen belangrijk om goed te kunnen zingen, het is ook belangrijk voor de dagelijkse communicatie.

Tijdens het zangonderwijs wordt er aandacht besteed aan het goed gebruik van de stembanden maar ook aan de mogelijkheden van de stembanden. Je kan je stem hard/zacht, licht/donker en scherp/dof laten klinken. Dit is niet alleen belangrijk om mooi te zingen. Deze eigenschappen moet je ook gebruiken tijdens je dagelijkse communicatie. Mensen vinden het niet fijn om te luisteren naar een saaie monotone stem. In je stem heb je ook verschillende klankkleuren nodig tijdens het spreken. Het toepassen van deze verschillen in de stem moet getraind en ontwikkeld worden.

1.4 Intrinsieke waarde van muziek

De meningen over het nut van muziekonderwijs op de basisschool zijn erg verschillend. Koopman schrijft dat het belang van muziekonderwijs zit in de intrinsieke waarde van muziek.⁵ Door het nut van muziekonderwijs te leggen op neven effecten ga je voorbij de waarde die muziek in zichzelf heeft. Muziek wordt dan een middel om competenties te verbeteren en te verwerven. Van muziek op zichzelf kan een mens genieten, de esthetische visie. Deze muzikale ervaring mag het onderwijs niet laten liggen.

Koopman noemt naast de esthetische waarde van muziek ook andere onderdelen die voortkomen uit de intrinsieke waarde van muziek. Muziek is een vormingsgebied (Peters en Hirst, 1970). Een kind moet alle vormingsgebieden doorlopen om zich volledig te ontwikkelen.

In de theorie van Gardner wordt muziek gekoppeld aan intelligentie. Bij muzikaal-ritmische kinderen gaat muziek samen met cognitie.

Het derde onderdeel dat Koopman noemt is de complexe activiteit van het musiceren. Muziek maken vraagt veel activiteiten tegelijk van een mens: muziek lezen, fijne en grove motoriek bij het zingen of spelen, muziekbeleving etc.

Het sociale-emotionele aspect is het laatste onderdeel dat in het artikel wordt genoemd. Muziek bindt mensen samen, muziek geeft daar uitdrukking aan.

Koopman pleit met intrinsieke argumenten voor muziekonderwijs op scholen. Volgens Koopman hoeft het belang van muziekonderwijs niet beargumenteerd te worden met argumenten waar muziek als middel wordt gebruikt.

Ik vind het ook belangrijk dat muziek gezien wordt als los vakgebied. Muziek hoeft niet altijd als middel gebruikt te worden, kinderen mogen ook genieten van muziek.

De extrinsieke argumenten vind ik ook belangrijk, daarom heb ik ze hierboven ook genoemd. Ik vind het belangrijk dat cognitieve, sociale en motorische vaardigheden op verschillende manieren aangeleerd worden aan kinderen. Muziek kan daar een manier voor zijn. Hierdoor benader je de verschillende competenties vanuit verschillende perspectieven.

⁵ Koopman 2005 in *Muziek Leren* p 28-34

1.5 Kerndoelen voor basisonderwijs

In deze paragraaf wil ik ook kijken wat er in de kerndoelen voor het basisonderwijs staat over het domein zingen. Ik doe dat in deze paragraaf omdat het naar mijn idee goed aansluit bij het onderwerp 'het belang van muziekonderwijs'. In deze doelen staat duidelijk beschreven wat uiteindelijk het doel van het muziekonderwijs is per groep.

De kerndoelen voor basisonderwijs zijn geschreven in opdracht van het ministerie van onderwijs, cultuur en wetenschap. De doelen zijn geschreven om meer eenheid en duidelijkheid te krijgen in het onderwijs. Naast de kerndoelen zijn er ook tussendoelen en leerlijnen geschreven (TULE). De tussendoelen geven een soort mijlpaal aan waar de kinderen zouden moeten staan op een bepaald moment. Dit is per twee groepen aangegeven. Ook zijn de tussendoelen concreter beschreven. De leerlijnen beschrijven de weg naar de tussendoelen en uiteindelijk de kerndoelen.

Het vakgebied muziek valt onder kerndoel 54⁶. In dit doel staat:

De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.

In de leerlijn wordt per groep specifiek aangegeven wat kinderen moeten kunnen en weten bij het vak muziek op de basisschool. Deze leerlijn is weer gesplitst in de domeinen bewegen, muziek maken, muziek vastleggen, zingen en luisteren. De leerlijn 'zingen' zal ik kort toelichten.

Groep 1 en 2

- eenstemmige, korte en ritmisch eenvoudige liedjes, verbonden met het thema of onderwerp
- liedjes in het toongebied d' - b'
- eenvoudige structuren met veel herhalingen in de tekst en de melodie

Groep 3 en 4

- eenstemmige, korte en ritmisch eenvoudige liedjes, verbonden met het thema of onderwerp
- liedjes in het toongebied c - c'
- verschillende maatsoorten
- eenvoudige structuren met herhalingen en afwisselingen in de tekst en de melodie
- gezongen met begeleiding van een 'meezing Cd'
- aandacht voor articulatie en zuiverheid

Groep 5 en 6

- eenstemmige en meerstemmige liederen (canons), couplet-refrein liederen die verbonden worden met het thema of onderwerp
- liedjes in het toongebied c' - d'
- afkomstig uit de eigen en andere culturen
- ritmisch gecompliceerder en muzikaal uitdagender
- complexere structuren met herhalingen, contrasten en variaties in tekst en melodie
- gezongen met begeleiding van een 'meezing Cd'
- aandacht voor articulatie en zuiverheid

Groep 7 en 8

- eenstemmige en meerstemmige liederen (canons), couplet-refrein liederen, liederen die om een langere adem vragen en die verbonden worden met het thema of onderwerp
- liedjes in het toongebied a - f''
- afkomstig uit de eigen maar ook uit andere culturen, taalgebieden en muzikale stijlen
- ritmisch gecompliceerder en muzikaal uitdagender
- langere, complexe structuren met herhalingen, contrasten en variaties in tekst en melodie
- gezongen met begeleiding van een 'meezing Cd'
- aandacht voor articulatie, dynamische verschillen, zuiverheid en voordracht

⁶ <http://tule.slo.nl/KunstzinnigeOrientatie/F-KDKunstzinnigeOrientatie.html>

Hoofdstuk 2 De vier stemvormingsaspecten

Het woord 'zingen' wordt al snel gekoppeld aan 'stembanden'. Mensen kunnen zingen door hun stembanden te gebruiken (In dit hoofdstuk laat ik het praten buiten beschouwing). Dit klopt, maar er zijn meer aspecten noodzakelijk om te kunnen zingen. Niet alleen de stembanden veroorzaken het zingen, het hele strottenhoofd is belangrijk. Dit is nog maar één stemvormingsaspect. Het zingen is een complexe activiteit dat mogelijk wordt gemaakt door de stemvormingsaspecten stem, adem, articulatie en resonantie. In de hoofdstuk zal ik elk aspect toelichten.

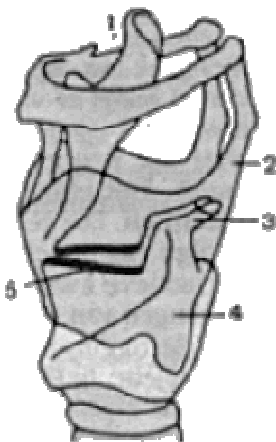
2.1 De stem

Het geluid van een mens wordt veroorzaakt door het trillen van de stembanden. Een luchtstroom langs de stembanden zorgt ervoor dat de stembanden gaan trillen. Deze trilling wordt opgevangen door het trommelvlies van de mens en wordt door de hersenen geïnterpreteerd als geluid. De stembanden van de mens bevinden zich in het strottenhoofd. Ik zal nu eerst kort ingaan op het strottenhoofd en daarna verder gaan over de werking van de stembanden.

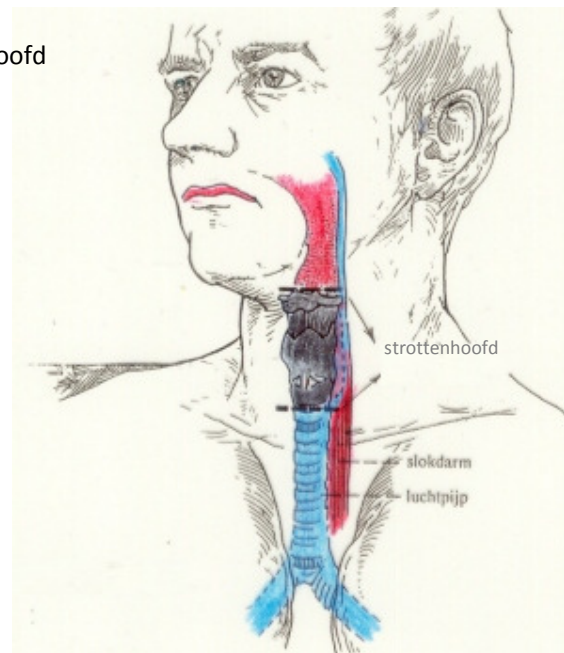
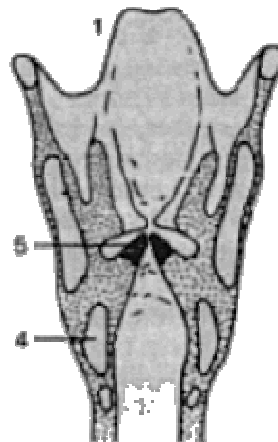
2.1.1 Het strottenhoofd

Zoals op afbeelding 2.1 te zien is, bevindt het strottenhoofd (larynx) zich in het bovenste gedeelte van de luchtpijp. Het strottenhoofd bestaat uit drie verschillende kraakbeenen en een strotklepje. Het strotklepje sluit de luchtpijp af tijdens het slikken. Op afbeelding 2.2 zijn deze onderdelen te zien.

Zijaanzicht

Frontale doorsnede

Afbeelding 2.1

Afbeelding 2.2

1. Strotklepje, 2. Schildkraakbeen, 3. Bekerkraakbeen, 4. Ringkraakbeen, 5. Stembanden

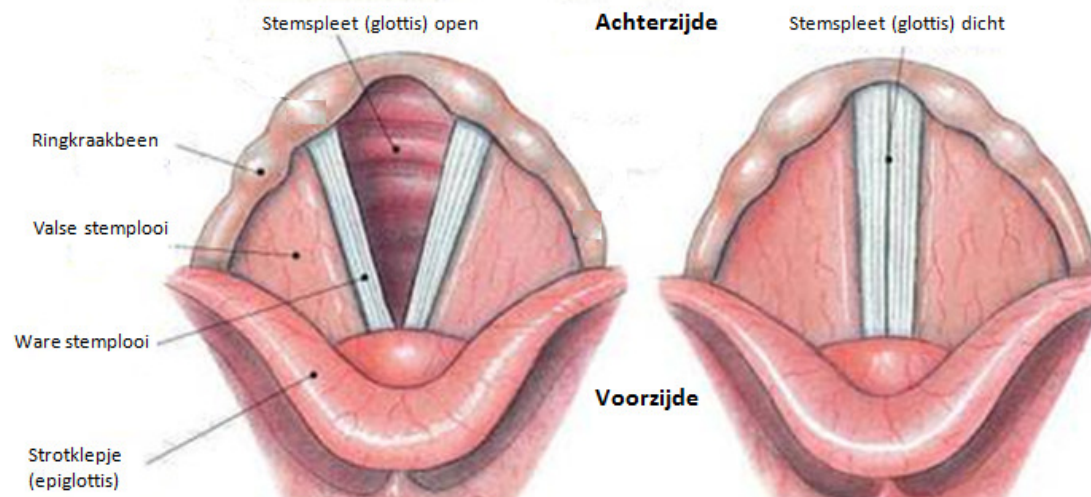
Het strottenhoofd hangt door middel van spieren en banden in de hals. Deze spieren en banden, het ophangmechanisme, zijn verbonden met verschillende botten waaronder het tongbeen. Doordat het strottenhoofd hangt, kan het vrij bewegen in de hals. Tijdens het zingen gebeurt dit ook. Hier kom ik later op terug. Het is belangrijk dat het strottenhoofd ontspannen hangt tijdens het zingen zodat de spieren en stembanden gemakkelijk kunnen bewegen.

2.1.2 De stemplooien

Zoals al eerder gezegd is, bevinden de stembanden (vaak worden ze ook stemplooien genoemd⁷) zich in het strottenhoofd. Op afbeelding 2.3 is te zien hoe dit eruit ziet. De stemplooien bestaan uit spierweefsel met daarom heen bindweefsel en een dunne laag slijmvlies. De stemplooien zijn wittig van kleur.

In het strottenhoofd zijn valse en ware stemplooien. De valse stemplooien zitten naast de ware stemplooien en beschermen de ware stemplooien. De ware stemplooien zijn ongeveer twee centimeter lang. Als de stemplooien niet gebruikt worden, zijn ze ontspannen en staan ze open. Om geluid te produceren sluiten en openen de stemplooien zich steeds en spannen ze aan. Door de luchtstroom die langs de stemplooien komt, gaan de stemplooien trillen.

Het sluiten en openen van de stemplooien wordt veroorzaakt door de stemspleetsluiser en -opener. Dit zijn spieren die aan de verschillende kraakbenen van het strottenhoofd vastzitten. Op filmpjes van zingende mensen lijkt het alsof de stemplooien tijdens het zingen gesloten zijn. Dit is niet zo. Vooral bij hogere klanken is met het menselijk oog niet te zien dat de stemplooien steeds open en dicht gaan. De frequentie is dan heel hoog.

Afbeelding 2.3

Door de trillende stemplooien ontstaat er geluid, een klank. Welke toonhoogte de klank heeft, wordt bepaald door de lengte en de gespannenheid van de stemplooien. Lagere klanken ontstaan door korte en relatief ontspannen stemplooien. Hoe langer en strakker de stemplooien staan, des te hoger gaat de klank klinken.

De lengte en gespannenheid van de stemplooien wordt veroorzaakt door twee spieren. Dit zijn de rekkers en de stemplooispanner. Deze spieren zorgen ervoor dat de stemplooien bij hogere klanken langer worden en bij lagere klanken korter worden. Ook deze spieren zijn een onderdeel van het strottenhoofd. Het strottenhoofd hangt dus in de luchtpijp zodat de spieren optimaal hun werk kunnen doen. De kraakbenen van het strottenhoofd bewegen met de spieren mee in de richting waar de stemplooien heen bewegen.

Het produceren van klanken wordt dus niet alleen veroorzaakt door trillende stemplooien. Het is een samenspel van trillende stemplooien en spieren die de lengte van de stemplooien bepalen.

⁷ Van der Vinne 1989 p. 49

2.1.3 De registers

Verschillende klanken ontstaan door het lengteverschil van de stemplooien. Voor twee verschillende klanken zijn twee verschillende standen van de stemplooien nodig. Door een toonladder te zingen, merk je dat de stemplooien veranderen en dat het strottenhoofd op en neer beweegt. Deze veranderingen moeten vloeiend verlopen om een mooi geheel van klanken te krijgen. Klanken volgen elkaar in een logische volgorde op en kunnen ingedeeld worden in registers. Een register is een aantal opeenvolgende klanken met hetzelfde timbre en vrijwel dezelfde spanning van de strottenhoofdspieren⁸. Het borstregister, middenregister en kopregister zijn de drie verschillende registers waar klanken in verdeeld kunnen worden. Het geleidelijk overvloeien van de verschillende registers tijdens een zangstuk noemen we het egaliseren van de stem⁹. De stemplooien moeten in staat zijn om vloeiend van de ene klank naar de andere klank te 'glijden'.

2.2 De adem

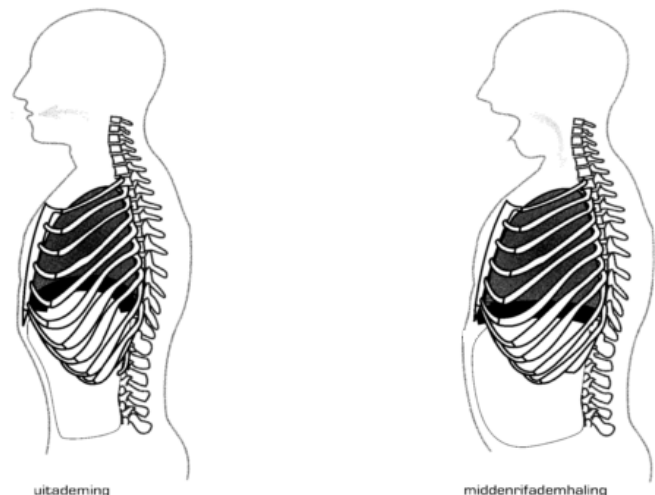
Door een luchtstroom gaan de stembanden trillen. Om een lied te kunnen zingen is een goede beheersing over de adem nodig. Een goede beheersing over de adem is een bekend probleem bij het zingen. Er worden veel ademfouten gemaakt. Eerst wil ik uitleggen welke rol het ademen heeft bij het zingen. Daarna wil ik kort iets zeggen over bekende ademfouten.

2.2.1 Verschillende manieren van ademen

Het ademen is een activiteit die plaatsvindt in de borst. Bij het inademen gaat het middenrif naar beneden (zie afbeelding 2.4) waardoor de longen zich vol kunnen zuigen met lucht. De longblaasjes in de longen zorgen er voor dat koolzuur afgegeven wordt aan de bloedvaten en dat de afvalstoffen weer worden uitgeademd.

Het middenrif gaat niet altijd naar beneden bij het inademen. Er zijn verschillende manieren waarop mensen kunnen ademen. Het verschilt dan welke spiergroep actief is. Een globale scheiding die gemaakt kan worden, zijn de borst- en schouderademhaling en de buik- en middenrifademhaling. Bij de

borst- en schouderademhaling gaan de borst of de schouders omhoog zodat de longen ruimte krijgen om zich te vullen. Bij de buik- en middenrifademhaling gaat de buik naar voren. De borst- en schouderademhaling zijn niet de gunstigste ademhalingen. Er is niet genoeg ruimte voor de longen om zich optimaal te vullen met lucht. De buik- en middenrifademhaling zijn gunstigere ademhalingen omdat de longen dan wel genoeg ruimte krijgen.

Afbeelding 2.4

2.2.2 Een goede lichaamshouding voor een goede ademhaling

De lichaamshouding heeft veel invloed op welke manier iemand ademt. Dit geldt vooral bij het zingen. Zangers en koren staan daarom meestal tijdens het zingen en er wordt veel aandacht besteed aan een goede houding. Een goede houding begint al bij de voeten¹⁰. Aan de voorkant van

⁸ Van der Vinne 1989 p. 52

⁹ Van der Vinne 1989 p. 53

¹⁰ Van der Vinne 1989 p. 15

de voet zitten meer spieren. Aan de voorkant van de voet moet dus de meeste druk komen. De juiste houding van de beenspieren en buikspieren is dan automatisch goed. Een holle rug wordt met deze houding voorkomen waardoor het middenrif goed kan bewegen.

Staan tijdens het zingen zorgt voor de beste houding voor een goede ademhaling. In schoolklassen of tijdens repetities zitten zangers ook vaak. Het is belangrijk om ook dan in een actieve houding te zitten. Dit kan door met een rechte rug op de punt van de stoel te zitten met beide voeten op de grond.

2.2.3 Het ademen bij het zingen

Het ademen bij en tijdens het zingen bestaat uit drie momenten. Het inademen, ademsteun, en het loslaten van de ademsteun¹¹.

Het inademen vóór het zingen gebeurt ontspannen en onhoorbaar.

De adem bewaren tijdens het zingen noemt men ademsteun. Tijdens het zingen blijft het lichaam in de inademingshouding. Als die houding los gelaten wordt, verlaat de adem het lichaam als 'wilde lucht'. De adem wordt dan niet in zang omgezet en de adem is gelijk weg aan het begin van een muzikale zin.

Tegelijkertijd wordt de ademsteun langzaam losgelaten tijdens het zingen. Het middenrif gaat gecontroleerd terug naar zijn beginpositie en de adem wordt op de juiste manier omgezet in zang. Aan het eind van een zin kan er opnieuw ingeademd worden.

2.2.4 Veel voorkomende fouten

Zoals hierboven beschreven spelen er verschillende onderdelen een rol voor een juiste ademhaling. Daarom kunnen en worden er veel fouten gemaakt die invloed hebben op het ademen en dus ook voor het zingen. Ik noem hieronder de meest voorkomende fouten¹². In een volgend hoofdstuk zal ik ingaan op oefeningen die deze problemen kunnen voorkomen of oplossen.

Wilde lucht is een veelvoorkomende fout bij het zingen. De adem wordt niet omgezet in zang en tijdens het zingen klinkt er een extra luchtstroom als bijgeluid.

Een hoorbare inademing is een andere adem fout.

De ademsteun kan plotseling losgelaten worden aan het eind van een zin. Dit klinkt als korte ademkuchjes. Ook de timing en de frequentie van het inademen kan problemen geven. Dit is vooral hoorbaar doordat de muzikale zinnen onderbroken worden.

Opvallend is dat al deze fouten hoorbaar zijn tijdens het zingen. Controle over de ademhaling is dus een belangrijk aspect voor zangkwaliteit.

2.3 De articulatie

De twee volgende stemvormingsaspecten zijn articulatie en resonantie. Deze twee aspecten horen eigenlijk bij elkaar omdat ze samen het aanzetstuk vormen. Ik citeer Van der Vinne (1989): *'Het aanzetstuk is een verzamelplaats voor datgene dat zich boven de stemspleet bevindt en meewerkt aan woord- en toonvorming: aan articulatie en resonantie.'*

Articulatie en resonantie vinden dus boven de stemplooi en strottenhoofd plaats maar zijn belangrijke factoren die invloed hebben op de zangkwaliteit.

In deze paragraaf zal ik ingaan op het aspect articulatie.

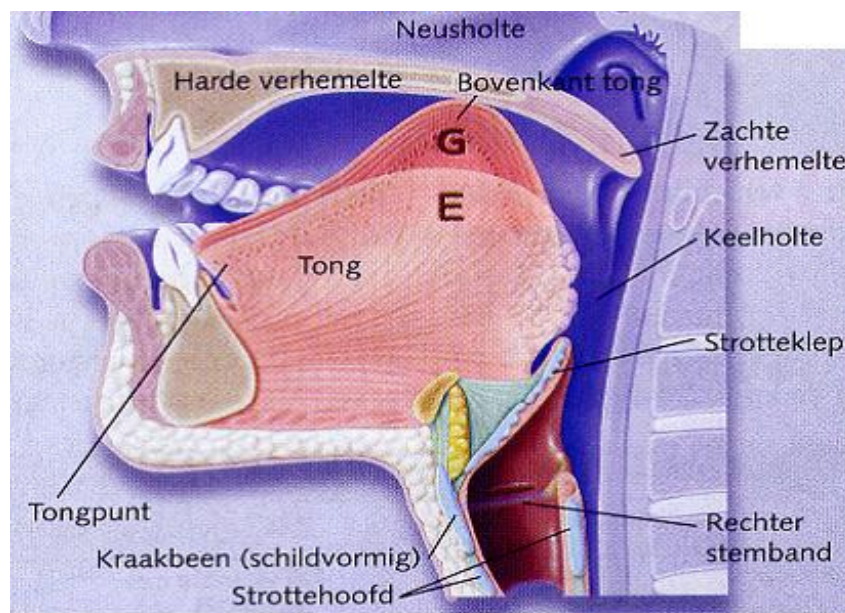
¹¹ Van der Vinne 1989 p. 17

¹² Van der Vinne 1989 p. 19

2.3.1 Het articuleren

Onder articuleren wordt het secuur vormen van de spraak- of zangklanken verstaan. De klinkers en medeklinkers worden op de juiste manier geplaatst en uitgesproken waardoor de tekst duidelijk te verstaan is. De lippen, de kaak, de tong en het zachte gehemelte 'vormen' de articulatie¹³. Deze vier onderdelen werken samen, een klank wordt optimaal uitgesproken als de vier onderdelen samenwerken. Het is wel zo dat een bepaalde klank gevormd wordt door één onderdeel. Zie hiervoor paragraaf 2.3.2.

- Bij articulatie wordt al snel gedacht aan een wijd open mond tijdens het zingen. Dit alleen is niet voldoende. De lippen kunnen veel verschillende standen aannemen. Dit kan in de vorm van een 'brede lach' of in de vorm van de welbekende 'paardenlip'. De lippen zijn spieren met daarom heen slijmvlies. Net als alle andere spieren van het lichaam, moeten de lipspieren ook getraind worden. Dan is optimale articulatie mogelijk.
- De lippen bepalen de vorm van de mond tijdens het zingen maar de onderkaak bepaalt de breedte van de mond. De breedte van de mond verschilt per letter. Het is daarom belangrijk dat de onderkaak soepel kan bewegen tijdens het zingen.
- Veel klanken worden gevormd door de tong. De tong beweegt, en dus verandert, in de mond. Voor een goede uitspraak is het belangrijk dat de tong losjes in de mond hangt. Veel voorkomende fouten zijn een opgekrulde tong, een gleuf in de tong en een teruggetrokken tong¹⁴.
- Het gehemelte vormt de klanken niet maar heeft wel veel invloed op hoe de klank klinkt. Een bekend onderdeel van het gehemelte is de huig. Dit wordt ook wel het zachte gehemelte genoemd. Het harde gehemelte bevindt zich boven in de mond (zie afbeelding 2.5). De huig kan van boven naar beneden bewegen. Tijdens spreken of zingen is de huig omhoog. De huig vormt zo een hoge boog waar de klankstroom soepel door heen kan stromen. Zo ontstaat er een helder zanggeluid. Als de huig niet genoeg omhoog is, ontstaat er een ruizige klank.

Afbeelding 2.5

¹³ Van der Vinne 1989 p. 25

¹⁴ Van der Vinne 1989 p. 26

2.3.2 Het vormen van klinkers en medeklinkers

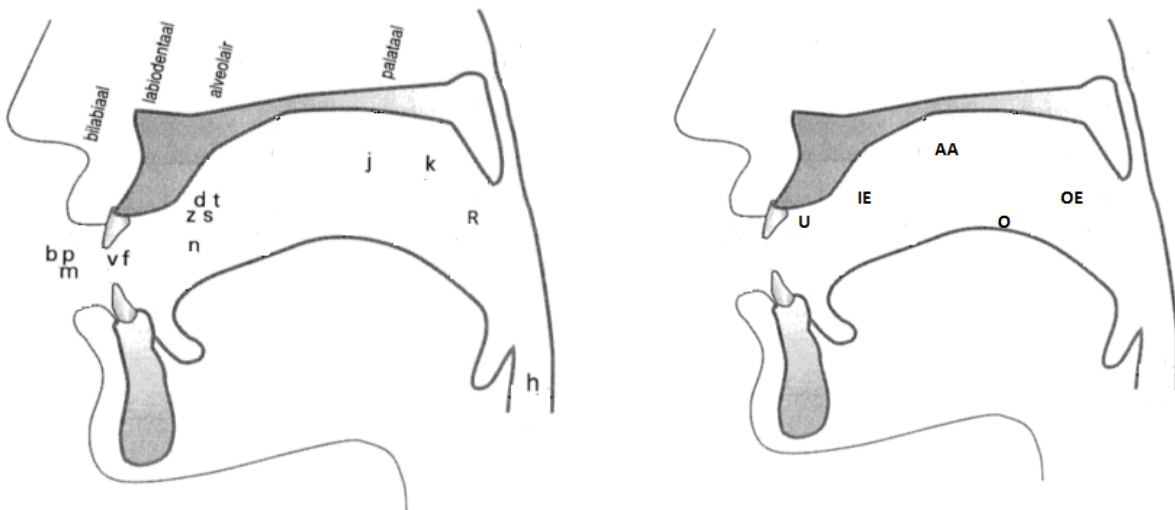
Van de hierboven beschreven articulatieonderdelen spelen de lippen en de tong de belangrijkste rol bij het vormen van klinkers en medeklinkers. Hieronder zal ik toelichten hoe de verschillende klanken gevormd en ingedeeld worden ¹⁵.

Allereerst kan er een onderscheid gemaakt worden tussen stemhebbende en stemloze klanken. Bij de stemhebbende (b, w, l, m, v, d, z, n, j, r, h, ng en de klinkers) klanken worden de stembanden in trilling gebracht door de luchtstroom die vanuit de longen naar buiten komt. Bij de stemloze stembanden blijven de stembanden open tijdens de luchtstroom.

- De lippen maken de klanken b, p en m: klanken waarbij de lippen tegen elkaar komen en daarmee kort of lang een afsluiting maken. Deze klanken worden de bilabiale klanken genoemd.
- Lippen en tanden maken samen de klanken w, f en v. Dit worden de labiodentale klanken genoemd.
- De tongpunt maakt de alveolaire klanken d, t, s, z, l, n en de tongpunt-r: klanken waarbij de tongpunt tegen het tandvlees achter de voortanden geplaatst wordt.
- De tong maakt de palatale klanken g, j, k, ng en de huig-r: klanken waarbij de tong tegen het gehemelte wordt geplaatst.
- Het zachte gehemelte zorgt voor het afsluiten van de neusweg bij de meeste klanken. Bij de nasale klanken zakt het zachte gehemelte naar beneden en maakt de neusweg open: m, n en ng

Op afbeelding 2.6 is te zien waar de medeklinkers zich in de mond vormen. Op zijn de plekken in de mond van de klinkers te zien. Zoals hierboven beschreven is, worden medeklinkers gevormd door middel van de tong en de lippen. Zij beperken de luchtstroom op verschillende manieren zodat er een andere klank gevormd wordt. Bij klinkers kan de luchtstroom zonder onderbrekingen stromen. De stand van de mond bepaalt dan welke klank er gevormd wordt.

Om goed te kunnen articuleren, is het belangrijk om te weten hoe een klinker of medeklinker gevormd wordt. Zangers articuleren voor hun gevoel overdreven maar het resultaat is duidelijke verstaanbaarheid tijdens het zingen.

Afbeelding 2.6

¹⁵ <http://www.prelogopedie.nl/Articulatie%20hoe%20maak%20je%20klanken.htm>

2.4 De Resonantie

Resonantie wordt vaak als iets abstracts gezien, zeker bij het zingen. Een voorwerp trilt om geluid te veroorzaken. Andere voorwerpen kunnen door deze trillingen mee gaan trillen. Het oorspronkelijke geluid vindt zo weerklink in andere voorwerpen. Dit wordt resonantie genoemd¹⁶.

Het lichaam heeft zo een resonerende functie die veroorzaakt wordt door het geluid van de trillende stembanden. De resonantieholttes (mond, neus, keel, voorhoofdholtes) zijn klankgeleiders.¹⁷ Bij het zingen is dit duidelijk hoorbaar. Het zanggeluid klinkt door resonantie mooier en krachtiger.

Nog een voorbeeld om het begrip resonantie in muziek te verduidelijken. Bij veel instrumenten is duidelijk te zien dat het oorspronkelijke geluid versterkt wordt. Bij een gitaar en piano zijn de klankkasten goed te zien. Deze klankkasten resoneren met het geluid mee en het geluid klinkt zo voller en krachtiger.

Het aanzetstuk (zie paragraaf 2.3) zorgt voor resonantie bij het zingen. Zonder het aanzetstuk zal het geluid van de stembanden dun en zacht klinken. Om het zanggeluid zo vol mogelijk te laten klinken, moet het aanzetstuk optimaal gebruikt worden. Een zanger kan daarvoor op verschillende aspecten letten.

- In paragraaf 2.3 heb ik al iets verteld over het gehemelte. Het gehemelte heeft ook invloed op de resonantie. Voor resonantie is een 'open keel' nodig. Een open keel ontstaat door een hoog opgetrokken huig. De luchtstroom kan zo vrij naar buiten stromen en het geluid kan zo optimaal resoneren. Door 'gapend' of heel blij/verdrietig te zingen, zet de zanger de keel open.
- Bij het aspect articulatie heb ik al kort iets gezet over de stand van de mond. De stand van de mond heeft niet alleen invloed op de articulatie maar ook op de resonantie. Veel zangers hebben hun mond tijdens het zingen in een 'kusmondstand'. De stand van de mond heeft zo een megafoonfunctie. Het geluid/de luchtstroom kan zo gecontroleerd de ruimte in gestuurd worden.

¹⁶ [http://nl.wikipedia.org/wiki/Resonantie_\(natuurkunde\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Resonantie_(natuurkunde))

¹⁷ http://www.popschoolmaastricht.nl/college_zang.php

Hoofdstuk 3 De kinderstem

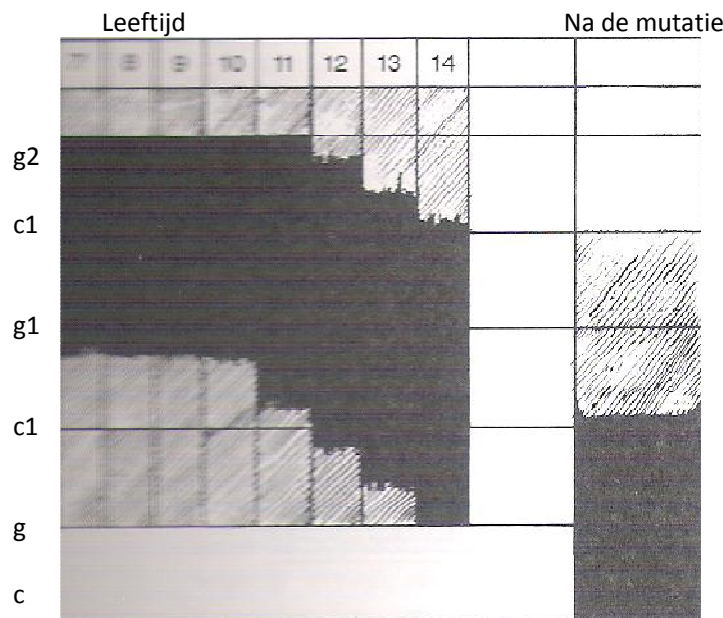
Dit literatuuronderzoek is gericht op het verbeteren van de zangkwaliteit van kinderen. Daarom wil ik in dit hoofdstuk kijken naar de kenmerken van een kinderstem. Een kinderstem verschilt bijvoorbeeld qua toonhoogte en timbre met een stem van een volwassene. Om didactisch goed zangonderwijs te geven, is het belangrijk om de kenmerken en aandachtspunten van een kinderstem te weten.

3.1 Een kinderstem en de mutatie

Vergeleken met een volwassenstem klinkt een kinderstem vrij hoog en iel. Een kinderstem zingt namelijk in het register van de sopraan (zie paragraaf 2.1.3). De stemomvang van een kind verschilt aanmerkelijk met de omvang van een volwassenstem. De omvang van een volwassenstem wordt bepaald naar de traditionele indeling van sopraan, alt, tenor en bas. Hartlieb concludeerde naar aanleiding van zijn onderzoek onder een groot aantal kinderen dat de stemomvang van een kind ongeveer uit twee octaven bestaat¹⁸. De klanken die binnen deze twee octaven liggen, worden verdeeld in het 'bereik' van een kinderstem en de goed klinkende klanken tijdens het zingen. Het bereik van een kinderstem is groter dan de goed klinkende klanken.

Zoals in afbeelding 2.7 te zien is, kan een zevenjarige hoge klanken zingen. Een kind ontwikkelt zich steeds op verschillende gebieden en de stem van een kind ontwikkelt ook. Dit wordt het muteren van de stem genoemd¹⁹. Het gebied van de zangklanken verplaatst naar beneden. Kinderen kunnen in de loop van de jaren steeds lager zingen en het hoge zanggebied wordt moeilijker om te zingen. Bij jongens is dit het meest hoorbaar. Ook het bereik van de meisjesstem verandert, maar is vaak minder hoorbaar.

Zoals al eerder gezegd is, ontwikkelt het kind zich op verschillende terreinen. Het kind groeit en het strottenhoofd, en daarmee ook de stembanden, groeien mee. Dit gebeurt vooral in de pubertijd. De groei van het strottenhoofd is verschillend bij jongens en meisjes. Bij jongens groeit het strottenhoofd voornamelijk horizontaal, bij meisje vindt de groei vooral in de lengte plaats. Daarom ontstaat er bij jongens een adamsappel. Ook de lengte van de stembanden verandert.

Afbeelding 2.7

Het gestreepte gebied geeft de globale omvang van de kinderstem aan.

Het zwarte gebied geeft het goed klinkende toongebied aan.

¹⁸ Van der Vinne 1989 p. 62

¹⁹ Van der Vinne 1989 p. 66

Bij jongens groeien de stembanden ongeveer een centimeter en bij meisjes 4 millimeter. Het groeien van het strottenhoofd en de stembanden is te merken aan schorheid tijdens het praten en het zingen. Ook kan het gebeuren dat de stem 'overslaat'. Dit gebeurt vooral bij jongens (de baard in de keel). In de periode van muteren verlopen de overgangen van de verschillende registers (zie paragraaf 2.1.3) niet soepel. De stembanden wisselen dan niet gecontroleerd van register. Het muteren zorgt er dus voor dat kinderen lager kunnen zingen. Dit heeft onder andere te maken dat de stembanden langer worden. Jongens gaan zelfs een octaaf lager zingen. De groei van het strottenhoofd heeft ook tot gevolg dat het geluid van een 'oudere' stem anders gaat klinken. Het geluid gaat voller klinken doordat het geluid kan resoneren in een groter aanzetstuk (zie paragraaf 2.4).

3.2. Brommers

Sommige kinderen kunnen van nature erg goed zingen. Andere kinderen hebben veel moeite om wijs te houden of de juiste toon te vinden. Dit worden brommers genoemd. Het brommen komt bij jongens vaker voor dan bij meisjes²⁰.

Er zijn verschillende soorten brommers. Wilma ten Wolde maakt in *Brommers* onderscheid tussen de volgende brommers²¹:

- brommers die geen toon over kunnen nemen. De toon die ze overnemen komt totaal niet overeen met de voorgezongen toon. Van der Vinne noemt dit zware brommers. De volgende drie gradaties vallen onder de lichte brommers.
- brommers die de toon redelijk in de buurt van de voorgezongen toon zingen.
- brommers die wel verschillende tonen kunnen zingen maar alleen in het lage register.
- brommers die een melodie zuiver kunnen zingen in een groep maar alleen de melodie zingen lukt niet.

Brommers hebben weinig ervaring met zingen maar er zijn ook nog andere kenmerken te noemen over brommers. Brommers:

- zijn niet gewend om te zingen. Zingen lijkt wat dat betreft op sport, zingen moet je trainen en je hebt er conditie voor nodig.
- zijn niet gewend om de kopstem te gebruiken.
- vinden het moeilijk om het verschil tussen hoge en lage tonen te horen.

Ook de achtergrond van de kinderen kan meespelen. Thuis zingen met de kinderen heeft veel invloed op de zangkwaliteit van de kinderen. Ten Wolde noemt ook de motorische achterstand van brommers als oorzaak. Ik vind dit wat onwaarschijnlijk klinken omdat de controle over de stembanden een heel specifieke motorische vaardigheid is.

Door extra aandacht en extra oefeningen kan het brommen grotendeels verholpen worden. In de deelvraag 'didactische tips' zal ik ook suggesties geven voor brommers.

²⁰ Van der Vinne 1989 p. 66

²¹ <http://www.noordelijkkoorfestival.nl/publicdocs/artikelen/methodiek/brommers.pdf> p. 1

Hoofdstuk 4

Zingen in de klas

In dit hoofdstuk wil ik dieper ingaan op het zingen in de klas. Kinderen leren veel liedjes op school. Maar wat is een goede didactiek om een lied aan te leren? Mag er in de klas een meezing-cd gebruikt worden, moeten kinderen gelijk de tekst op papier krijgen? Ik zal in dit hoofdstuk algemene didactische tips, aandachtspunten en ideeën geven met betrekking tot het aanleren van een lied en het zingen in de klas.

4.1 Voorbereiding

- Bedenk van te voren goed welke moeilijkheidsgraad van de liederen geschikt is voor de klas. Makkelijk beginnen is goed voor het zelfvertrouwen van de kinderen. Na een aantal weken kan al snel het niveau van de liederen omhoog. Een eventueel hoog niveau van het lied heeft te maken met verschillende muzikale aspecten²².
 - De tekst van het lied is uit een andere taal
 - De melodie van het lied bestaat uit grote intervallen
 - De melodie van het lied bestaat uit veel chromatiek, dit kan komen door de toonsoort van het lied of veel incidentele voortekens.
 - Het ritme van het lied is heel complex. Dit kan komen door wisseling van maatsoorten en verschillende ritmische figuren.
 - De ademhalingsplaatsen kunnen op onlogische plaatsen liggen.
- De liederen moeten qua melodie en tekst aansluiten bij de kinderen. De melodieën van kinderliederen zijn vaak vrolijk, dit wekt enthousiasme op bij de kinderen. Dit hoeft niet te betekenen dat serieuze of treurige liederen niet gezongen kunnen worden in de klas. Het is belangrijk om een lied uit te kiezen die niet te lang is. Het is voor kinderen niet aantrekkelijk om veel coupletten te leren. Twee korte liedjes is daarom een betere keuze dan één lang liedje.
- De toonomvang van een kind verschilt met de toonomvang van een volwassene (zie hoofdstuk 3). Kinderen zingen hoger, het is belangrijk om daar rekening mee te houden in de liedkeuze.
- Kijk bij het kiezen van een lied naar de mogelijkheden van het lied. Bij het ene lied ligt de nadruk op de articulatie en bij het andere lied op ademsteun of egalisatie. Zorg dat de klas niet tien liedjes achter elkaar aangeleerd krijgt waarbij de nadruk alleen op articulatie ligt. Alle stemvormingsaspecten moeten getraind worden.
- Ken het lied als leerkracht uit het hoofd. Dit heeft veel voordelen. Tijdens het zingen heb je geen last van een papier waardoor je goed contact kan maken met de klas. Tijdens aanleerfase kan je zo snel 'schakelen' tussen verschillende zinnen. Het schakelen komt voor bij de verschillende aanleermanieren (zie paragraaf 4.2). Door het lied en de tekst goed te kennen, kan je goed letten of de klas de melodie en het ritme goed oppikken en of er fouten inslijpen.

²² DVD 'Zingende klassen'

4.2 Aanleren van een lied

Het aanleren van een lied bestaat uit verschillende fases²³. Ik zal de verschillende fases hieronder noemen en bij elke fase ideeën en tips noemen.

Introductie

Zorg voor een goede en aantrekkelijk introductie. De kinderen kunnen zich zo concentreren op het lied en in sommige gevallen weten ze waar het lied over zal gaan.

De introductie kan op verschillende manieren uitgevoerd worden. Dit kan bijvoorbeeld door middel van een gesprek, een verhaal, een voorwerp of een schilderij.

De introductie kan ook gecombineerd worden met muzikale werkvormen. Dit kan een klankspel, een ritmespel of stemvormingsoefeningen (zie hoofdstuk 5) zijn.

Het lied aanleren

- De eerste stap van het aanleren van een nieuw lied is het voorzingen of luisteren naar het lied. Door luistervragen te stellen, zullen kinderen geconcentreerd naar het lied luisteren. Dit kunnen vragen zijn over de melodie, vorm of ritme maar ook vragen over de tekst zijn goede luistervragen.

Het lied kan vaker voorgezongen of beluisterd worden. De luistervragen hoeven dus niet tegelijk gesteld te worden. Voorbeelden van luistervragen of – opdrachten zijn:

- De kinderen leggen de vorm van het liedje op de goede volgorde. Dit kan bijvoorbeeld door middel van gekleurde strookjes papier voor het couplet, refrein en tussenspel.
- Op het bord staan verschillende notaties (traditioneel of grafisch) van de melodie van het couplet of refrein. De kinderen moeten raden welke notatie de juiste is.
- De kinderen krijgen van te voren de tekst van het lied. Dit kan op papier of op het bord. In de tekst zijn een aantal woorden weggelaten die de kinderen al luisterend moeten vinden.
- Bij de volgende luisteropdracht is een instrumentale versie met melodielijn van het lied nodig. De kinderen krijgen de tekst van het lied en luisteren naar de melodielijn. De muziek wordt tijdens het luisteren een paar keer gestopt. De kinderen moeten dan kunnen noemen bij welk woord de muziek is gestopt.
- De bladmuziek (met of zonder tekst) van het lied kan verknipt worden in muzikale fragmenten. De kinderen krijgen deze stukken en moeten ze tijdens het luisteren in de goede volgorde leggen.
- De volgende luisteropdracht is een voorbereiding op het echte aanleren van het lied. Deze opdracht heeft met de tekst van het lied te maken. De kinderen moeten de rijmwoorden, beginwoorden of steekwoorden van het lied al luisterend opzoeken. Deze woorden worden als steunwoorden op het bord geschreven. Bij deze opdracht wordt de tekst op papier niet of later aan de kinderen gegeven.

Deze luistervragen en – opdrachten kunnen op veel verschillende liedjes toegepast worden.

De opdrachten kunnen ook met elkaar gecombineerd worden.

- De kinderen hebben het lied nu een aantal keren gehoord en weten globaal hoe het lied gezongen moet worden. Het lied kan nu aan de kinderen geleerd worden.

Het aanleren van een lied kan op verschillende manieren.

- Bij de ‘weggeefmethode’ zingen de kinderen steeds meer zinnen van het lied, de leerkracht gaat steeds minder mee zingen. De zinnen worden als het ware weggegeven. Het lied blijft bij deze methode een geheel. Dit is belangrijk omdat kinderen muziek ook als een geheel ervaren. De kinderen zingen eerst de eenvoudigste zinnen van het lied mee. De zinnen die de kinderen nog niet kennen,

²³ DVD ‘Zingende klassen’

zingt de leerkracht alleen. Hierdoor horen de kinderen het lied nog een keer in zijn totaliteit. Daarna geeft de leerkracht nog een zin weg, net zolang totdat de kinderen het lied zelfstandig kunnen zingen.

- Bij het 'voor- en nazingen' zingen de kinderen de leerkracht na. Elke regel wordt als het ware dubbel gezongen, het lied is geen geheel meer. De leerkracht en de kinderen zingen niet tegelijk.
- Soms gaan kinderen vanzelf meezingen met de leerkracht. Dit wordt de 'meesleeptechniek' genoemd. De kinderen horen bij deze methode het lied vaak maar er zit geen structuur in het aanleren.

Mijn voorkeur gaat uit naar de weggeefmethode. Tijdens het aanleren blijft het lied een geheel. Dit vind ik belangrijk omdat kinderen de muzikale opbouw van het lied blijven ervaren tijdens het aanleren. Het lied wordt zo geen samenvoeging van losse zinnen. Door de uitbreiding van zinnen voor de kinderen blijft het telkens opnieuw luisteren en zingen van het lied een interessante bezigheid.

- Nadat de kinderen het lied helemaal geleerd hebben, luistert en beoordeelt de leerkracht of het lied goed gezongen wordt. Het beoordelen kan ook samen met de kinderen gedaan worden. Wordt de melodie en het ritme goed gezongen? Is de tekst duidelijk verstaanbaar? Is de zanghouding goed? Is de tekstbeleving te horen? Dit zijn voorbeelden van vragen die centraal staan tijdens de afwerking.

Afsluiting

Het aanleren van een lied kan op verschillende manieren afgesloten worden. Een paar voorbeelden:

- Een gesprek over de tekst van het lied
- Voeg solo's toe aan het lied
- Maak een instrumentale begeleiding bij het lied

4.3 Algemene tips en ideeën met betrekking tot zingen met kinderen in de klas

- De houding van de leerkracht tijdens het zingen is het voorbeeld voor de kinderen. Als de leerkracht enthousiast staat te zingen en goed articuleert, zal dit motiverend werken voor de kinderen.
- De begeleiding tijdens het zingen in de basisschool verschilt heel erg. De meeste leerkrachten maken gebruik van een cd, anderen zingen a capella of begeleiden zelf door middel van een gitaar of blokfluit. Het aanleren/instrueren van een nieuw lied kan het beste a capella. De leerkracht kan zo goed horen of de kinderen de melodie goed oppikken en moeilijke regels kunnen vaker achter elkaar gezongen worden. De juiste begintoon kan aangegeven worden door een klankstaaf, blokfluit of iets dergelijks. Voor groep drie mag een leerkracht geen gebruik maken van een begeleiding van de cd²⁴. Ga het liefst met kleuters a capella zingen. Bij kleuters moet hun auditieve discriminatie nog ontwikkelen. Het is daarom moeilijk voor kleuters om de melodie goed te zingen als ze tegelijkertijd een ingewikkelde begeleiding horen.
- Neem als leerkracht eerst zelf de begintoon over. Zet daarna pas het lied in. Het lied wordt dan zeker op de juiste toonhoogte ingezet.
- Bij het gebruik van een cd tijdens het zingen is het belangrijk om aandacht te schenken aan de inzetten. Voor kinderen zijn de inzetten niet altijd duidelijk en te laat inzetten geeft voor hen een vervelend gevoel. Ook is de volumebalans tussen de cd en de kinderen een aandachtspunt.
- Bij het aanleren van het liedje is het belangrijk om gelijk op de kwaliteit van het zingen te letten. Voordat de klas begint met zingen, is het goed om gelijk een goede zanghouding

²⁴ College 25-10-2011, Noordam

- (rechttop, papier niet op de tafel etc.) te eisen van de kinderen. Tijdens het zingen moet de leerkracht letten op articulatie, goede melodie, adempauzes etc.
- Leer het lied op gehoor aan aan de kinderen. Geef de tekst met het notenbeeld pas aan de kinderen als ze het lied helemaal geleerd hebben. Er wordt zo voorkomen dat kinderen met hun neus in het papier zitten tijdens het zingen. Op deze manier wordt het auditieve gehoor van de kinderen getraind.
 - Gebaren kunnen voor veel kinderen een geheugensteuntje zijn om de tekst te onthouden.
 - Zet steunwoorden op het bord of bij een moeilijk lied (buitenlandse tekst) hele zinnen. Kinderen kunnen in een goede zanghouding blijven zitten of staan en toch de tekst lezen. Bij de 'weggeefmethode' kunnen de zinnen onderstreept worden die de kinderen mee mogen zingen. De zinnen die de kinderen goed kennen, kunnen langzamerhand weggeveegd worden.
 - Het lied hoeft niet altijd van voren naar achteren geleerd te worden. Begin ook eens een keer achteraan als dit mogelijk is qua moeilijkheid.
 - Sommige kinderen hebben moeite met de rusten in een lied. Laat ze die rusten opvullen met klappen, knippen of tikken. Hierdoor blijft het tempo en ritme van het hele lied goed.
 - Zorg bij het beginnen van het lied voor een gelijke inzet. Dit geldt vooral bij het a capella zingen. Bij instrumentale of cd-begeleiding gaat dit 'vanzelf'. Met een attentiegebaar van de handen wordt het stil. Door een omhooggaande beweging van de armen haalt iedereen tegelijk adem. Bij een neergaande beweging begint iedereen met zingen. Vooraf tellen heeft niet mijn voorkeur. Muzikaal gezien is dit niet mooi omdat er dan gepraat wordt, een gebaar heeft hetzelfde resultaat.
 - Als de kinderen het lied goed kennen, is het belangrijk dat de leerkracht zo weinig mogelijk meezingt. De leerkracht kan op deze manier de kwaliteit van het zingen het beste beoordelen. Ook leren kinderen om zo zelfstandig te zingen. Soms stoppen kinderen met zingen als de leerkracht ook stopt.
 - Laat kinderen zelf het zingen van een lied beoordelen. Als er regelmatig met kinderen gezongen wordt, weten ze zelf heel goed wat mooi is en waar je op moet letten tijdens het zingen. Laat ze zelf ook oplossingen bedenken om het zingen te verbeteren.
 - Door het lied veel te herhalen wordt de melodie, het ritme en de tekst er goed in geslepen. Dit kan voor sommige kinderen gaan vervelen. Zing het lied dan op verschillende manieren. Laat de kinderen het lied zingen als een boze meneer, een verlegen meisje, een deftige mevrouw etc.

4.4 Extra didactische tips met betrekking tot brommers

In hoofdstuk 3 ben ik in gegaan op de kenmerken van brommers. In dit hoofdstuk wil ik didactische tips geven om de zang van brommers te verbeteren. Ten Wolde noemt zeven verschillende gebieden waar met een brommer aan gewerkt moet worden. Deze gebieden zal ik kort toelichten en er enkele werkvormen bij noemen²⁵.

- Aandacht voor grove en fijne motoriek.
Bij de ontwikkeling van de motoriek gaat het hier voornamelijk om het klappen van ritmes en articulatieoefeningen. Bewegen tijdens het zingen werkt ondersteunend voor brommers.
- Veel luisteren naar gezongen melodieën.
Luister met brommers veel naar goed gezongen melodieën. Melodieën die live of eenstemmig gezongen worden, zijn het beste. Brommers kunnen zo het beste de juiste toonhoogte oppikken.

²⁵ Ten Wolde *Brommers* p. 2 – 4

- Een lage adem stimuleren.
Een lage adem zorgt voor ontspannenheid in het strottenhoofd van een zanger. Die ontspanning is erg belangrijk voor brommers, juist bij deze groep is het zingen vaak een gespannen activiteit. Een lage adem kan gestimuleerd worden met verschillende oefeningen. Deze worden beschreven in hoofdstuk 5. 1
- Zingen met de kopstem.
Veel kinderen zijn geneigd om laag te zingen en zo gebruik te maken van hun borststem. Veel kinderliedjes zijn laag geschreven en zijn ingezongen door een mannenstem. Het gevaar is dat kinderen zo automatisch gaan brommen. Het gebruik van de kopstem kan gestimuleerd worden door verschillende glissando's te zingen.
- Goede houding.
Een goede houding tijdens het zingen is belangrijk. Ten Wolde stelt dat brommers geneigd zijn om bij een hogere toon met hun hoofd omhoog gaan. Er komt zo spanning te staan op het strottenhoofd en de spieren. Laat kinderen zo staan dat het lijkt of ze met een touwtje vanaf hun kruin vastgehouden worden.
- Het innerlijk gehoor.
Bij brommers is het innerlijk gehoor vaak niet goed ontwikkeld waardoor ze moeilijk een toon over kunnen nemen. Dit kan getraind worden, bijvoorbeeld door het laten overnemen van tonen.
- Het muzikaal geheugen.
Zingen kan uit het hoofd gedaan worden maar ook van het blad. Beide manieren hebben voordelen. Door uit het hoofd te zingen wordt het muzikaal geheugen getraind door de melodie te onthouden. Maar door brommers van het blad te laten zingen, zien ze aan het notenschrift of ze omhoog of omlaag moeten. Ook dit is het trainen van het muzikaal geheugen. De tonen worden gekoppeld aan het notenschrift.

Hoofdstuk 5 Stemvormingsoefeningen

Zingen wordt soms vergeleken met sport. Om een sport goed uit te kunnen oefenen, moet een sporter regelmatig trainen. Dit geldt voor zangers ook. De stembanden moeten getraind worden. Ook de andere stemvormingsgebieden worden verder ontwikkeld door veel te zingen.

Maar alleen lekker met elkaar zingen is naar mijn mening niet voldoende om de zangkwaliteit te verbeteren. Er is structureel aandacht nodig om de stemvormingsgebieden te verbeteren. Dit kan door losse oefeningen te doen die expliciet aandacht besteden aan het verbeteren van een stemvormingsgebied. Vaak worden zulke oefeningen gecombineerd met het inzingen.

Het nadeel van deze losse oefeningen is dat de oefeningen vaak droog en saai kunnen zijn. De teksten en melodieën hebben geen betekenis, het gaat om het technisch zingen. Voor kinderen zijn deze oefeningen daarom misschien minder geschikt.

Stemvormingsoefeningen kunnen ook betekenisvol gemaakt worden ²⁶. Dit kan door stemvorming te combineren met het zingen/aanleren van een lied. Bekijk bij het uitkiezen van een lied wat de mogelijkheden van het lied zijn. Zitten er grote intervallen in de melodie, moet de tekst snel uitgesproken worden bijvoorbeeld? Neem die fragmenten als stemvormingsoefeningen. Ook dan is er structureel aandacht voor stemvorming.

Tijdens het experiment in mijn stageklas wil ik wel stemvormingsoefeningen met de kinderen uitvoeren. Ik denk dat de kinderen enthousiast mee zullen doen met de oefenen als je als leerkracht enthousiast de oefeningen begeleidt en het nut van de oefeningen aan de kinderen vertelt. De kinderen weten dan waarvoor ze de oefeningen doen en ze worden zo meer bewust wat zingen precies inhoudt. Met de stemvormingsoefeningen kan je namelijk experimenteren (hoe snel kan ik iets duidelijk articuleren, hoe hoog kan ik zingen?). In die lessen zal ik proberen om de stemvormingsoefeningen zo betekenisvol te maken. Naast de oefeningen wil ik stemvorming combineren met het zingen/aanleren van een lied. Naar mijn mening is dit een goede combinatie om de zangkwaliteit van kinderen te verbeteren.

Hieronder zullen per stemvormingsgebied oefenen en ideeën gegeven worden om het gebied te verbeteren. In de volgende paragraaf zullen ideeën worden gegeven om stemvorming te combineren met het zingen/aanleren van een lied.

De onderwerpen en woorden van onderstaande oefeningen kunnen eventueel aangepast worden met de tekst van het liedje wat aangeleerd gaat worden.

²⁶ College 25-10-2011, Noordam

5.1 Ademhaling en lichaamshouding

Het doel van de ademhalingsoefeningen en de structurele aandacht voor de zanghouding zijn:

- Kinderen hebben de juiste lichaamshouding tijdens het zingen.
- Kinderen halen op de juiste manier adem tijdens het zingen.
- Kinderen halen op de juiste muzikale punten adem in een lied.
- Kinderen beheersen de ademsteun.

1. Laat de kinderen als een boom staan (rechttop, brede borst, de armen langs het lijf). Als de kinderen nu gaan zingen, hebben de longen en het middenrif genoeg ruimte om ruimte te maken voor de ingeademde lucht. Het ruimte maken kan nog extra benadrukt worden door de armen naar buiten te bewegen. *Doel → goede zanghouding/ ruimte maken voor een goede ademhaling.*

2. Rechttop staan, armen gestrekt omhoog, ademhalen, armen voor uit steken adem bewaren, uitademen als de armen weer omhoog gaan.

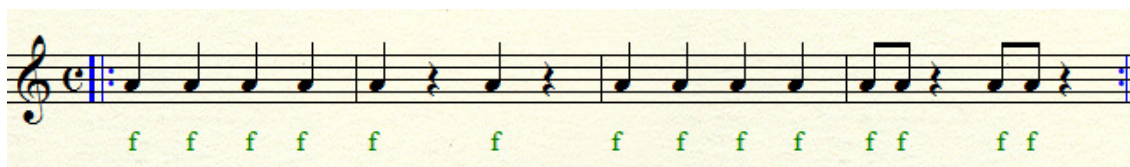
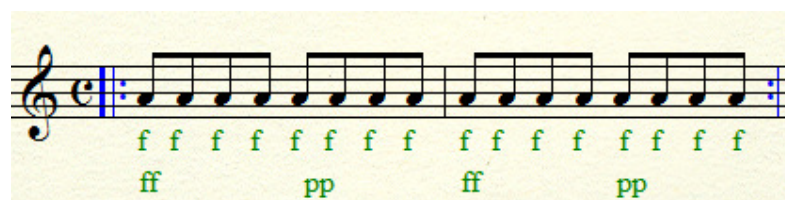
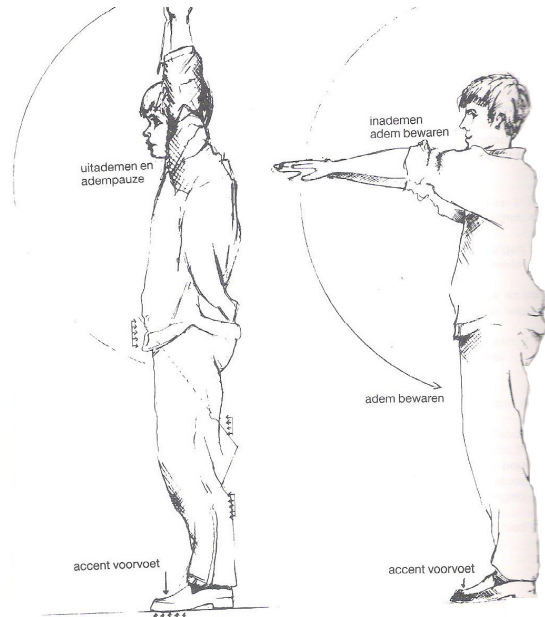
3. Laat een kind op zijn rug op de tafel gaan liggen. Leg een boek op de buik van het kind. Als er een buikademing wordt toegepast zal het boek op en neer bewegen. *Doel → als kinderen geen buikademing toepassen, zullen ze dit toch proberen om zo het boek te laten bewegen. Kinderen zullen zo ervaren hoe het voelt om een buikademing toe te passen.*

4. Ruik met de klas eens diep aan een bloem of lekker eten.

Blaas daarna pluisjes weg, blaas om de soep af te koelen of blaas de kaars uit. *Doel → stimuleren van diep inademen en gecontroleerd uitademen.*

5. Zing met de klas een muzikale zin op één adem. Spreek af dat de kinderen tussendoor geen adem mogen halen. *Doel → de kinderen ervaren dat het belangrijk is om de adem goed te verdelen en door deze oefening zullen ze dit oefenen.*

6. In de volgende oefening ademen de kinderen ritmisch uit op een 'f'. In de tweede oefening wordt ook de ademsteun geoefend. Deze oefeningen kunnen ritmisch uitgebreid worden. *Doel → stimuleren van adembeheersing.*

5.2 Articulatie

Het doel van de articulatieoefeningen is:

- Kinderen gebruiken optimaal de lippen, de kaak, de tong en het zachte gehemelte tijdens het zingen.
- Kinderen spreken de woorden duidelijk gearticuleerd uit tijdens het zingen.

1. Laat de kinderen flink op een denkbeeldig kauwgompje kauwen. Ze mogen daarbij geen geluid maken! *Doel* → *losmaken van de kaak*.

2. Laat de kinderen hun tanden poetsen met hun tong. *Doel* → *losmaken van de tong*.

3.

babbel maar een beetje etc. mee
neem me nu niet kwalijk etc. Jan

Doel → *duidelijk uitspreken van de woorden tijdens het zingen. Optimaal gebruik van de articulatieonderdelen.*

4.

B met een A: BA

B met een A: BA D met een A: DA F met een A: FA J enz enz
D met een A: DA F met een A: FA J enz enz
F met een A: FA J enz enz

B met een O: BO BA BE BIE BO B met een U: BU BA BE BI BO BU.
D met een O: DO DA DE DIE DO D met en U: DU DA DE DIEDO DU.
F met een O: FO FA FE FIE FO F met een U: FU FA FE FIE FO FU

Doel → *aandacht voor een goede uitspraak (o.a. stand van de mond) van de klinkers.*

5. Deze oefening kan in canon gezongen worden.

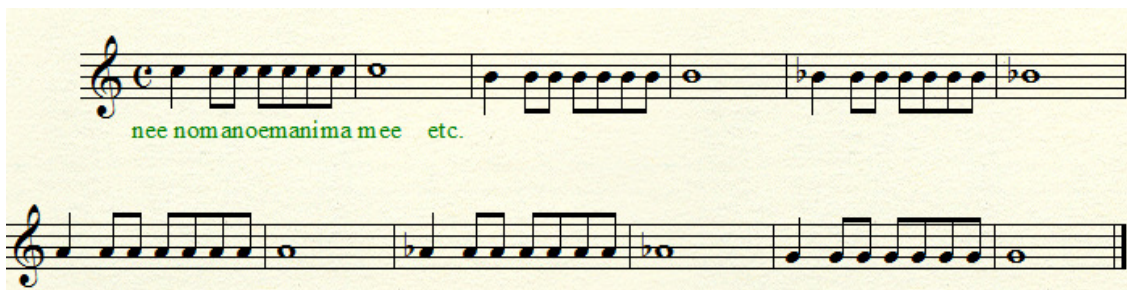
boterbloem bloem bloem etc. bim bam bim bam etc.

ja aa ja aa con a mo ra con a mo ra ha ha ha ha ha ha ha

The image shows two staves of musical notation in 4/4 time. The first staff contains two phrases: 'boterbloem bloem bloem etc.' and 'bim bam bim bam etc.'. The second staff contains a sequence of syllables: 'ja aa ja aa con a mo ra con a mo ra ha ha ha ha ha ha ha ha'.

Doel → duidelijk uitspreken van de woorden tijdens het zingen. Optimaal gebruik van de articulatieonderdelen.

6.

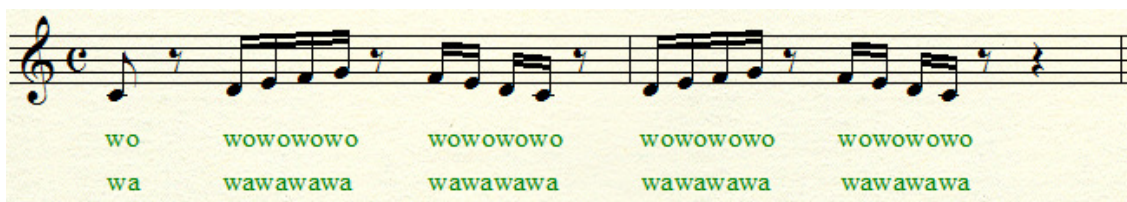

nee nom ano e ma ni ma mee etc.

The image shows two staves of musical notation in 4/4 time. The first staff contains the phrase 'nee nom ano e ma ni ma mee etc.'. The second staff contains a sequence of syllables: 'ja aa ja aa con a mo ra con a mo ra ha ha ha ha ha ha ha ha'.

Doel → aandacht voor een goede uitspraak (o.a. stand van de mond) van de klinkers.

7.

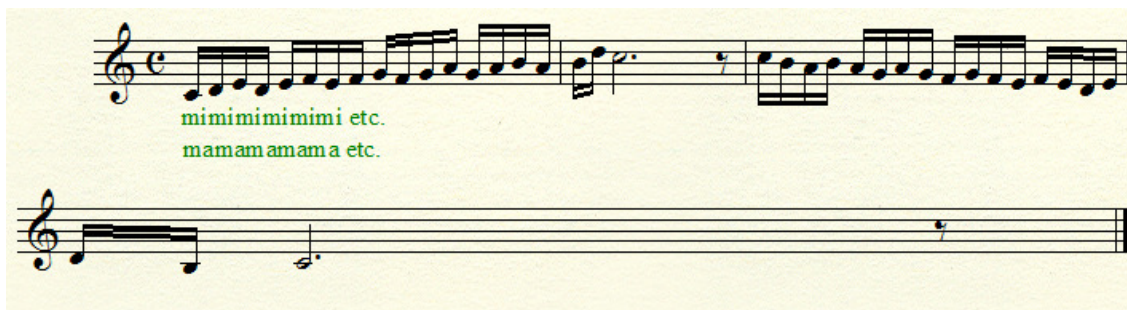
wo wowowowo wowowowo wowowowo wowowowo

wa wawawawa wawawawa wawawawa wawawawa

The image shows two staves of musical notation in 4/4 time. The first staff contains the phrase 'wo wowowowo wowowowo wowowowo wowowowo'. The second staff contains the phrase 'wa wawawawa wawawawa wawawawa wawawawa'.

Doel → aandacht voor een goede uitspraak (o.a. stand van de mond) van de klinkers.

8.

mimimimimimi etc.

mamamama etc.

The image shows two staves of musical notation in 4/4 time. The first staff contains the phrase 'mimimimimimi etc.'. The second staff contains the phrase 'mamamama etc.'.

Doel → optimaal gebruik van lippen en kaak.

Stationsrestaurant Menukaart

VOORGERECHT

SSSOEP

SSOEP

SSOEP

SOEP

SOEP

SOEP

HOOFDGERECHT

AP PEL MOES AP PEL MOES AP PEL MOES AP PEL MOES

OP PER TJES DOP PER TJES DOPPERTJES DOPPERTJES DOPPERTJES DOPPERTJES

TATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE

TATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE PATTATTE

DOPPERTJES DOPPERTJES DOP PER TJES DOP PER TJES DOP PER TJES DOP PER TJES

P PEL MOES AP PEL MOES AP PEL MOES AP PEL MOES AP PEL MOES

TOETJE

IJS SHSHSHSHSSSSS

Doel → optimaal gebruik van lippen en kaak.

5.3 Egalisatie

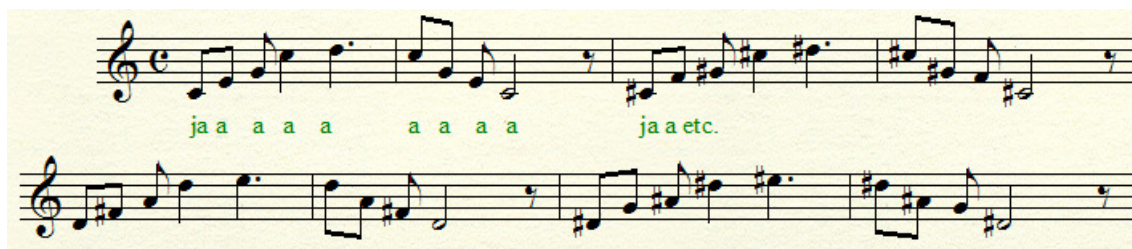
Het doel van de egalisatieoefeningen is:

- Kinderen kunnen moeiteloos de tonen in het toonegebied c'-d' bereiken .
- Kinderen kunnen hun stemplooien vloeiend van de ene klank naar de andere klank laten glijden. De verschillende registers moeten zonder grote breuken geleidelijk in elkaar overvloeien (voor de muterende stem van sommige jongens kan dit tijdelijk erg moeilijk zijn).

1. Laat de kinderen het vliegmotief (hoog/laag) van bijen of vogels volgen met hun stem. *Doel* → stimuleren van een vloeiende beweging van de stemplooien.

2. Laat de kinderen het valmotief van de bladeren van de boom volgen met hun stem. *Doel* → stimuleren van een vloeiende beweging van de stemplooien.

3. Dit motief wordt steeds een halve toon hoger herhaald.

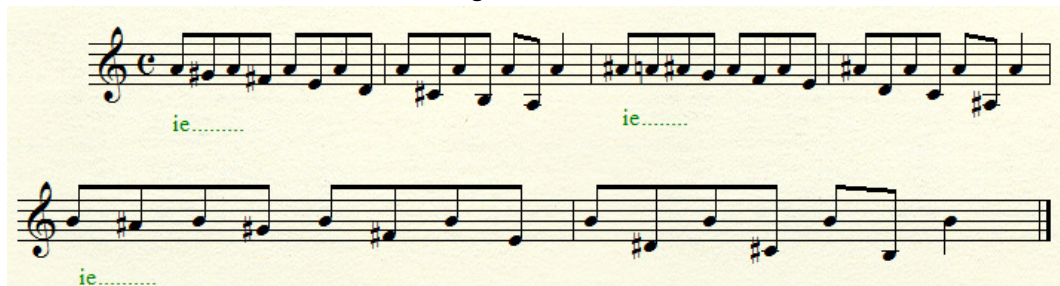
Doel → kinderen breiden hun toonomvang uit. Het overvloeien van de verschillende registers wordt geoefend.

4. Raketoefening. Dit motief kan steeds hoger herhaald worden (niet noodzakelijk).

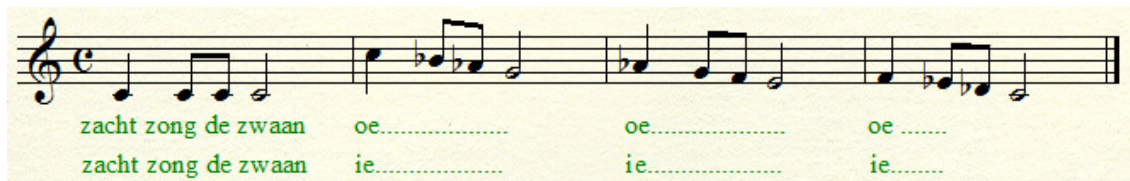
Doel → het kort aanraken van een hoge toon, het snel schakelen tussen verschillende registers.

5. Dit motief wordt steeds een halve toon hoger herhaald.

Doel → het losmaken van de stembanden, het soepel kunnen schakelen tussen de verschillende registers.

7. Dit motief kan gezongen worden met alle klinkers.

Doel → het 'mooi' vormen van de tonen, de juiste stand van de mond vormen bij de klinkers.

5.4 Resonantie

Het doel van de resonantieoefeningen is:

- Kinderen maken optimaal gebruik van de resonantieholttes, dit gebeurt onder andere door een goede lichaamshouding.²⁷
- De klank van de zang van de kinderen klinkt vol en krachtig.

1. Zoemen als een bij, van hoog naar laag.

Doel → Stemplooien losmaken, resonantieholttes losmaken.

2.

Vraag

Hebben jullie honger?

Het eten is bijna klaar

We eten patat met appelmoes!

En daarna jullie lievelingstoets

.....ijs.....

met slagroom

Antwoord

m

mmm

mmmmmm!

mmmmmmmmmmmmmmmmmmmm!

mmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmmm!

Doel → Stemplooien losmaken, resonantieholttes losmaken.

3. Glissando van een brandweer op oe

Doel → Stemplooien losmaken, resonantieholttes losmaken.

3. Nabootsen van een klok, ding, dong

Doel → Stemplooien losmaken, resonantieholttes losmaken.

4. Glissando van een stuntvliegtuig op ng.

Doel → Stemplooien losmaken, resonantieholttes losmaken.

²⁷ http://www.popschoolmaastricht.nl/college_zang.php

Hoofdstuk 6 Stemvorming in liedjes

Zoals in de inleiding van hoofdstuk 5 gezegd is, kan stemvorming ook betekenisvol gemaakt worden²⁸. Dit kan door stemvorming te combineren met het zingen/aanleren van een lied. Bekijk bij het uitkiezen van een lied wat de mogelijkheden van het lied zijn. Zitten er grote intervallen in de melodie, moet de tekst snel uitgesproken worden? Dit zijn voorbeelden van mogelijkheden. Het aanleren van een lied is meer dan alleen het lied uitdelen, luisteren en dan gelijk meezingen. De moeilijke fragmenten of de aandachtspunten van een lied kunnen als stemvormingsoefeningen dienen. Ook dan is er structureel aandacht voor stemvorming. Als leerkracht voer je geen oefeningen uit met de kinderen. Je besteedt *samen* met de kinderen aandacht aan de verschillende stemvormingsgebieden. Ik heb het woord samen schuingedrukt, omdat naar mijn idee het belangrijk is om uitleggen wat de belangrijke aandachtspunten van het zingen zijn. Deze uitleg kan heel goed gegeven worden aan de hand van onderstaande liedjes.

In dit hoofdstuk zullen ideeën van liederen gegeven worden die als stemvorming bij kinderen gebruikt kunnen worden. De liederen hebben gevarieerde mogelijkheden en zullen daarom bij alle vier de stemvormingsgebieden aansluiten. De liederen zijn per stemvormingsgebied gesorteerd. De meeste liedjes dragen bij aan meerdere stemvormingsgebieden. Ik zal de liedjes indelen bij het meest aanwezige gebied en de andere gebieden er bij noemen. De doelen per stemvormingsgebied noem ik kort bij de paragrafen.

Ik heb geprobeerd om een gevarieerd repertoire bij elkaar te zoeken. Bij elk lied zal aangegeven worden wie het lied geschreven heeft.

²⁸ College 25-10-2011, Noordam

6.1 Adem

Het doel van de structurele aandacht voor de ademhaling en de zanghouding zijn:

- Kinderen hebben de juiste lichaamshouding tijdens het zingen.
- Kinderen halen op de juiste manier adem tijdens het zingen.
- Kinderen halen op de juiste muzikale punten adem in een lied.
- Kinderen beheersen de ademsteun.

De tovenaarsleerling²⁹

1. Ho - kus, po - kus pi - la - tus pat en
nou to - ver ik eens wat. Zeg be - zem vul
snel mijn bad, zie - zo dat was dat.

Het ritme van 'De Toveraarsleerling' bestaat uit veel rusten. Die rusten zijn heel kort. Als je dit lied goed wilt zingen, kan je tijdens die rusten geen adem halen. Bij dit lied moet je je adempauzes op het juiste moment nemen en je ademsteun bewaren tijdens de rusten.

²⁹ Eigen-wijs, p. 216

Het boevenlied³⁰

Kch... kch... kch...

Dm7
Ra - re ge-lui-den (kch, kch) hier of bij de bu-ren? (kch, kch)

Am7
Hoor ik de keu-ken-deur (kch, kch) kra - ken? (kch, kch)

Dm7
Stil - le-tjes mijn bed uit, (kch, kch) in het don-ker tu-ren. (kch, kch)

Stil, geen ge - lui - den ma - ken.

Gm C F C C7 F
Zou het de wind of de re-gen, een kat of een e - gel-tje we-zen?

Gm C F
Is het ge-kraak van de bo-men? Of zijn er boe-ven ge - ko-men?

Kch... kch... kch...

De melodie van het eerste gedeelte van 'Het boevenlied' bestaat uit korte motiefjes. De motiefjes worden afgewisseld met spookgeluiden. Na elk motiefje kan een kind adem gaan halen. Maar door afspraken te maken over de ademhalingsplaatsen, kan de ademsteun goed geoefend worden. Het inademen wordt hierdoor uitgesteld, de adem moet goed verdeeld worden over de maten.

³⁰ Eigen-wijs p. 214

6.2 Articulatie

Het doel van de structurele aandacht voor de articulatie is:

- Kinderen gebruiken optimaal de lippen, de kaak, de tong en het zachte gehemelte tijdens het zingen.
- Kinderen spreken de woorden duidelijk gearticuleerd uit tijdens het zingen.

M'n Drumstel³¹

Chords: C, F, G

Lyrics:

Ram-men dram - men op m'n drum - stel... Dof - fe

dreu - nen op het vel. Vriend-jes dan-sen mu - ren tril - len.

Ou - ders krij - sen, bu - ren gil - len. Nou dan weet je 't wel.

fine *8 maten improvisatie* Doe maar mee en laat het ho - ren.

Nie-mand zal er zich aan sto-ren. Drum-men is zo fijn. *d.c. al fine*

In het lied 'M'n drumstel' komen acht maten improvisaties voor. In deze maten mogen de kinderen scatten.

³¹ Eigen-wijs p.192

Flieh Flah³²

Flieh. Flieh flah. Flieh flah flo. Fis-te.

Cu - me - la - di cu - me - la - di cu - me - la - di fis - te.

O no - no - no - no - ne fis - te.

I - ne mi - ne des - sa mi - ne oe - a poe - a de mi - ne.

Des - sa mi - ne sa - la - mi - ne oe - a poe - a.

Bi - bi - bli - o - de - do - de, bo - bo - be - di - de - da - de,

wa - da - she - di - de - da - de shi en toe.

‘Flieh Flah’ bestaat uit voor- en nazang. De klas zingt de motiefjes na.

Het lied is eigenlijk een rap. Bij het zingen van een rap is een goede articulatie erg belangrijk, de timing van de woorden moet op de goede plek zitten. In dit lied komen verschillende ritmes voor zodat er in verschillende tempo’s gearticuleerd moet worden.

³² Eigen-wijs p. 241

I'm Ford³³

I'm a litt - le hunk of tin, no - bo-dy knows what I have been.

Got four wheels and a run-ning board. I'm a Ford, a Ford, a Ford. Hunk

hunk ratt-le ratt-le ratt-le crash beep beep, hunk hunk ratt-le ratt-le ratt-le

crash beep beep, hunk hunk ratt-le ratt-le ratt-le crash beep beep, hunk

hunk ratt - le ratt - le ratt - le crash beep beep.

In de laatste zes maten van het lied 'I'm a Ford' komen een paar keer dezelfde woorden achter elkaar voor. Dit gebeurt in een snel tempo.

Tum tum³⁴

Tum tum pis-ca tun-ga ta pis-ca tun-ga l'ar-ri - vé pis-ca tun-ga tin-ga, au -

é ve-re ve - re vé pis-ca tun-ga l'ar-ri - vé pis-ca tun-ga tin-ga!

Het is lastig om 'Tum tum' goed te articuleren omdat dit lied in een vreemde taal geschreven is. Met een goede, puntige articulatie klinkt dit lied het mooist. Het is dus een uitdaging om dit lied goed te articuleren tijdens het zingen. Als de articulatie goed uitgevoerd wordt, kan het tempo van dit lied omhoog.

³³ Eigen-wijs p.282

³⁴ Eigen-wijs p. 298

Machines³⁵

1
Tik tok tik tok bub - bel bub - bel tik tok

2
Ti - sji - ma ti - sji - ma boem boem baa

3
Sjo - ko (klap klap) sjo - ko (klap klap) sjo - ko (klap klap) sjo - ko (klap klap)

4
Boem ting boem ting boem ting boem ting

‘Machines’ is een spreektekst. Een goede uitspraak is hierbij heel belangrijk maar ook het expressief uitspreken speel in dit lied een rol.

Grandma, grandma³⁶

Grand-ma, Grand-ma sick in bed. She sent for the doc-tor, the doc-tor said:

Grand-ma, Grand-ma, you ain't sick. All you need is a walk-ing stick!

refrein

Hands up, shake, shake, shak-e - dy shake! Hands down, shake, shake,

shak - e - dy shake! Hands up, shake, shake, shak-e - dy shake!

Hands down, shake, shake, shak-e - dy shake! To the front, to the back, to the

si - si - side. To the front, to the back, to the si - si - side.

Ook het lied ‘Grandma, grandma’ is een spreektekst. Een goede uitspraak is hierbij heel belangrijk maar ook het expressief uitspreken speel in dit lied een rol.

³⁵ Eigen-wijs p. 234

³⁶ Eigen-wijs p. 284

I like to play³⁷

The musical score is written on four staves in 6/8 time. The melody is in F major, with a key signature of one flat. The lyrics are written below the notes, and chord markings (F, Bes, C7) are placed above the staff. The lyrics are: I la-de-like to play-de-lay my ol-del-old ban-jo-de-lo and hel-de-leld it on-del-on my knee-de-lee-de-lee-de-lee, but now-de-low the string-e-lings are bro-de-lo-ken do-de-lown and tha-de-lat's not goo-de-lood for me-de-lee-de-lee-de-lee.

I too-de-look it do-de-loo a men-de-len-der-sho-de-lop
to see-de-lee what he-de-lee could
do-de-loo-de-loo-de-loo.
He sai-delaid the string-e-lings are bro-de-lo-kend do-de-lown
and tha-delat's not goo-de-lood for you-de-lo-de-lo-de-lo.

Het lied 'I like to play' lijkt op jodellied uit Oostenrijk. Doordat er de woorden uitgebreid zijn met lettergrepen, kan de uitspraak lastig zijn. Ook het ritme van dit lied is complex. Door dit lied aan te leren, kan er extra aandacht besteed worden aan articulatie en ritme.

³⁷ Eigen-wijs p. 341

Opzij, opzij, opzij³⁸

Am

Opzij, opzij, opzij! Maak plaats, maak plaats, maak plaats!

Dm Am

Wij hebben onge lofelijke haast.

Opzij, opzij, opzij! Want wij zijn haast te laat.

Dm Am

Wij hebben maar een paar minuten tijd.

C

Am

We moeten rennen, springen, vliegen, duiken, vallen, opstaan en weer doorgaan

C

Am

We kunnen nu niet blijven, we kunnen nu niet langer blijven staan.

Een andere keer misschien, dan blijven we wel slapen,

Dm Am

en kunnen dan misschien als het echt moet,

wat over koetjes, voetbal en de lotto praten

Dm Am

Nou dag, tot ziens, a dieu, het ga je goed.

Doordat het lied 'Opzij, opzij, opzij' over haast gaat, heb je als zanger de neiging om dit lied te snel te zingen. Het is belangrijk om in het goede ritme mee te gaan. Toch kan dit lied steeds sneller gezongen worden. De articulatie kan dan goed geoefend worden.

³⁸ Herman van Veen,

<http://www.chordie.com/chord.pere/getsome.org/guitar/olga/chordpro/v/Herman.Van.Veen/Opzij,Opzij.cho>
[pro](#)

Supercalifragilistic expialidocious³⁹

Wanneer men zich wil uiten maar 't juiste woord is zoek.
En 't is ook niet te vinden in geen enkel woordenboek.
Zet dan maar eens spontaan de conversatie op z'n kop.
Het woord dat je moet hebben komt vanzelf wel in je op!

Supercalifragilisticexpialidasties

Het is een combinatie van bescheiden en bombastisch.
Drie maal daags gebruiken en je voelt je echt fantastisch.
Supercalifragilisticexpialidasties

Umdidelide umdidelay
Umdidelide umdidelay

De hollenmens van vroeger was bepaald niet welbespraakt.
Dit woord had hun bestaan zoveel gezelliger gemaakt.
En had het maar op één der stenen tafelen gestaan.
Dan zou het met de mensheid heel wat beter zijn gegaan.

Het had het eerste woord in Esperanto kunnen zijn.
Maar ook de beste toverspreuk van tovenaars Merlijn.
Het gebeurt natuurlijk nooit maar stel de mens ging naar
de maan.
Dan plantte hij een vlag waarop dit ene woord zou staan.

Je pakt die 15 letters en je schuift er wat mee rond.
En voor je het beseft rolt er een parel uit je mond.
En gratis en voor nop heb je een woord van tien miljoen.
Maar voor gewone mensen is de spelling niet te doen.

SUPER-CALIF-RAGIL-ISTICEXPIALID-ASTIES
SUPER-CALIF-RAGIL-ISTICEXPIALID-ASTIES
SUPER-CALIF-RAGIL-ISTICEXPIALID-A-S-T-I-E-S

³⁹ Mary Poppins p. 58-71

6.3 Egalisatie

Het doel van de structurele aandacht voor de egalisatie van de stemplooien is:

- Kinderen kunnen moeiteloos de tonen in het tooneebied c - d' bereiken.
- Kinderen kunnen hun stemplooien vloeiend van de ene klank naar de andere klank laten glijden. De verschillende registers moeten zonder grote breuken geleidelijk in elkaar overvloeien (voor de muterende stem van sommige jongens kan dit tijdelijk erg moeilijk zijn).

Doep, doep⁴⁰

1 Doep doep doep doep doe-be di dee 2 doep doep doep doep doe-be di dee.

3 Doe-ap doe-ap doe-be di dee 4 doep doep doep doep doe-be di dee.

In de maten 5 en 6 van 'Doep, doep' komen grote intervallen voor, een kwart. De kinderen moeten een grote 'sprong' met hun stemplooien maken.

Ani couni⁴¹

Em Am Em Am B7

A - ni cou - ni cha - ou - na - ni. A - wa - wa bi - ca -

Em 3 Em Am B7 Em

na ka - i - na. E - a - ou - ni bis - si - ni.

Veel lettergrepen in dit lied worden op twee noten gezongen. Een lettergreep bestaat dus eigenlijk uit een interval. In het lied 'Ani couni' kunnen goed verschillende intervallen geoefend worden waardoor de stemplooien getraind worden om vloeiend van de ene klank over te gaan in de volgende klank.

⁴⁰ Eigen-wijs p. 245

⁴¹ Eigen-wijs p. 212

Drie dwaze heksen⁴²

The musical score is written on three staves in 2/4 time, with a key signature of one flat (B-flat). The melody is a descending scale. The lyrics are as follows:

1
Drie dwa - ze hek - sen vlo - gen door de lucht:

2
'Huu huu, huu - huu - huu!

3
Op een ou - de be - zem - steel; 't was een wa - re klucht!

Drie dwaze heksen krijsten van de pret:
Ha ha, ha ha ha!
Allen op éé'n bezemsteel; nou dat ging maar net!

Drie dwaze heksen hadden reuze pech:
Hoei joei, joei, joei joei!
Want daar brak de bezemsteel, schoot toen krakend weg!

Drie dwaze heksen suïden naar benee:
Hoo hoo, hoo hoo hoo!
Met die oude bezemsteel, in de zwarte zee!

De tweede regel van 'Drie dwaze heksen' is een toonladder. De intervallen tussen de opvolgende noten zijn klein. In dit lied wordt een toonladder geoefend van hoog naar laag. Er wordt geoefend om d' gelijk goed 'te pakken' en om kleine 'stapjes' met de stemplooiën te nemen.

⁴² Eigen-wijs p. 222

Opstaan, doorgaan⁴³

The musical score is written for a single melodic line in 4/4 time. It consists of five staves of music. The first two staves each contain two measures of music. The third staff contains four measures. The fourth staff contains four measures. The fifth staff contains three measures. The lyrics are written below the notes. Chord symbols (C, F, Dm, Am, Dm7, G, D7, G7) are placed above the notes in the third and fourth staves. Dynamic markings 'mp' and 'f' are present. The lyrics are: 'El - ke mor - gen lig je lek - ker: Op - staan! Op - staan! Schrik je rot daar gaat de wek - ker: Op - staan! Op - staan! 'k Draai me om, wil blij-ven sla - pen, voel me echt nog veel te slap, o - pen mond, ik moet zo ga - pen, hoor je on-der - aan de trap: Op - staan! Op - staan! Op - staan!'

C
mp El - ke mor - gen lig je lek - ker: f Op - staan! Op - staan!

mp Schrik je rot daar gaat de wek - ker: f Op - staan! Op - staan!

F C Dm Am
mp 'k Draai me om, wil blij-ven sla - pen, voel me echt nog veel te slap,

Dm7 G C D7 G G7
o - pen mond, ik moet zo ga - pen, hoor je on-der - aan de trap:

C
f Op - staan! Op - staan! Op - staan!

Het woord 'opstaan' bestaat uit een groot interval, een octaaf.
De kinderen moeten een grote 'sprong' met hun stemplooiën maken.

⁴³ Eigen-wijs p. 268

De verliefde stieros⁴⁴

Een gro - te stier - òs uit Spañ - òs die was zo ver -
Bes A
lief - dòs tot o - ver zijn o - ròs o - lé. (klap)
Dm Gm
klap) Ze heet - te Bel - la Ka - trie - nòs, een droom van een
A Dm
koei - òs met prach - ti - ge hoor - nòs, o - lé. (O - lé)
Dm C
Tra la la la la la la la la la la la la la la la la la la
Bes A
la la la la la la la la la la la. O - lé.

Een grote toreadoròs
die zag dat de stieròs had liefdesverdrietòs, olé!
Hij krabde vaak in zijn haardòs
en piekerde uuròs, bedacht toen een planòs, olé!

Hij maakte veel kleuren fotòs van prachtige koeiòs
waaronder Katrienòs, olé!
Hij liet ze zien aan de stieròs
die wild enthousiastòs een gat in de lucht sprong, olé!

Een weekje later in Spanos
daar trouwde de stieròs met Bella Katrienòs, olé!
Ze leefden lang en gelukkòs
En kregen veel kindròs met prachtige hoornòs, olé!

Het refrein van dit lied is een lastig gedeelte van dit lied. De leerlingen moeten hier relatief hoog en snel articuleren tegelijk. De nadruk bij dit lied kan dus liggen bij het zuiver zingen van de hoge noten van het refrein of op een goede articulatie van het refrein.

⁴⁴ Eigen-wijs p. 266

You're the voice⁴⁵

E D A
We have the chance to turn the pages over

E
We can write what we want to write

 D A
We gotta make ends meet, before we get much older

PRE CHORUS

A B A B A
We're all someone's daughter

A B A B A
We're all someone's son

A B A B A
How long can we look at each other

A B A A B
Down the barrel of a gun?

CHORUS

E
You're the voice, try and understand it

Make a noise and make it clear

D A
Woo-oh-wo-oh-wo-oh-wo, woo-oh-oh-wo-oh-wo-oh-wo-oh-wo-oh

E
We're not gonna sit in silence

We're not gonna live with fear

D A
Woo-oh-wo-oh-wo-oh-wo, woo-oh-oh-wo-oh-wo-oh-wo-oh-wo-oh

⁴⁵ John Farnham, http://tabs.ultimate-guitar.com/j/john_farnham/youre_the_voice_tab.htm

E D A
This time, we know we all can stand together

E
With the power to be powerful

D A
Believing we can make it better

PRE CHORUS + CHORUS

TUSSENSPEL

PRE CHORUS + CHORUS

In het gedeelte ‘Woo-oh-wo-oh-wo-oh-wo, woo-oh-oh-wo-oh-wo-oh-wo-oh’ wordt een beroep gedaan op vloeiende overgangen van de verschillende registers.

6.4 Resonantie

- Kinderen maken optimaal gebruik van de resonantieholtes, dit gebeurt onder andere door een goede lichaamshouding.⁴⁶
- De klank van de zang van de kinderen klinkt vol en krachtig.

Hond Joris⁴⁷

HOND JO- RIS LOOPT ZIE-LIG AL- LEEN DOOR DE STAD, Hÿ HEET IN GEEN
 DA- GEN TE E- TEN GE- HAD. Hÿ SNUF-Telt IN BAK-KEN, IN DO- ZEN EN
 BLIK-KEN, MIS-SCHIE DAT ER NOG WELIETS UIT VALT TE LIK-KEN, DE RE- GEN EN
 HA- GEL, ZE DE- REN HEM NIET. Hÿ LOOPT STEEDS MAAR DOOR MET ZÿN STIL- LE VER-
 DRIET. TRA-LA-LA LAI-LA-LA, TRA-LA-LA LAI-LA-LA, TRA-LA-LA
 LAI-LA-LA TRA-LA-LA- LA, TRA-LA-LA LAI-LA-LA, TRA-LA-LA
 LAI- LA- LA TRA-LA- LA LAI- LA- LA TRA-LA- LA- LA.

Zijn baas en bazin zetten hem op een keer.
 Heel vlug uit de auto bij een heel groot meer.
 Ze gingen naar Spanje, naar zonnige streken.
 En waren op Joris allang uitgekeken.
 Hij dwaalde en dwaalde zo dagenlang rond.
 En viel vaak van uitputting neer op de grond.

De zwervershond kreeg vaak een snauw en een schop.
 Soms gooiden de mensen een steen naar z'n kop.
 Als hij dan probeerde aan eten te komen.
 Wat altijd wél lukte als hij lag te dromen.
 Maar als hij dan wakker werd met lege maag.
 Dan voelde hij in zijn buik enkel geknaag.

'Hond Joris' heeft een serieus en gedragen karakter. Als dit lied galmend gezongen wordt, (veel resonantie) krijgt dit lied een zielig karakter.

⁴⁶ http://www.popschoolmaastricht.nl/college_zang.php

⁴⁷ Musical 'De Verkiezing' nr. 1

Lang leve het nijlpaard⁴⁸

1. De scha-pen die bla - ten, de ka - ka zegt toe, de men-sen die
 pra - ten de ka die zegt poe. Maar ons al - ler nijl - paard, in - t're -
 seert dat geen fluit, hij ligt in de mod - der maakt geen en - kel ge - luid

refrein

Le - ve het nijl - paard, wat een schit - te - rend
 dier, dik, lui en le - lijk, ligt hij in de ri - vier.
 Je hoort 'm nooit kla-gen, het nijl-paard heeft stijl. hij ligt al - le
 da - gen, met zijn kont in de Nijl.

De apen in Artis die stellen zich aan,
 Ze krijsen en gillen voor een simp'le banaan.
 Maar ons slimme nijlpaard verzet nog geen poot.
 Hij gaapt af en toe eens en verdient zo z'n brood.

Het nijlpaard heeft maling aan uiterlijk schoon.
 Zoals ie eruit ziet, zo is tie gewoon.
 Hij maakt zich niet op en doet ook niet aan de lijn,
 maar ligt dik en lelijk gelukkig te zijn.

Dus als je heel lui bent met 'n lelijke snuit,
 wat kan jou het schelen, wat maakt dat nou uit.
 Want neem nou het nijlpaard, die is altijd tevrede.
 Die gezellige dikkerd die zit nergens mee.

⁴⁸ Eigen-wijs p. 202

Het refrein van 'Leve het nijlpaard' heeft veel lange noten. Het is belangrijk om adem onder die noten te houden zodat de hele duur van de noot vol en zuiver klinkt. Bij dit lied moet de mond goed open zijn tijdens het zingen zodat de lange noten kunnen resoneren

6.5 Overige liedjes

Boos⁴⁹

JK STA TE TRILLEN OP MYN BE- NEN. IK KNAAP VAN WOEDE UIT MYN VEL. WIE STAAT TE
TRAPPEN OP MYN TE- NEN, DIE KRÏGT EEN POEIER VAN EEN LEL. WAAROM IS NIEMAND TE VERTROU-
WEN. WAAROM IS AL-LES ZO GE-MEEN. WAAR-OM KAN IK OP NIEMAND BOU- WEN. WAARGAAT DAT
HEEN WAARGAAT DAT HEEN ... BOOS KWAAD NY- DIG ALS EEN SPIN, NY- DIG ALS EEN SPIN DES
DUIVELS. BOOS KWAAD NY- DIG ALS EEN SPIN, NY- DIG ALS EEN SPIN DES DUIVELS. BEN JE
BOOS PLUK EEN ROOS. ZET 'M BO- VEN OP JE HOED, ZET 'M BO- VEN OP JE HOED DAN BEN JE
MOR- GEN WEER GOED. NEE IK BEN BOOS HY IS BOOS .. HARTSTIKKE BOOS .. HARTSTIKKE BOOS .. ONTZETTEND
KWAAD, HY IS KWAAD HARTSTIKKE KWAAD HARTSTIKKE KWAAD ONTZETTEND
BOOS .. ONTZETTEND BOOS .. VRESELYK BOOS. VRESELYK BOOS. JK BEN BOOS PLUK EEN ROOS ZET 'M
KWAAD ONTZETTEND KWAAD VRESELYK KWAAD VRESELYK KWAAD. BEN JE
BO- VEN OP JE HOED, ZET 'M BO- VEN OP JE HOED DAN BEN JE MOR- GEN WEER GOED.
tussenspel
BOOS PLUK EEN ROOS ZET 'M

⁴⁹ Musical 'De Verkiezing' nr. 9

EN DAN... EN DAN... EN DAN... EN DAN.. DAN

KO- MEN DE TRA- NEN, KO- NINK- LÿKE TRA- NEN. TRA- NEN VAN WOE- DE

TRA- NEN VAN VERDRIET. DE KO- NING MOET HUI- LEN, OH WAT MOET IE HUI- LEN, DE KO- NING MOET

HUI- LEN, HUI- LEN VAN VER- DRIET.. ZIE- LIG HÈ, WAT IS IE ZIE- LIG HÈ, WAT IS IE

ZIE- LIG HÈ, WAT EEN VER- DRIET. HUI- L MAAR TÿN, TOE KO- NING HUI- L MAAR TÿN

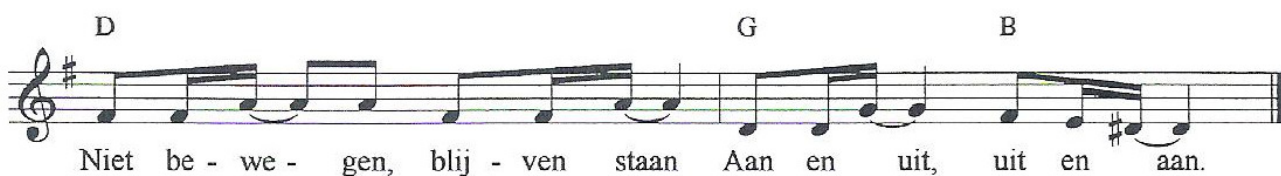
TÿN IN JE HER- ME- LÿN, HUI- L VAN VER- DRIET. DIK- KE TRANEN MET VEEL TUITEN,

IN EEN GROTE ZAKDOEK SNUITEN, HUI- L EENS LEKKER OP ZÿN TÿD, BEN JE AL JE ZORGEN KWÿT.

D.C. al fine

Het lied 'Boos' heb ik uitgekozen omdat er in dit lied veel verschillende sferen voorkomen. Het eerste gedeelte heeft een boos karakter, daarna komt een vrolijk gedeelte in het laatste stukje heeft een zielig karakter. Als je dit lied zingt, is het belangrijk om die verschillende sferen uit te drukken met je stem.

Jassen passen⁵⁰

Vorm

1^e keer: 1, 2 en 3 na elkaar

2^e keer: 1, 1+2, 1+2+3

3^e keer: 1+2+3

Ik heb het lied 'Jassen passen' uitgekozen omdat dit een bijzondere canon is. De kinderen zingen namelijk niet het hele lied. Elk groepje zingt zijn eigen stuk. Het is dus moeilijker om dit lied in canon te zingen omdat elk groepje zijn eigen melodie heeft.

⁵⁰ Liedmachien gr. 6 t/m 8

Toemba⁵¹

1
Toem - ba toem - ba toem - ba toem - ba toem - ba toem - ba toem - ba.

2
Tra - la - la tra - la - la tra - la - la - la - la - la,

3
tra - la - la - la - la - la - la - la - la tra - la - la - la - la - la - la.

Bij dit lied kan aandacht besteed worden aan de articulatie en het zingen in canon.

Ruzie⁵²

Em B7
Ik heb ru - zie met mijn vriend - je om een

Em E7
stuk-je ve - ter - drop, want dat wou hij niet ver -

Am B7 Em B7 Em
om een stuk-je ve - ter-drop, want dat wou ik de - len en toen gaf ik hem een schop. niet ver - de - len en toen gaf hij mij een schop.

Het lied 'Ruzie' wordt in echo gezongen. Door dit lied aan te leren aan de leerlingen kan deze muzikale vorm ervaren worden.

⁵¹ Eigen-wijs p. 232

⁵² Eigen-wijs p. 239

Hoepel op Jack⁵³

Am G F E7 Am G

Hoe-pel op Jack en laat je hier nooit meer zien, meer zien, meer

F E7 Am G F E7 Am G

zien, meer zien. Hoe-pel op Jack en laat je hier nooit meer zien. je me nu?

F E7 Am G F E7 Am G

Hoe-pel op Jack en laat je hier nooit meer zien, meer zien, meer

F E7 Am G F E7 Am G F E7 *fine*

zien, meer zien. Hoe-pel op Jack en laat je hier nooit meer zien.

Am G F E7

Ba-by oh ba-by waar-om doe je zo ge-meen. Je bent een

Am G F E7 Am G

mooi-e meid maar hard als steen. Als jij me niet ziet

F E7 Am G F E7

staan, dan ge-loof ik dat ik be-ter kan gaan. Da's waar

Schatje oh schatje wat ben je een saaie piet.
 Je bent een loser en ik wil je niet.
 Je kunt maar beter gaan.
 En blijf voortaan uit mijn buurt vandaan.

Het is mooi om 'Hoepel op Jack' te zingen met veel expressie. Eigenlijk komen alle stemvormingsgebieden mooi terug in dit lied om de tekst duidelijk over te brengen.

⁵³ Eigen-wijs p. 347

Dingen waar ik zo van hou⁵⁴

The image shows a musical score for a song. It consists of five staves of music. The first staff is labeled 'Voice' and 'couplet' in green. The second staff is also labeled 'couplet' in green. The third staff is labeled 'refrein' in green. The fourth and fifth staves are also labeled 'refrein' in green. The music is written in a simple, child-friendly style with a key signature of one flat (B-flat) and a time signature of 2/4. The melody is simple and easy to remember, with a clear distinction between the couplet and the refrain sections.

Regen op rozen en slagroom op soezen.
Fluitende ketels en spinnende poezen.
Bruine pakketjes met stempels en touw.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

Melk witte pony's en mokka gebakjes.
Knikers en klokken en kerstmis met pakjes.
Zwanen die zweven door eindeloos blauw.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

Meisjes met strikjes en bloesjes met kantjes.
Ijskoude winters en warm wollen wantjes.
Kersverse sneeuw als die knarst in de kou.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

(refrein)
Als de hond blaft,
als de bij steekt,
zijn ze boos op mij.
Dan denk ik aan alles waar ik zo van hou
en ben ik meteen weer blij.

Boeken met plaatjes, en zuurkool met worstjes.
Kussen gevechten en brood zonder korstjes.
Een echte kop koffie met melk en cacao.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

Veel telegrammen en verhaaltjes verzinnen.
Kleine konijntjes en kikkers en spinnen.
De neus van een paard en een staart van een pauw.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

Sneeuwballen gooien en sleetje gaan rijden.
Achter elkaar van de trapeuning glijden.
Zo maar een vlinder die landt op je mouw.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

(refrein)
Als de hond blaft,
als de bij steekt,
zijn ze boos op mij.
Dan denk ik aan alles waar ik zo van hou
en ben ik meteen weer blij.

⁵⁴ Audition songs for kids p. 38 - 45

Hoofdstuk 7

Een experiment

Om te onderzoeken of de zangkwaliteit van kinderen verbeterd kan worden door bewustwording van de stemplooien, stemvormingsoefeningen en structureel zangonderwijs, ga ik 10 zanglessen geven aan groep 5/6 van CBS 'De Tamarisk', locatie Corpus den Hoorn. Het onderzoek zal bestaan uit een voormeting, een lessenreeks en een nameting.

In dit hoofdstuk wil ik ingaan op de gemaakte keuzes voor de onderzoeksopzet en de uitvoering van het onderzoek. Hiervoor maak ik gebruik van het boek 'Basisboek Methoden en Technieken' van Baarda en De Goede.

7.1 Onderzoekstypen

Baarda en De Goede onderscheiden binnen kwantitatief onderzoek drie verschillende typen onderzoek. Welk type onderzoek wordt uitgevoerd, hangt af van de probleemstelling en het doel dat bereikt moet worden door het onderzoek⁵⁵.

De drie onderzoekstypen zijn beschrijvend onderzoek, exploratief onderzoek en een toetsingsonderzoek.

Een beschrijvend onderzoek wordt uitgevoerd als in de onderzoeksvraag een frequentie verborgen zit. Dit kunnen onderzoeksvragen zijn met 'in welke mate' en 'hoeveel'. Bij dit type onderzoek worden geen verklaringen of relaties gelegd. Ook komen er geen hypothese en theorie in voor. In een exploratief onderzoek wordt de invloed van verschillende factoren onderzocht, verbanden worden onderzocht. Aan het begin van het onderzoek bestaat er een vermoeden, dit vermoeden wordt getoetst.

Een hypothese is het uitgangspunt van een toetsingsonderzoek. Deze hypothese wordt onderzocht om te kijken of hij klopt.

In dit onderzoek naar de zangkwaliteit van kinderen is er gekozen voor een exploratief onderzoek. Door middel van dit onderzoek wil ik mijn vermoeden testen. Zit er een verschil in de zangkwaliteit van de kinderen na het uitvoeren van de lessen? Vooraf aan dit onderzoek heb ik het vermoeden dat door bewustwording van de stemplooien, stemvormingsoefeningen en structureel zangonderwijs de zangkwaliteit van de kinderen kan verbeteren. Dit vermoeden is niet gebaseerd op een theorie of hypothese. Na dit onderzoek hoop ik te kunnen concluderen of deze drie factoren een positief of negatief effect hebben. Bestaat er een verband tussen deze drie factoren en de zangkwaliteit van kinderen?

7.2 Onderzoeksontwerp

Baarda en De Goede noemen twee grondvormen van kwantitatief empirisch onderzoek⁵⁶. Het experiment en het surveyonderzoek. Ik citeer: "Een grondvorm van onderzoek of een onderzoeksstrategie omvat de concrete stappen die je neemt om uiteindelijk te komen tot het 'produceren' van onderzoeksgegevens".

In een experiment wordt er getoetst of er een causaal verband bestaat tussen twee kenmerken. Bij een surveyonderzoek worden er over veel kenmerken gegevens verzameld om zo een beeld te krijgen over een onderwerp.

In dit onderzoek is sprake van een experiment omdat ik wil onderzoek of er verband bestaat tussen wel bewustwording van de stemplooien, stemvormingsoefeningen en structureel zangonderwijs en geen bewustwording van de stemplooien, stemvormingsoefeningen en structureel zangonderwijs. Omdat hier sprake is van een experiment zal ik nu dieper ingaan op deze grondvorm en dit koppelen aan het experiment over zangkwaliteit.

⁵⁵ Baarda en De Goede 2006 p. 100

⁵⁶ Baarda en De Goede 2006 p. 114

Experimenten kunnen onderling verschillen. Er bestaat een zuiver experiment, quasi-experiment en een pre-experiment.

Bij een zuiver experiment is er geen invloed van storende factoren. Ook is er sprake van een controlegroep.

Bij een quasi-experiment zijn de meeste storende factoren onder controle. Er is alleen niet altijd sprake van randomisatie. De controlegroep en de experimentele groep zijn daardoor niet gegarandeerd vergelijkbaar.

Randomisatie en een vergelijkingsbasis ontbreken bij een pre-experiment. Ik citeer: "Bij een experiment is geen vergelijkingsbasis op grond waarvan je verantwoord een uitspraak kunt doen over het effect van de ingreep"⁵⁷

In dit onderzoek naar de zangkwaliteit van kinderen is er sprake van een pre-experiment. Dit heeft te maken met de randomisatie en de vergelijkingsbasis. In de paragraaf 7.5 zal ik ingaan op de storende factoren.

7.3 Beschrijving variabelen

Kenmerken van personen, objecten of processen worden ook wel variabelen genoemd als ze in meetbare termen zijn geformuleerd.⁵⁸ Variabelen worden onderverdeeld in onafhankelijke en afhankelijke variabelen. In dit onderzoek is de onafhankelijk variabele 'zangkwaliteit van kinderen'. De afhankelijke variabele is 'bewustwording van de stemplooien, stemvormingsoefeningen en structureel zangonderwijs'.

7.4 Beschrijving populatie (N) en steekproef (n)

Bij dit onderzoek is de theoretische populatie erg groot. Dit betreft namelijk alle kinderen tussen de 9 en 12 jaar van de wereld. Deze populatie heb geoperationaliseerd tot alle kinderen tussen de 9 en 12 jaar op de basisschool in Nederland. Daarvan neem ik steekproef door het onderzoek uit te voeren in groep 5 en 6 van 'De Tamarisk' locatie Corpus.

7.5 Beschrijving storende factoren

In Baarda en De Goede worden verschillende mogelijke storende factoren genoemd die bij een experiment plaats kunnen vinden. Een paar van deze factoren hebben betrekking op het onderzoek naar de zangkwaliteit van kinderen.

Ten eerste is de groep kinderen bij wie dit onderzoek wordt afgenomen, niet door randomisatie samengesteld. Ik weet niet of groep 5 en 6 van 'De Tamarisk' locatie Corpus uitwisselbaar is met een ander willekeurige groep 5 en 6 in Nederland.

Ten tweede wordt dit onderzoek alleen uitgevoerd met een experimentele groep, ik maak geen gebruik van een controlegroep. Na het uitvoeren van het onderzoek kan ik alleen op basis van mogelijke verschillen in groep 5 en 6 van 'De Tamarisk' concluderen of bewustwording van de stemplooien, stemvormingsoefeningen en structureel zangonderwijs invloed heeft op de zangkwaliteit van kinderen. Door geen controlegroep te gebruiken krijg ik geen informatie als de afhankelijke variabele niet zou worden toegepast. Het groei-effect, verandering door bijv. leeftijd, ervaring of muziekles buiten school, kan daardoor niet uitgesloten worden.

7.6 Betrouwbaarheid

Onder betrouwbaarheid verstaat Baarda en De Goede dat de resultaten van het onderzoek niet afhankelijk zijn van toeval.⁵⁹

⁵⁷ Baarda en De Goede 2006 p. 119

⁵⁸ Baarda en De Goede 2006 p. 36

⁵⁹ Baarda en De Goede 2006 p. 190

Mijn onderzoek is niet honderd procent betrouwbaar. Dat heeft met een aantal factoren te maken. Zoals ik in de vorige paragraaf al noemde, maak ik geen gebruik van een controlegroep. Ik kan daardoor niet uitsluiten dat de mogelijke verschillen tussen de voor- en nameting met het groei-effect te maken hebben.

Ook voer ik zelf en alleen de voor- en nameting uit. Ik probeer om deze metingen zo objectief en secuur mogelijk uit te voeren. Maar als deze metingen onafhankelijk door twee mensen uitgevoerd zou worden, zou het onderzoek daardoor betrouwbaarder worden.

7.7 Validiteit

Meet je wat je denkt te meten? Dat is de definitie van Baarda en De Goede bij het begrip validiteit.⁶⁰ Mijn onderzoek is valide. De voor- en nameting die ik ga uitvoeren, meten de verschillende aspecten van zingen. Door de resultaten met elkaar te vergelijken, kan ik een conclusie trekken over een positief of negatief effect van de afhankelijke variabelen.

⁶⁰ Baarda en De Goede 2006 p. 191

Hoofdstuk 8

Het onderzoek - de voormeting

Om te kunnen concluderen of de afhankelijke variabelen bewustwording van de stemplooiën, stemvormingsoefeningen en structureel zangonderwijs effect hebben op de zangkwaliteit van kinderen voer ik een experiment uit met groep 5 en 6 van 'De Tamarisk' locatie Corpus. Dit experiment zal bestaan uit 10 zanglessen. Om het verschil te kunnen bepalen of de lessen effect hebben gehad, zal ik een voormeting en een nameting uitvoeren. In dit hoofdstuk zal ik toelichten welke voormeting ik uitgevoerd heb.

8.1 De voormeting

Bij de voormeting van dit onderzoek maak ik gebruik van het beoordelingsschema uit *Muziek Meester!*.⁶¹ In dit beoordelingsschema komen alle stemvormingsaspecten duidelijk terug. Het schema is eenvoudig in te vullen.

Dit beoordelingsschema moet gezien worden als een instrument om de beginsituatie te bepalen van een klas. Soms is het lastig om te horen of alle kinderen de melodie goed zingen of dat ze op de juiste momenten adem halen. Door dit schema als richtlijn te gebruiken, krijg je als leerkracht een idee waar je samen met de kinderen aan kan werken. Als er op sommige aspecten 'ja' ingevuld kan worden, betekent dit niet dat er aan dat aspect niet meer gewerkt hoeft te worden. Het kan altijd verbeterd worden.

Beoordelingsschema Zingen

Aspect		Aandachtspunt	ja	nee	nvt
Klank	Hoogte	Zingen alle kinderen de melodie zoals die genoteerd is?	☐	☐	☐
		Zingen de kinderen het lied op de juiste toonhoogte?	☐	☐	☐
		Nemen ze de begintoon goed over?	☐	☐	☐
		Blijven ze goed op toonhoogte zingen?	☐	☐	☐
	Duur	Is het ritme van het lied correct?	☐	☐	☐
		Blijven ze goed in de maat?	☐	☐	☐
		Gaan ze steeds sneller zingen?	☐	☐	☐
	Sterkte	Zingen de kinderen te hard of te zacht?	☐	☐	☐
		Passen ze de eventuele sterkteverschillen toen?	☐	☐	☐
	Kleur	Gebruiken de kinderen hun resonantieruimten goed?	☐	☐	☐
Vorm		Ademen de kinderen op de juiste plaatsen?	☐	☐	☐
		Is de muzikale zinsbouw goed te horen?	☐	☐	☐
Betekenis		Past de expressie goed bij het karakter van het lied?	☐	☐	☐
		Articuleren ze goed?	☐	☐	☐

Bij het invullen van dit schema zijn er maar twee mogelijkheden om antwoord te geven op de vragen; ja of nee. Deze antwoorden zijn twee uitersten en geven alleen globale informatie. Daarom heb ik ervoor gekozen om een toevoeging toe te voegen aan dit schema zodat de leerkracht specifieker aan kan geven hoe de zangkwaliteit van de klas is.

Aan elke vraag wordt nu ook een cijfer gekoppeld. Door een cijfer kan aangegeven worden in welke mate kinderen de aandachtspunten uitvoeren. Als de leerkracht een 'ja' invult op het beoordelingsformulier geeft dat in principe een voldoende aan, maar de mate wordt niet weergegeven. Door een cijfer toe te voegen, bijvoorbeeld een 6, geeft dit aan dat het aandachtspunt voldoende wordt beheerst, maar dat het nog veel beter zou moeten kunnen. Door cijfers toe te voegen aan de verschillende aandachtspunten, kan er ook een ontwikkeling gezien worden. De cijfers van de nameting kunnen namelijk hoger of lager uitpakken dan de cijfers van de voormeting.

⁶¹ Van de Lei 2004 p. 149

Ik hoop dat ik na het uitvoeren van de zanglessen een ontwikkeling door middel van dit schema kan laten zien van groep 5 en 6 van 'De Tamarisk'.

Het nadeel van deze toevoeging, en dit geldt ook voor het beoordelingsschema, is de subjectiviteit. Als leerkracht geef je een cijfer, hij vindt op dat moment dat het ritme bijvoorbeeld een 8 verdient. Een andere leerkracht kan daar heel anders over denken. Deze cijfers moeten dan ook niet gezien worden als bindend maar als indicatie in welke mate de kinderen een aandachtspunten beheersen. Het verschil tussen een 7 of een 8 is uiteindelijk klein, maar een 9 of een 6 geeft veel extra informatie.

8.2 De voormeting in groep 5 en 6

Op 29 maart heb ik een voormeting afgenomen in groep 5 en 6 van 'De Tamarisk' locatie Corpus. Ik heb de kinderen drie liedjes laten zingen met een muzikale begeleiding. De kinderen kenden deze liedjes al, ik heb ze niet aangeleerd. Het zingen heb ik gefilmd zodat ik later rustig het beoordelingsschema kon invullen. Ook kan ik straks de film nog een keer vergelijken met de nameting.

Beoordelingsschema voormeting groep 5 en 6

Aspect		Aandachtspunt	ja	nee	nvt	
Klank	Hoogte	Zingen alle kinderen de melodie zoals die genoteerd is?	☒	☐	☐	7
		Zingen de kinderen het lied op de juiste toonhoogte?	☒	☐	☐	7
		Nemen ze de begintoon goed over?	☒	☐	☐	7*
		Blijven ze goed op toonhoogte zingen?	☒	☐	☐	8
	Duur	Is het ritme van het lied correct?	☒	☐	☐	7
		Blijven ze goed in de maat?	☒	☐	☐	8
		Gaan ze steeds sneller zingen?	☐	☒	☐	n.v.t.
	Sterkte	Zingen de kinderen te hard of te zacht?	☒	☐	☐	5
	Kleur	Passen ze de eventuele sterkteverschillen toe?	☐	☒	☐	3
		Gebuiten de kinderen hun resonantieruimten goed?	☐	☒	☐	5
Vorm		Ademen de kinderen op de juiste plaatsen?	☒	☐	☐	6
		Is de muzikale zinsbouw goed te horen?	☐	☒	☐	5
Betekenis		Past de expressie goed bij het karakter van het lied?	☐	☒	☐	4
		Articuleren ze goed?	☐	☒	☐	4

*De kinderen nemen de begintoon goed over behalve als een mannenstem de begintoon aangeeft. Ze zingen dan een octaaf te laag.

De kinderen van groep 5 en 6 nemen de melodie van de liedjes goed over. Ook het ritme van de liedjes wordt goed gezongen.

De kinderen zingen heel zachtjes, ongearticuleerd en hebben een passieve houding tijdens het zingen. Dit zijn aandachtspunten om mee aan de slag te gaan. Een passieve houding heeft ook een negatieve invloed op de expressie tijdens het zingen.

De doelen die ik de komende 10 lessen wil stellen, zijn in principe de doelen die geformuleerd zijn in hoofdstuk 5. Na het invullen van dit beoordelingsschema wil ik aan sommige doelen extra aandacht besteden.

- De kinderen hebben een actieve houding tijdens het zingen.
- De kinderen kunnen een passende dynamiek toepassen bij een lied.
- De kinderen articuleren duidelijk tijdens het zingen.
- De kinderen kunnen de juiste expressie toepassen tijdens het zingen.

Hoofdstuk 9

Het onderzoek- de lessen

9.1 Les 1 'Een verliefde stieros'

Doel: Kinderen kunnen voorbeelden van het belang van zingen noemen.
De kinderen kunnen aangeven en aanwijzen waar de stemplooien zich bevinden in het menselijk lichaam.
De kinderen kunnen uitleggen hoe stemplooien geluid produceren.
De kinderen kunnen uitleggen hoe de stemplooien een klank hoger of lager kunnen laten klinken.
De kinderen kunnen het lied 'Een verliefde stieros' zingen.
Kinderen gebruiken optimaal de lippen, de kaak, de tong en het zachte gehemelte tijdens het zingen (articulatie doel).

Materiaal: Afbeelding 2.1, 2.2 en 2.3
Filmpje van de stemplooien:
http://www.dailymotion.com/video/xa3qnn_werking-van-de-stembanden_tech
Liedbundel 'Eigen-wijs' pagina 266
Mp3 'De verliefde stieros'
Kopieerblad 1 'De verliefde stieros'

Inleiding

Wat kan je leren van zingen? Dat is de vraag die in de inleiding van deze les centraal staat. Laat de kinderen voorbeelden noemen wat je, naast het goed leren zingen, leert als je aan het zingen bent.
Zingen draagt bij aan een goed stemgebruik, een goede articulatie en taalverwerving. En plezier met elkaar tijdens het zingen is natuurlijk ook een goed gevolg van het zingen.

Kern

Vraag aan kinderen of ze weten hoe stemgeluid ontstaat.
Laat afbeelding 2.1, 2.2 en 2.3 zien en leg aan de kinderen uit hoe het stemgeluid ontstaat en hoe een de stemplooien hoge en lage klanken kunnen voortbrengen.

De stembanden bevinden (vaak worden ze ook stemplooien genoemd) zich in het strottenhoofd. De stemplooien bestaan uit spierweefsel met daarom heen bindweefsel en een dunne laag slijmvlies. De stemplooien zijn wittig van kleur. De stemplooien zijn ongeveer twee centimeter lang. Als de stemplooien niet gebruikt worden, zijn ze ontspannen en staan ze open. Om geluid te produceren sluiten en openen de stemplooien zich steeds en spannen ze aan. Door de luchtstroom die langs de stemplooien komt, gaan de stemplooien trillen. Het sluiten en openen van de stemplooien wordt veroorzaakt door de stemspleetsluiser en –opener. Dit zijn spieren die aan de verschillende kraakbenen van het strottenhoofd vastzitten. Op filmpjes van zingende mensen lijkt het alsof de stemplooien tijdens het zingen gesloten zijn. Dit is niet zo. Vooral bij hogere klanken is met het menselijk oog niet te zien dat de stemplooien steeds open en dicht gaan. De frequentie is dan heel hoog. Door de trillende stemplooien ontstaat er geluid, een klank. Welke toonhoogte de klank heeft, wordt bepaald door de lengte en de gespannenheid van de stemplooien. Lagere klanken ontstaan door korte en relatief ontspannen stemplooien. Hoe langer en strakker de stemplooien staan, des te hoger gaat de klank klinken. De lengte en gespannenheid van de stemplooien wordt veroorzaakt door spieren. Deze spieren zorgen ervoor dat de stemplooien bij hogere klanken langer worden en bij lagere klanken korter worden. Ook deze spieren zijn een onderdeel van het strottenhoofd. Het strottenhoofd hangt dus in de luchtpijp zodat de spieren optimaal hun werk kunnen doen. Het produceren van klanken wordt

dus niet alleen veroorzaakt door trillende stemplooien. Het is een samenspel van trillende stemplooien en spieren die de lengte van de stemplooien bepalen.

Door het filmpje zal de werking van de stemplooien nog duidelijker worden.

In het tweede gedeelte van de les, leren de kinderen het lied 'Een verliefde stieros'.

De kinderen luisteren eerste twee keer naar de opname van dit lied en maken daarbij de opdrachten van kopieerblad 1.

Daarna leren ze het lied aan door middel van de weggeef-methode. De kinderen zingen eerst alleen het refrein mee, daarna kan het lied uitgebreid worden.

9.2 Les 2 'Doep, doep'

Doel: De kinderen kunnen een aantal stemvormingsoefeningen zingen.
De kinderen verbeteren hun zang van 'De verliefde stieros'.
De kinderen leren het lied 'Doep, doep'.
De kinderen kunnen hun stemplooien vloeiend van de ene klank naar de andere klank laten glijden (egalisatie doel).

Materiaal: Liedbundel 'Eigen-wijs' pagina 245 en 266
Mp3 'De verliefde stieros'
Mp3 'Doep, doep'
http://www.bgfl.org/custom/resources_ftp/client_ftp/ks2/music/piano/

Inleiding

In de vorige les zijn we begonnen met de vraag hoe ons stemgeluid ontstaat. Bespreek met de kinderen of ze nog weten hoe ons stemgeluid ontstaat.

Kern

In deze les wordt er ook aandacht besteed aan stemvormingsoefeningen. Oefen de stemvormingsoefeningen 1 t/m 4 van de cd. Leg aan de kinderen uit dat deze oefeningen bedoeld zijn om de stemplooien om te warmen (net als bij sporten) en om je stemplooien te trainen zodat je de beter gaat zingen.

Het refrein van 'De verliefde stieros' kan hoog zijn voor de kinderen en de woorden moeten snel gearticuleerd worden. Het is goed om hier extra aandacht aan te besteden. Zing het refrein a capella en langzamer als extra oefening. Het digitale keyboard kan hierbij een hulpmiddel zijn. Zing 'De verliefde stieros' daarna helemaal.

Ook in deze les wordt een nieuw lied aangeleerd; 'Doep, doep'. Dit lied bestaat uit twee regels en is relatief eenvoudig aan te leren.

Laat de kinderen naar de mp3 opname luisteren. Er komen veel tussenspelen in deze opname voor. Vraag aan de kinderen om te ontdekken welk gedeelte van het lied gespeeld wordt in het tussenspel.

Tijdens het luisteren hebben de kinderen de melodie van 'Doep, doep' een aantal keer gehoord. De kinderen kunnen het lied na het luisteren gelijk proberen om mee te zingen.

9.3 Les 3 'Opzij'

Doel: De kinderen verbeteren het zingen van een aantal stemvormingsoefeningen.
De kinderen verbeteren hun zang van 'De verliefde stieros' en 'Doep, doep'.
De kinderen leren het lied 'Opzij'.
De kinderen zijn zich bewust dat articulatie belangrijk is tijdens het zingen.
De kinderen spreken de woorden duidelijk gearticuleerd uit tijdens het zingen (articulatie doel).

Materiaal: Liedbundel 'Eigen-wijs' pagina 245 en 266
Mp3 'De verliefde stieros'
Mp3 'Doep, doep'
Mp3 'Opzij'
Tekst 'Opzij'
Kopieerblad 'Opzij'

Inleiding

Deze les begint met het zingen van de liederen die de kinderen tot nu geleerd hebben. Ook de stemvormingsoefeningen 1 t/m 4 worden herhaald. Benadruk nog eens het doel van de stemvormingsoefeningen zodat de kinderen aan deze oefeningen gewend raken.
De kinderen zo al goed ingezongen voor de les.

Kern

In deze les wordt het lied 'Opzij' aangeleerd, hierbij staat het stemvormingsaspect articulatie centraal.

De kinderen luisteren eerst naar de opname van het lied. Tijdens het luisteren vullen ze het kopieerblad 'Opzij' in. De kinderen moeten hierbij extra goed letten op de tekst van het lied. Toon na het luisteren de volledige tekst van 'Opzij'. De kinderen kunnen zo kijken of ze het kopieerblad goed hadden ingevuld. Vertel hierbij dat het niet gaat om het foutloos invullen, het doel is kritisch luisteren naar de muziek.

Leer het lied 'Opzij' aan. Oefen enkele fragmenten eventueel 'droog' zodat de articulatie van dit lied goed geoefend kan worden.

Afsluiting

Als de kinderen het lied goed beheersen, kan het klassikale zingen afgewisseld worden met solo's.

Evalueer met de kinderen hoe het zingen van 'Opzij' gaat. Wat heb je geleerd?

9.4 Les 4 'Het boevenlied'

Doel: De kinderen verbeteren hun zang van 'Opzij'.
De kinderen leren het lied 'Het boevenlied'.
De kinderen zijn zich bewust dat je tijdens het zingen op het juiste moment adem moet halen.
Kinderen halen op de juiste muzikale punten adem in een lied (ademhalingsdoel).
Kinderen beheersen de ademsteun (ademhalingsdoel).

Materiaal: Mp3 'Opzij'
Tekst 'Opzij'
Liedbundel 'Eigenwijs' pagina 214
Mp3 'Het boevenlied'
Kopieerblad 'Het boevenlied'

Inleiding

Deze les begint met het zingen van 'Opzij', het lied dat de kinderen de vorige les hebben geleerd. Benadruk nog eens het belang van een goede articulatie en het rustig uitspreken van de tekst tijdens het zingen van dit lied.

Kern

De kinderen luisteren in deze les twee keer naar de 'Het boevenlied'. De eerste luisteropdracht op het kopieerblad vraagt om globaal te luisteren naar het lied.

Tijdens de tweede luisteropdracht lezen de kinderen mee met het notenschrift van het lied. Als de muziek stop gezet wordt, moeten de kinderen kunnen zeggen bij welke maat de muziek op dat moment is gestopt.

Bij het aanleren van dit lied, zingen de kinderen eerst alleen de 'kch'- woorden mee. Daarna zingen de kinderen het hele lied mee.

Let er goed op dat de kinderen op de juiste momenten inzetten, de rusten moet volledig uitgeteld worden.

Ook over de ademhalingsplaatsen kunnen afspraken gemaakt worden met de kinderen. Stel voor om om de twee of vier maten adem te halen. Het lied wordt zo een mooi geheel doordat iedereen op het zelfde moment adem haalt.

Afsluiting

Zing met de kinderen dit lied alsof je heel bang bent of dat je een spookverhaal vertelt. De kinderen ervaren zo dat je met een lied een gevoel kan uitdrukken.

9.5 Les 5 'Flieh'

Doel: De kinderen verbeteren het zingen van een aantal stemvormingsoefeningen.
De kinderen verbeteren hun zang van 'Het boevenlied'.
De kinderen leren het lied 'Flieh'.
De kinderen spreken de woorden duidelijk gearticuleerd uit tijdens het zingen (articulatie doel).

Materiaal: Liedbundel 'Eigenwijs' pagina 214
Mp3 'Het boevenlied'
Filmpje Ali B http://www.youtube.com/watch?v=-ou_WII23EM
Mp3 'Flieh'
Kopieerblad 'Flieh'

Inleiding

De stemvormingsoefeningen worden in deze les uitgebreid. Er komen stemvormingsoefeningen bij, oefening 6, 7 en 8.

Vertel de kinderen dat je articulatie ook kan trainen door je lipspieren te trainen.

Daarna zingen de kinderen 'Het boevenlied', benadruk nog even de afspraken over het ademen.

Kern

In deze les gaan de kinderen rappen met Ali B. Bekijk het fragment uit het filmpje, de kinderen mogen nog niet mee doen (dit in verband met lage intonatie van het publiek, de kinderen kunnen dit overnemen).

Daarna luisteren de kinderen naar de mp3 van 'Flieh' en tijdens het luisteren gaan ze aan de slag met het kopieerblad.

De kinderen hebben het lied nu een aantal keer gehoord en ze mogen de echo meezingen bij de opname. Let op een goede uitspraak. Oefen eventueel bepaalde fragmenten langzaam zonder opname.

Afsluiting

Laat een kind de voorzang zingen, de rest van de klas zingt de echo.

9.6 Les 6 'Hond Joris'

Doel:

- De kinderen verbeteren het zingen van een aantal stemvormingsoefeningen.
- De kinderen verbeteren hun zang van 'Flieh'
- De kinderen leren het lied 'Hond Joris'.
- De kinderen maken optimaal gebruik van de resonantieholtes, dit gebeurt onder andere door een goede lichaamshouding (resonantie doel).
- De kinderen ervaren hoe het is om solo te zingen.

Materiaal:

- Liedbundel 'Eigenwijs' pagina 241
- Mp3 'Flieh'
- Mp3 'Hond Joris'
- Kopieerblad 'Hond Joris'

Inleiding

Als inleiding zingen de kinderen een aantal bekende liedjes, onder andere 'Flieh' en de stemvormingsoefeningen.

Kern

In deze les leren de kinderen het lied 'Hond Joris'.

Ze luisteren naar de mp3 van 'Hond Joris' en tijdens het luisteren gaan ze aan de slag met het kopieerblad.

De tweede opdracht van het kopieerblad is bekend voor de kinderen. De kinderen volgen het notenschrift van het lied en als de muziek stopt, kunnen ze aangeven bij welke maat ze zijn gebleven.

De kinderen hebben het lied nu een aantal keer gehoord en ze mogen meezingen bij de opname. Let erop dat de kinderen duidelijk en voluit meezingen.

Afsluiting

Als afsluiting wordt het lied nog een keer gezongen, de coupletten worden nu solo gezongen.

9.7 Les 7 'Dingen waar ik zo van hou'

Doel: De kinderen verbeteren het zingen van een aantal stemvormingsoefeningen.
De kinderen verbeteren de zang van 'Hond Joris'
De kinderen leren het lied 'Dingen waar ik zo van hou'.
De kinderen kunnen hun stemplooien vloeiend van de ene klank naar de andere klank laten glijden. De verschillende registers moeten zonder grote breuken geleidelijk in elkaar overvloeien (egalisatie doel).

Materiaal: Mp3 'Hond Joris'
Mp3 'Dingen waar ik zo van hou'
Kopieerblad 'Dingen waar ik zo van hou'

Inleiding

De kinderen kennen steeds meer liedjes en deze vormen samen met de stemvormingsoefeningen een mooie inleiding. Benadruk elke keer kort voor het zingen de belangrijkste aandachtspunten met betrekking tot houding, ademhaling en articulatie.

Kern

In deze les leren de kinderen het lied 'Dingen waar ik zo van hou'.
De kinderen gaan tijdens het luisteren van dit lied aan de slag met een nieuwe luisteropdracht. De kinderen krijgen de tekst van het lied voor zich maar een aantal woorden uit de tekst zijn weg gelaten. De kinderen moeten de woorden tijdens het luisteren invullen. Benadruk dat het niet erg is als de kinderen een woord overslaan, uiteindelijk gaat het om het intensief luisteren naar het lied.

Na het invullen van het werkblad luisteren de kinderen nog een keer naar het lied. De leerkracht zingt met de instrumentale versie mee (dit omdat de originele opname gezongen wordt met een erg hoge sopraanstem, dit kan voor de kinderen demotiverend werken). De leerlingen zingen het refrein mee.

Hierna mogen de kinderen het hele lied mee zingen.

Afsluiting

Ook dit lied is geschikt om enkele kinderen solo te laten zingen. De solo's bestaan telkens uit twee regels, de kinderen zingen dus om de beurt vlot achterelkaar aan. Het refrein wordt met de hele klas gezongen.

Ook is het leuk om nog af te sluiten met een favoriet lied.

9.8 Les 8 'Jassen passen'

Doel: De kinderen verbeteren het zingen van een aantal stemvormingsoefeningen.
De kinderen verbeteren de zang van 'Dingen waar ik zo van hou'
De kinderen leren het lied 'Jassen passen'.
De kinderen ervaren wat het is om een canon te zingen.

Materiaal: Mp3 'Dingen waar ik zo van hou'
Mp3 'Jassen passen'

Inleiding

De kinderen kennen steeds meer liedjes en deze vormen samen met de stemvormingsoefeningen een mooie inleiding. Benadruk elke keer kort voor het zingen de belangrijkste aandachtspunten met betrekking tot houding, ademhaling en articulatie.

Kern

Bij het lied 'Jassen passen' hoort geen werkblad. De luisteropdracht bij dit lied is: 'wat is er bijzonder aan dit lied? Hoe wordt dit lied gezongen, in welke volgorde?'

'Jassen passen' wordt gezongen in canon. Praat met de kinderen over het zingen van een canon.

Wat is anders, waar moet je op letten?

Alle kinderen leren eerst alle drie de coupletten. Het is belangrijk dat de kinderen deze coupletten goed kunnen zingen, dat is een voorwaarde voor het zingen in canon. Leer de coupletten a capella aan zodat de kinderen goed de melodieën van de coupletten goed horen en leren. Herhaal één couplet een aantal keren achterelkaar aan.

Daarna wordt de klas in drie groepen verdeeld en wordt het lied in canon gezongen. Benadruk dat het belangrijk is dat de kinderen niet hun eigen melodie over de klas heen schreeuwen. De kinderen mogen hun oren niet dicht doen tijdens het zingen, ze horen zichzelf daardoor niet zingen.

Afsluiting

Praat met de kinderen na over het zingen van een canon. Wat vinden de kinderen van een canon, is het moeilijker of makkelijker dan een 'normaal' lied?

Sluit verder af met een bekend lied zodat de kinderen even kunnen ontspannen na het zingen van een intensief lied.

9.9 Les 9 'Boos'

Doel: De kinderen leren het lied 'Boos'.
De kinderen passen de juiste expressie toe tijdens het zingen van de verschillende 'coupletten' van het lied 'Boos'.
De kinderen maken optimaal gebruik van de resonantieholtes, dit gebeurt onder andere door een goede lichaamshouding (resonantie doel).

Materiaal: Mp3 'Boos'
Tekst en notenschrift 'Boos'

Inleiding

'Boos' is het laatste lied wat de kinderen tijdens deze methode leren. Het is natuurlijk niet het laatste lied wat de kinderen leren maar het is daarom wel een mooi moment om met de kinderen te praten wat ze van het zingen vonden en wat ze geleerd hebben.

Haak op de opmerkingen van de kinderen in door te vertellen dat het laatste lied wat ze gaan leren een pittig lied is en dat alles wat de kinderen geleerd hebben, terug komt in dit lied.

Luister met de kinderen naar 'Boos'. De kinderen kunnen tijdens het lezen meelesen. Vraag wat er bijzonder is aan dit lied, is het een vrolijk lied, gaat het snel etc.?

Kern

'Boos' is een pittig lied. Er komen veel verschillende expressies en ritmes voor in dit lied. Dit lied komt uit een musical en het is daarom extra belangrijk dat er met de juiste expressie en goede articulatie wordt gezongen. Dit kunnen de kinderen waarschijnlijk niet in één les helemaal onder de knie krijgen, het is daarom handig om dit lied de laatste les verder te verbeteren.

De kinderen luisteren nog een keer naar het lied, zing zelf het hele lied mee. De kinderen zingen het gedeelte 'Ben je boos pluk een roos' mee. Zo wordt het lied telkens uitgebreid. Pik de moeilijke stukjes er uit en zing die a capella met de kinderen.

Als de kinderen het lied goed kunnen zingen, kan er op expressie gelet worden. Kan je met je stem laten horen dat je vrolijk, boos of verdrietig bent?

Afsluiting

Sluit verder af met een bekend liedjes en vertel dat de kinderen de volgende les verder gaan met het lied 'Boos'.

NB Les 10 kan na eigen inzicht ingevuld worden. Bekijk wat de moeilijkheden zijn in het lied 'Boos' en ga met de kinderen dieper in op de juiste expressie van dit lied.

In dit hoofdstuk wil ik de zanglessen en de voor- en nameting evalueren die ik uitgevoerd heb voor dit onderzoek. Dit doe ik omdat ik deze korte evaluaties als hulpmiddel kan gebruiken voor mijn eindconclusie. Ook hoop ik door deze evaluaties een ontwikkeling te zien in het zingen van de kinderen. In deze evaluaties zal ik met name ingaan op de organisatie van de lessen en de reacties van de kinderen. De beschrijving van de lessen is te vinden in hoofdstuk 9.

10.1 De voormeting

Op 29 maart 2012 heb ik een voormeting gehouden bij groep 5 en 6 van 'De Tamarisk' om de zangkwaliteit van de kinderen te bepalen.

De kinderen hadden in eerdere muzieklessen een aantal liedjes geleerd. Deze liedjes heb ik niet zelf aangeleerd maar ik heb ze wel gebruikt voor deze voormeting.

Voor de voormeting heb ik gebruik gemaakt van de mp3 opnames van Eigen-wijs. Ik heb hier voor gekozen zodat ik mijn handen vrij heb voor het filmen.

De kinderen vonden sommige liedjes heel grappig om te zingen, er werden dan ook veel gekke gebaren en geluiden bijgemaakt. Ik heb hier niks van gezegd omdat de voormeting dan niet objectief meer zou zijn. Op dat moment zijn de kinderen het gewend om op zo'n manier te zingen.

10.2 De verliefde stieros

Deze les begon ik met de uitleg over de stembanden. De kinderen vonden de film van de stembanden heel interessant. Ik had het gevoel dat er gelijk een kwartje viel; oh, zo zit dat! Het lied 'De verliefde stieros' was vrij pittig voor de klas. Dit had ik eigenlijk niet verwacht. Het couplet konden de kinderen goed meezingen, het refrein vonden ze te hoog. Vooral veel jongens gingen een octaaf onder de melodie zingen. Zelf zong ik duidelijk de juiste hoogte van het refrein, sommige kinderen pikten dit goed op. Ik besloot om niet teveel tijd te besteden aan het oefenen van het refrein, de melodie is ook inderdaad vrij hoog. Over het couplet was ik tevreden en de komende lessen wil ik iets lagere liederen aan leren. Met behulp van stemvormingsoefeningen wil ik toch proberen om het stembereik van de kinderen te vergroten.

10.3 Doep, doep

In deze les ben ik met de kinderen begonnen met stemvormingsoefeningen. Ik heb alleen de oefeningen aangeleerd met betrekking tot egalisatie van de stembanden. De kinderen vonden de oefeningen heel gek en lachwekkend. Ik snapte dat het wat wennen voor ze is, na het zingen van de oefeningen ben ik ook gelijk over gegaan op het zingen van 'Doep, doep'. Ik denk dat door gewenning de stemvormingsoefeningen steeds beter zullen gaan.

Het aanleren van 'Doep, doep' ging heel goed. Dit lied paste qua niveau beter bij de kinderen. Toch was de klas steeds wat giebelig en onrustig. Ik denk dat dat komt doordat de kinderen niet gewend zijn om echt serieus met een lied aan de slag te zijn, het is allemaal wat onwennig voor ze.

10.4 Opzij

De stemvormingsoefeningen gingen al iets beter tijdens deze les. Ik merkte dat de kinderen steeds geconcentreerder en beter deze oefeningen proberen te zingen.

Door in de inleiding de liedjes te herhalen die de kinderen eerder geleerd hebben, komen de kinderen helemaal in de sfeer van de les. Ook heb ik gemerkt dat je dan in de volgende les ook nog de kwaliteit van het zingen van dat lied kan verbeteren.

De luisteroefening bij 'Opzij' vonden de kinderen moeilijk. Maar mijn doel was dat de kinderen goed luisterden naar het lied en dat is gelukt.

De kinderen konden het lied goed zingen en ze zongen het ook enthousiast. Snelheid was wel een aandachtspunt, door hun enthousiasme waren de kinderen geneigd om sneller te zingen dan de opname. Door het lied een paar keer te zingen, articuleerden de kinderen de tekst steeds beter en klonk het lied steeds krachtiger.

Ik merkte dat de kinderen steeds meer beginnen te wennen aan het leren van een lied. Ik denk dat het belangrijk is om hier tijd voor te nemen. De lessen lopen dan voor je gevoel lang niet perfect

maar door consequent elke week een half uur tijd te nemen voor een lied, wordt het zingen voor de kinderen steeds gewoner.

10.5 Het boevenlied

In deze les heb ik geen stemvormingsoefeningen gedaan. De kinderen hebben veel liedjes gezongen die ze geleerd hadden.

Bij 'Het boevenlied' had ik twee luisteropdrachten ontworpen. De tweede opdracht met het notenschrift vonden de kinderen heel leuk en hij is ook goed gemaakt. Ik had gedacht dat de opdracht moeilijk zou zijn, maar dat viel mee. Omdat de kinderen tijdens het luisteren met het notenschrift bezig moesten, hadden ze het ritme van het lied snel door tijdens het zingen. De kinderen pikten dit lied tijdens het aanleren snel en goed op.

10.6 Flieh

De stemvormingsoefeningen gingen heel goed, ik merkte dat de kinderen een groter bereik krijgen tijdens deze oefeningen. De kinderen beheersen deze oefeningen nu goed, daarom wil ik de volgende les nieuwe oefeningen aanleren.

Door het fragment van Ali B vonden de kinderen 'Flieh' al gelijk leuk. Ook deze luisteropdracht maakten de kinderen heel geconcentreerd en goed.

Na het luisteren konden de kinderen het lied gelijk met de opname meezingen.

Ik merk dat de kinderen nu gewend zijn aan het structureel en geconcentreerd zingen. Naar mijn idee zingen de meeste kinderen al beter.

10.7 Hond Joris

We begonnen met een aantal liedjes die we goed kenden, door het zingen kwam de sfeer er goed in. Ook de stemvormingsoefeningen worden al echt een gewoonte.

De kinderen luisterden heel aandachtig bij de luisteropdracht, ook dit gaat al veel geconcentreerder dan aan het begin van de lessenreeks.

De kinderen konden het lied al snel meezingen. Wel merkte ik dat door de treurige sfeer van het lied, de kinderen niet echt voluit durfden te zingen.

Aan het eind van de les hebben sommige leerlingen de coupletten solo gezongen. Dit vonden ze wel spannend maar het ging heel goed.

10.8 Dingen waar ik zo van hou

Aan het begin van de les riepen de kinderen al gelijk een aantal favoriete liedjes die graag wilden zingen. Ik kan merken dat de kinderen steeds enthousiaster worden over het zingen.

De luisteropdracht bij 'Dingen waar ik zo van hou' vonden de kinderen leuk. In het begin vonden ze het pittig, het lied ging redelijk snel. Maar na het tweede couplet kwamen ze er goed in.

Ik merkte dat het goed was om een luisteropdracht over de tekst van het lied te doen omdat dit lied uit veel tekst bestaat.

Het aanleren van dit lied ging gemakkelijk. Het lied heeft eigenlijk maar een kort couplet en refrein die steeds herhaald worden. De kinderen hadden de melodieën snel in hun hoofd zitten. De hoge interval aan het eind van het couplet voor het refrein was wel pittig.

Ik merkte dat de kinderen het een lang lied vonden, aan het eind was het lastig om een duidelijke articulatie vol te houden.

Het toevoegen van de solo's was een uitdaging van de kinderen, steeds meer kinderen durven een solo te zingen!

10.9 Jassen passen

In deze lessenreeks wilde ik graag aan de slag met een canon omdat het zingen van een canon een lastig onderdeel kan zijn voor kinderen.

De kinderen waren gelijk enthousiast toen ze hoorden dat ze een canon gingen leren maar ze zeiden gelijk dat ze het lastig vonden.

Met de hele klas heb ik uitgebreid de drie verschillende coupletten aangeleerd zodat de kinderen de melodieën goed konden zingen.

Nadat de klas in drie groepen was verdeeld, hebben we de canon geprobeerd te zingen met de mp3. Dit was een lastige opdracht voor de kinderen. De kinderen waren nog niet gewend om canons te zingen en ze raakte erg in de war van de andere groepen. Maar ik heb de kinderen een aantal keer de canon laten zingen en ik merkte dat de kinderen er een beetje aan begonnen te wennen. Toch gingen ze snel de mist in.

Door deze les heb ik geleerd dat kinderen niet in één les perfect een canon kunnen zingen, het kost tijd en ervaring om deze vorm eigen te maken. Het is daarom belangrijk om regelmatig tijd te besteden aan canons.

Achteraf had ik beter een makkelijkere canon kunnen kiezen die uit één couplet bestaat omdat de kinderen nog niet in canon konden zingen.

10.10 Boos

‘Boos’ is een pittig lied maar ik wilde dit lied graag met de kinderen zingen als uitdaging maar ook om aan de slag te gaan met de expressie die je tijdens zingen kan uitdragen. Het zingen met expressie was mijn hoofddoel, niet het perfect melodisch kunnen zingen van dit lied.

De kinderen vonden het lied gelijk leuk tijdens het luisteren en bij het aanleren gingen ze enthousiast aan de slag. Sommige kinderen gingen uit zichzelf al heel boos of verdrietig zingen.

Ik kon wel merken dat het lied pittig was, sommige kinderen konden de tekst in sommige gedeeltes haast niet bijhouden. Het eerste gedeelte ‘Ik sta te trillen....’ vonden de kinderen lastig om goed te zingen. Het zou heel veel tijd en technische uitleg kosten om dit lied perfect te laten zingen.

Nadat we met elkaar ‘het zingen met gevoel’ hadden besproken, gingen we dit in de praktijk brengen. De kinderen konden duidelijk de expressie uitdrukken, het was heel leuk om te zien en te horen. Wel kon je merken dat het ten koste ging van het technisch zingen, om dit te combineren is veel training nodig.

Ik vond het erg leuk om met de kinderen aan de slag te gaan met expressie. Ik vind het belangrijk dat kinderen ervaren dat dit een belangrijk onderdeel van zingen is. Het lied ‘Boos’ vind ik erg geschikt voor deze oefening omdat veel verschillende expressies er in voorkomen.

Hoofdstuk 11

Het onderzoek- de nameting

Na het uitvoeren van het experiment, de 10 zanglessen, wil ik door middel van een nameting concluderen of de afhankelijke variabelen bewustwording van de stemplooiën, stemvormingsoefeningen en structureel zangonderwijs effect hebben gehad op de zangkwaliteit van de kinderen van groep 5 en 6 van 'De Tamarisk' locatie Corpus.

In dit hoofdstuk zal ik toelichten welke nameting ik uitgevoerd heb en wat de resultaten zijn van het uitgevoerde experiment.

11.1 De nameting

Op 12 juli 2012 heb ik de nameting afgenomen in groep 5 en 6. De nameting heb ik op dezelfde wijze uitgevoerd als de voormeting. De kinderen zongen nu alleen drie nieuwe liedjes. Het zingen heb ik gefilmd en na het bekijken van de opnames heb ik het beoordelingsschema ingevuld en de verschillende aandachtspunten cijfers gegeven. Bij het beoordelen heb ik ook gebruik gemaakt van de opnames van de voormeting om duidelijk een ontwikkeling te ontdekken.

Beoordelingsschema nameting groep 5 en 6

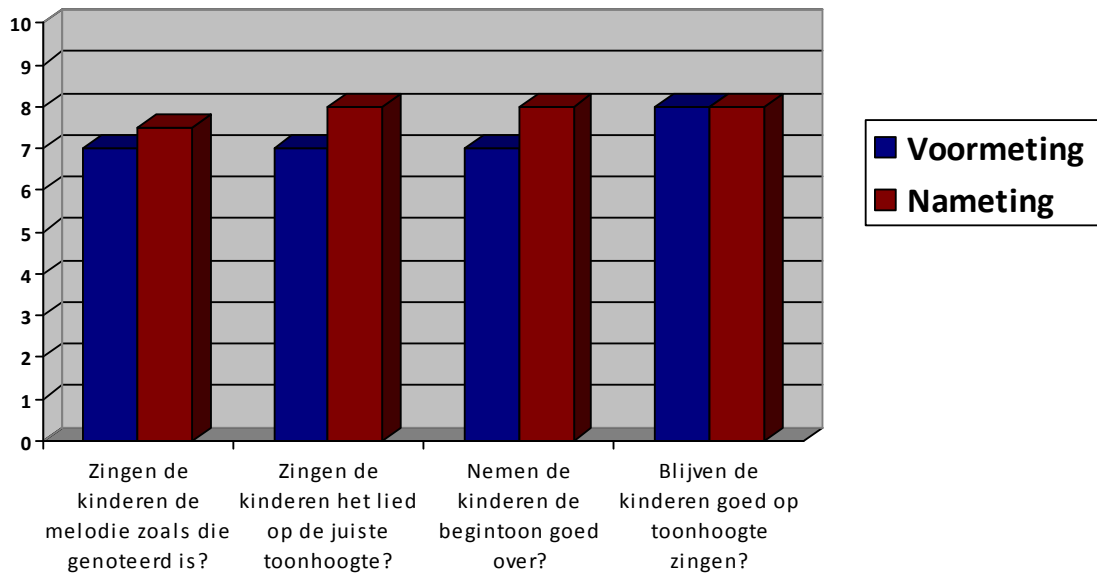
Aspect		Aandachtspunt	ja	nee	nvt	
Klank	Hoogte	Zingen alle kinderen de melodie zoals die genoteerd is?	☒	☐	☐	7.5*
		Zingen de kinderen het lied op de juiste toonhoogte?	☒	☐	☐	8**
		Nemen ze de begintoon goed over?	☒	☐	☐	8
		Blijven ze goed op toonhoogte zingen?	☒	☐	☐	8
	Duur	Is het ritme van het lied correct?	☒	☐	☐	7
		Blijven ze goed in de maat?	☒	☐	☐	8
		Gaan ze steeds sneller zingen?	☒	☐	☐	n.v.t.
	Sterkte	Zingen de kinderen te hard of te zacht?	☒	☐	☐	6
		Passen ze de eventuele sterkteverschillen toe?	☒	☐	☐	6
	Kleur	Gebruiken de kinderen hun resonantieruimten goed?	☒	☐	☐	6
Vorm		Ademen de kinderen op de juiste plaatsen?	☒	☐	☐	7
		Is de muzikale zinsbouw goed te horen?	☒	☐	☐	7
Betekenis		Past de expressie goed bij het karakter van het lied?	☒	☐	☐	8
		Articuleren ze goed?	☒	☐	☐	7

*De kinderen blijven bij sommige liedjes ondersteuning nodig houden van een leerkracht die mee zingt. Lastige intervallen pikken ze niet snel op.

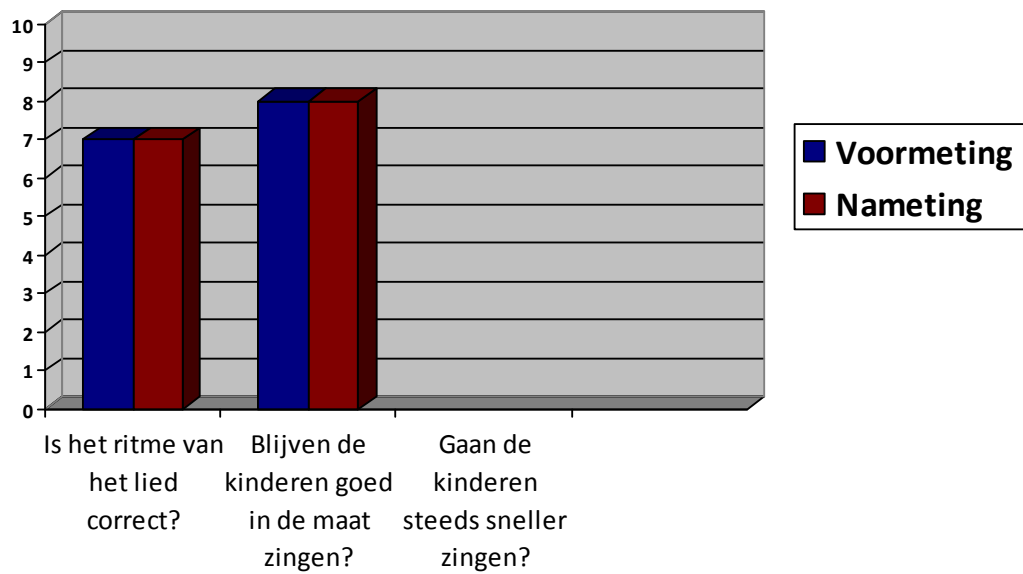
**De meeste kinderen zingen het lied op de juiste toonhoogte, er blijven wel een aantal brommers in de klas aanwezig. Hun zang is verbeterd maar af en toe zingen ze onder de juiste toonhoogte.

De resultaten van de voormeting en de nameting heb ik in vier grafieken verwerkt. In de grafieken is op deze manier een duidelijke ontwikkeling te zien. De vier grafieken zijn op de volgende twee bladzijden te zien.

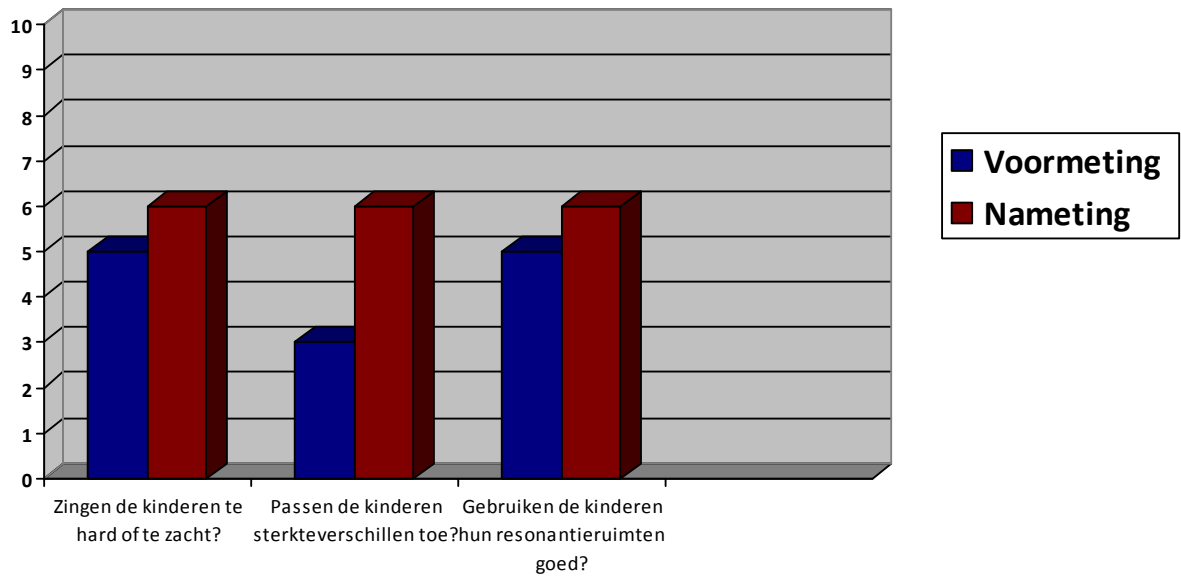
Klank - hoogte

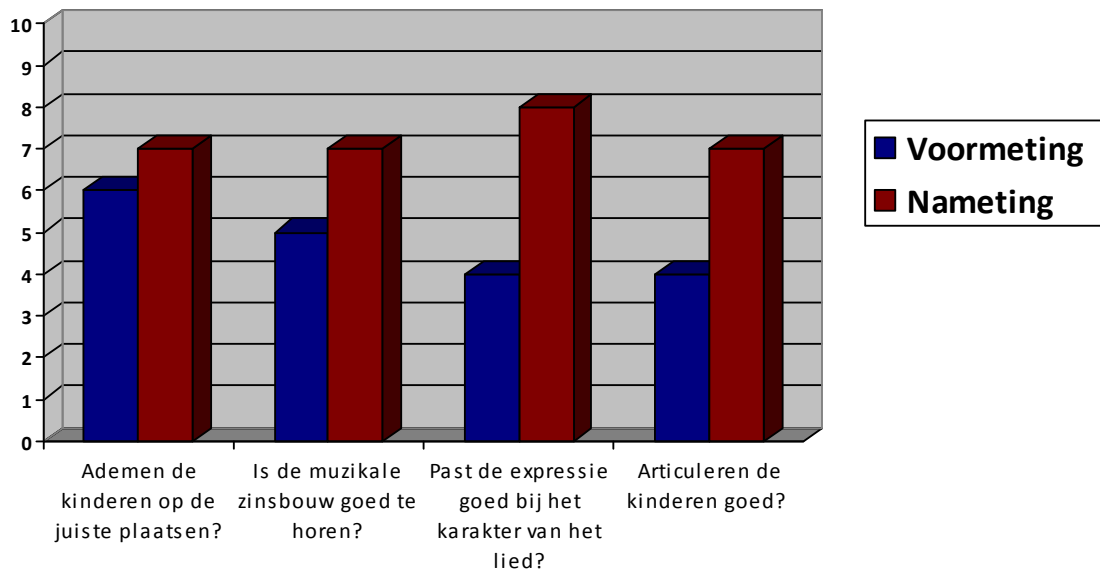
Klank - duur

Klank - sterkte/kleur

Vorm en betekenis

11.2 Interpretatie van de resultaten

In de vorige paragraaf heb ik het beoordelingsschema van de nameting ingevuld en de resultaten van de voor- en nameting verwerkt in vier grafieken. In deze paragraaf wil ik de resultaten van de nameting interpreteren aan de hand van de resultaten van de voormeting.

11.2.1 Klank – hoogte

Tijdens de zanglessen heb ik samen met de kinderen veel tijd besteed aan stemegalisatie en het goed zingen van de melodie. We hebben bijvoorbeeld verschillende stemvormingsoefeningen gedaan waarbij het motiefje steeds een halve toon hoger gezongen moest worden. De kinderen konden de verschillende oefeningen steeds vloeiender zingen! Deze ontwikkeling is ook terug te zien in de grafiek.

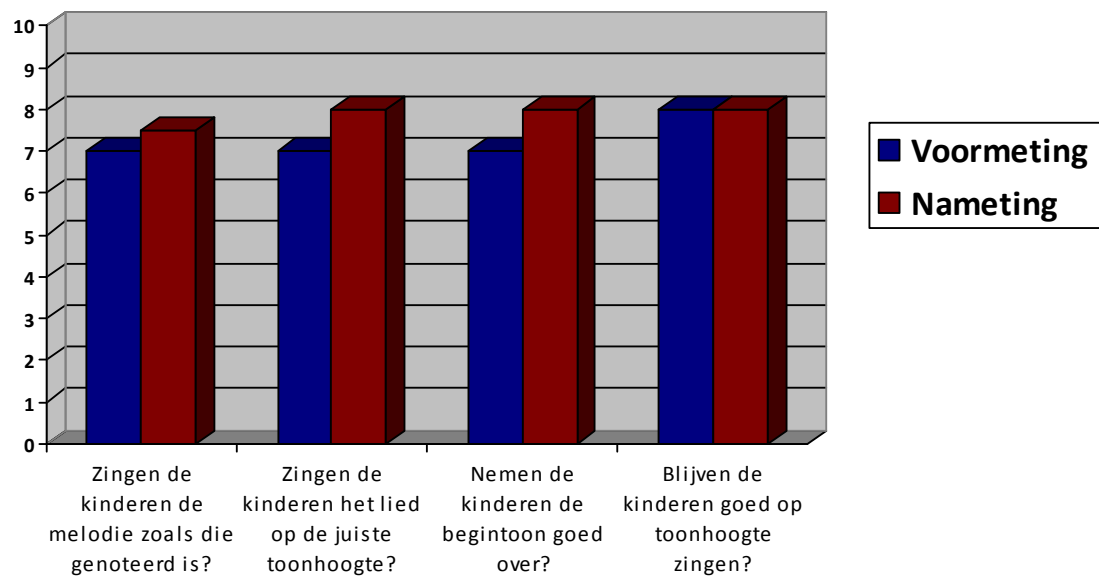
De eerste drie staven van de nameting in de grafiek geven een vooruitgang aan ten opzichte van voor de zanglessen. De vierde staaf geeft aan dat het niveau gelijk is gebleven.

Tijdens de zanglessen en het bekijken van de filmopnames van de nameting merkte ik dat de kinderen de melodieën van de liedjes sneller oppikten en de melodieën vloeiender gingen zingen. De kinderen konden steeds beter meezingen met een instrumentale begeleiding. Dit geeft aan dat ze de melodieën goed in hun hoofd hadden. Deze aandachtspunten scoren daarom ruim voldoende. Toch hebben de kinderen soms nog steeds moeite met grote of lastige intervallen. Die intervallen worden dan net niet gehaald. Bijvoorbeeld 'Dingen waar ik zo van hou' de laatste regel voor het refrein. Bij dit soort fragmenten is de hulp van de leerkracht noodzakelijk om de melodie voor de kinderen helder te houden.

Ook blijven er een aantal brommers in de klas aanwezig. Niet alle kinderen zingen dus de hele tijd op de juiste toonhoogte. Wel was er duidelijk verbetering hoorbaar en zongen de brommers steeds meer op de juiste toonhoogte.

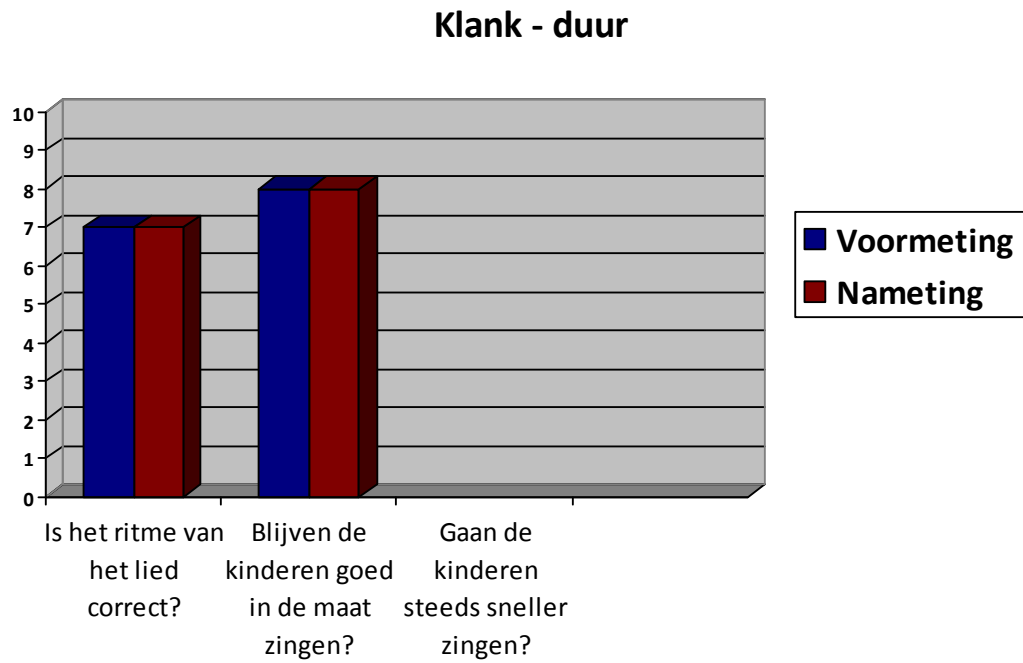
Het laatste opvallende tijdens de lessen was het meezingen met een mannenstem. De klas zong dan continu een octaaf lager de melodie mee (bv 'De verliefde stieros'). Als leerkracht kon ik dat ook niet corrigeren. Ik heb daarom geen gebruik meer gemaakt van begeleidingen met een mannenstem.

Klank - hoogte

11.2.2 Klank – duur

Bij het invullen van het beoordelingsschema van de nameting besepte ik dat ik aan deze aandachtspunten niet expliciet aandacht heb besteed in de lessen. Bij het bekijken van de opnames van de voor- en nameting hoorde ik eigenlijk geen verschil/ontwikkeling. De meeste kinderen zingen meestal het ritme van het lied goed en in de maat. Daarom scoren de kinderen hier een ruim voldoende. Bij complexere ritmes (bv. de inzetten van 'Flieh') gaat het vaak niet helemaal gelijk.

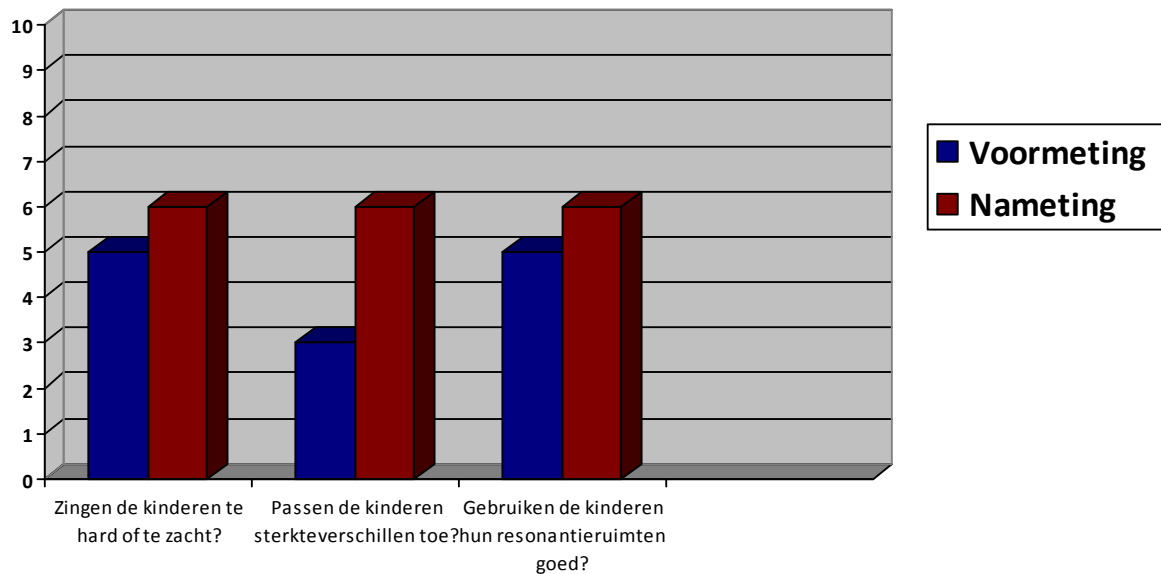

11.2.3 Klank – sterkte/kleur

Bij deze aandachtspunten zijn grote sprongen te zien, ik vind dat de kinderen zich hier duidelijk ontwikkeld hebben. De cijfers geven hier bij de nameting krappe voldoendes aan, ik had hier graag een grotere vooruitgang gezien. Maar ik ben tevreden met de resultaten van nu, uiteindelijk is het experiment in een korte periode uitgevoerd.

Tijdens het geven van de zanglessen merkte ik dat de kinderen meer durfde te zingen en dat was duidelijk hoorbaar. De kinderen zongen veel enthousiaster en duidelijker en dit had gevolgen voor de dynamiek tijdens het zingen. De kinderen keken naar de tekst en paste daar de sterkte van zingen bij aan (bv. 'Het boevenlied' werd zachter gezongen maar 'Flieh' sterk en overtuigend). Toch moest ik de kinderen hier wel op wijzen en de kinderen pasten de dynamiek nog niet toe binnen een lied. Doordat de kinderen steeds enthousiaster gingen zingen, gingen ze ook steeds meer zingen met hun lichaam. De mond ging verder open, ze zaten rechtop en ze hebben staand gezongen. Hierdoor gebruikten de kinderen hun resonantieruimten steeds meer. Op de opname van de nameting vind ik dat het zanggeluid vol klinkt. Maar ook voor dit aandachtspunt geldt dat de kinderen dit nog niet elke keer uit zichzelf doen. Ik denk dat dit een kwestie is van tijd en gewenning.

Klank - sterkte/kleur

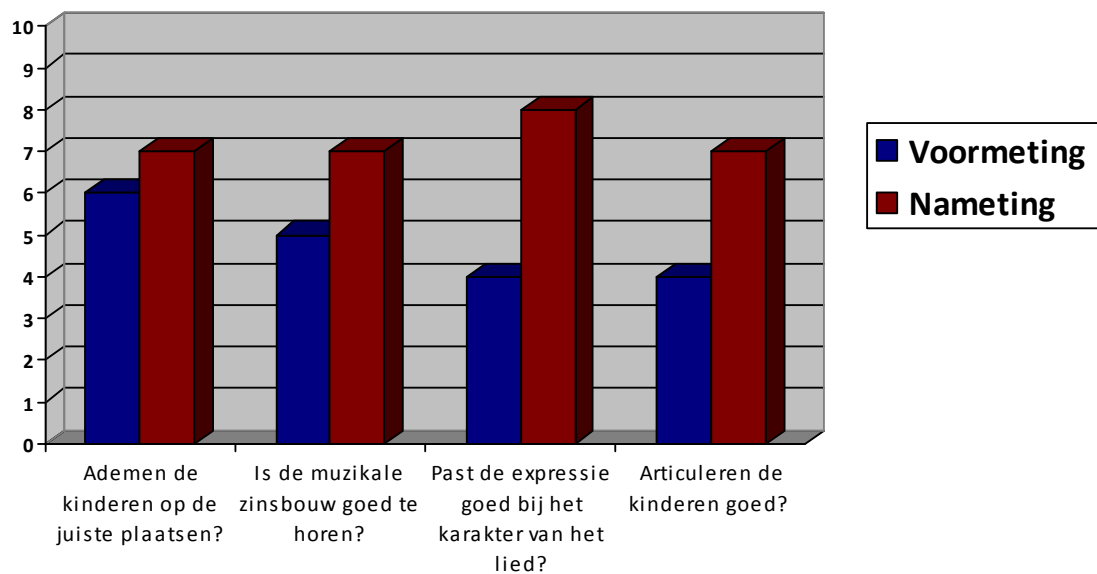

11.2.4 Vorm en betekenis

Tijdens de voormeting had ik het gevoel dat de kinderen de liedjes zingen omdat het moest. Er was totaal geen mimiek en enthousiasme te zien. De betekenis vind ik wel een heel belangrijk onderdeel van het zingen, met een lied probeer je een verhaal over te brengen. Daarom vond ik dit een belangrijk aandachtspunt tijdens de zanglessen. En ik ben blij dat ik tijdens de lessen en de filmopnames van de nameting een duidelijke ontwikkeling kon zien. Vooral bij het lied 'Boos' hebben we veel aandacht besteed aan de juiste expressie. Doordat ik met de kinderen veel verschillende soorten liedjes heb gezongen, hebben de kinderen veel verschillende soorten expressie ervaren. Daardoor zijn ze zich er ook meer bewust van geworden. Ik vind dat op de opnames van de nameting bij de meeste kinderen een duidelijke expressie te zien is. Bij het lied 'Het boevenlied' kijken de kinderen zelfs bang.

Expressie heeft bij zingen ook te maken met overtuiging, door overtuigend te zingen draag je je verhaal uit. Om overtuigend over te komen is het belangrijk om goed te articuleren. Eigenlijk werd de articulatie tegelijk met de aandacht voor expressie verbeterd. Ook de verschillende stemvormingsoefeningen en de lichaamshouding hebben hier aan bij gedragen. Ik vind de articulatie sterk vooruit gegaan maar voor sommige kinderen duurt het langer voordat ze echt duidelijk zingen. Doordat de kinderen bewuster met de melodie en de articulatie bezig waren, ademden de meeste kinderen ook automatisch op de goede momenten. De aandacht voor de juiste lichaamshouding was hierbij belangrijk.

Vorm en betekenis

Na het uitvoeren van het literatuuronderzoek en het praktijkonderzoek wil ik dit verslag van dit onderzoek afsluiten met een conclusie. Deze conclusie wil ik schrijven vanuit mijn bevindingen en een terugkoppeling naar de onderzoeksvragen. Wat waren belangrijke leermomenten, opvallende ontwikkelingen en is het experiment geslaagd? Als laatste wil ik ook aanbevelingen doen aan leerkrachten van bovenbouwgroepen met betrekking tot zangonderwijs.

12.1 Mijn bevindingen

Tijdens dit onderzoek heb ik veel nieuwe ontdekkingen en ervaringen opgedaan. Deze bevindingen wil ik splitsten in het literatuuronderzoek en het praktijkonderzoek.

12.1.1 Literatuuronderzoek

Dit onderzoek ben ik begonnen met een literatuuronderzoek. Ik vond het belangrijk om eerst mijn eigen kennis te verbreden zodat je als leerkracht goed weet wat je de kinderen bij wil brengen. Het theoriegedeelte over de vier stemvormingsaspecten zie ik als noodzakelijke bagage waar ik tijdens de zanglessen vaak op ben teruggevallen. Daarom heb ik het verslag over de vier stemvormingsaspecten opgenomen in de handleiding 'Zingen met kinderen'.

Als tweede ben ik aan de slag gegaan met het verzamelen van geschikt zangmateriaal voor de bovenbouwgroepen. Ik heb ontdekt dat muziekmethode 'Moet je doen' en liedbundel 'Eigen-wijs' als belangrijkste bron wordt gebruikt in het basisonderwijs. Ik heb daarom ook verder gezocht in andere bronnen voor geschikte liedjes zodat ik in de zanglessen ook gebruik kon maken van andere liedjes.

In de muziekmethodes en liedbundels voor het basisonderwijs, bv. 'Liedmachien', 'Moet je doen' en 'Eigen-wijs' wordt over het algemeen geen gebruik gemaakt van stemvormingsoefeningen. Dit vond ik opvallend. Naar mijn mening zijn dat geschikte oefeningen om technisch de zang van de kinderen te verbeteren. In 'Moet je doen' komen een paar losse stemoefeningen voor maar deze moeten a capella gezongen worden. Hierdoor wordt de uitvoering lastiger en minder aantrekkelijk. Bij het zoeken en maken van de stemvormingsoefeningen heb ik geprobeerd om zowel technische oefeningen als leuke versjes in het verslag te zetten. Ook hiervoor is een gevarieerd repertoire ontstaan.

In het theoriegedeelte over de vier stemvormingsaspecten heb ik geleerd dat het belangrijk is om aan alle vier de aspecten te werken. Daarom heb ik de liedjes en de stemvormingsoefeningen verdeeld in dezelfde vier aspecten. Zo is het duidelijk aan welke aspecten er al gewerkt is. Ik vond deze indeling handig tijdens de zanglessen.

12.1.2 Praktijkonderzoek

Allereerst vond ik het geven van de zanglessen leuk om te doen. Tijdens de lessen zag ik bij de meeste kinderen vooruitgang en dat geeft energie om te proberen om nog meer uit de kinderen te halen. Tijdens het geven van de lessen heb ik ook weer nieuwe ontdekkingen op gedaan waar je tijdens een literatuuronderzoek niet achter komt. Daarom vind ik het leuk dat ik de theorie gelijk kon toepassen in de praktijk.

In hoofdstuk 4 heb ik verschillende luisteropdrachten genoemd. Al deze opdrachten heb ik in de praktijk uitgevoerd. De kinderen vonden de opdrachten erg leuk en ik merkte dat ze daardoor intensief naar het nieuwe lied luisterden. Als leerkracht merk je de 'voorsprong' tijdens het aanleren. Het belang van luisteropdrachten heb ik zeker ervaren.

In het begin vonden de kinderen de stemvormingsoefeningen gek. Er werd bijvoorbeeld veel gelachen. Maar na drie lessen werden de oefeningen al gewoner en zongen de kinderen de oefeningen ook al veel beter. Hierin zag je ook vooruitgang, de hoge noten kwamen er beter uit. Het technisch verbeteren van de zang wordt hiermee bereikt. Ik begrijp dat de oefeningen eerst voor de kinderen heel onwennig zijn, je zingt hele gekke dingen. Gewenning is hierbij het sleutelwoord. Ik heb de oefeningen elke les herhaald. Bij een nieuwe klas zou ik dat niet weer doen. Elke les is te vaak voor de kinderen, ze gaan de oefeningen dan vervelend vinden.

Elk lied heb ik met de 'weg geef methode' aangeleerd, behalve 'Flieh'. Deze manier van aanleren vind ik prettig werken. Het lied blijft een geheel en de lastige stukken horen de kinderen automatisch vaker voordat ze die mee gaan zingen.

Tijdens de zanglessen heb ik gebruikt gemaakt van veel verschillende liedjes. Veel komen er uit de bundel 'Eigen-wijs', een paar uit andere bronnen. De kinderen vonden alle liedjes leuk. Toch merkte ik een duidelijk verschil tussen de liedjes uit 'Eigen-wijs' en de andere liedjes. De liedjes uit 'Eigen-wijs' konden de kinderen beter zingen. De andere liedjes waren pittiger en kosten meer tijd om ze goed aan te leren. Dit vond ik opvallend omdat tijdens de voorbereidingen mij het verschil niet heel erg was opgevallen. Ik vind daarom dat 'Eigen-wijs' een belangrijke plek moet in nemen bij het zangonderwijs omdat de liedjes gevarieerd en goed zingbaar zijn voor kinderen. Daar in tegen vind ik dat andere bronnen ook gebruikt moeten worden om kinderen ook kennis te laten maken met andere stijlen en zangers. Het niveau van de klas is hierin doorslaggevend.

In hoofdstuk 11 heb ik vaak in de zin 'de meeste kinderen' genoemd. Tijdens de lessen merkte ik een vooruitgang bij de meeste kinderen, helaas niet bij alle kinderen. De doelen die ik gesteld had en die aangegeven worden in het beoordelingsschema zijn niet voor alle kinderen haalbaar geweest. In de klas zaten een aantal brommers en door 10 zanglessen kan het brommen ook niet helemaal weg gaan. Ik ben wel blij dat er ook bij deze kinderen een duidelijke vooruitgang te zien was, zeker in expressie en articulatie. Structureel zangonderwijs gedurende een lange tijd zou nog meer resultaat geven.

Zingen is een complexe activiteit waar veel verschillende aandachtspunten bij komen kijken. 10 zanglessen was daarom eigenlijk te weinig om ruim de tijd te besteden aan alle aandachtspunten. Hier liep ik tijdens het hele praktijkonderzoek tegen aan. Om de kwaliteit van het zingen te verbeteren moet je daar als leerkracht ruim de tijd voor nemen. Je kan dan meer in gaan op details en de kennis en ervaringen hebben zo de tijd om te landen bij de kinderen. Ook kan een leerkracht zo meer vanuit de behoeften van de kinderen werken, waar zijn ze op dit moment aan toe? Deze mogelijkheid had ik niet omdat ik graag aan alle vier de stemvormingsaspecten wou werken en sommige liedjes graag aan wou leren.

12.2 Terug naar de onderzoeksvragen

Aan het eind van dit onderzoek wil ik graag antwoord geven op de onderzoeksvragen die ik aan het begin van dit onderzoek geformuleerd heb.

De probleemstelling luidde als volgt:

'Ik wil graag weten wat het effect van stemtraining is op de zangkwaliteit van kinderen in de bovenbouw van de basisschool.'

Deze probleemstelling komt duidelijk naar voren in het praktijkonderzoek en de deelvraag van het praktijkonderzoek komt overeen met de probleemstelling. Bij het beantwoorden van deze deelvraag zal ik ook terug komen op de probleemstelling.

Naast de probleemstelling had ik ook een overkoepelende onderzoeksvraag geformuleerd.

'Op welke manier kan ik het beste de kinderen in een bovenbouwklas bewust maken van hun eigen zingen en op welke manier kan ik het beste de zangkwaliteit van de kinderen verhogen?'

Vanuit deze onderzoeksvraag kwamen verschillende deelvragen naar voren. Deze vragen zal ik eerst beantwoorden.

Wat is het belang van zingen voor de ontwikkeling van kinderen?

Deze vraag heb ik beantwoord met behulp van 'Muziek meester!' deel 1. Er zijn verschillende competenties te noemen waar muziekonderwijs, en dus ook zangonderwijs, aan bij draagt. Voorbeelden zijn de sociale, emotionele en cognitieve competentie. Zangonderwijs draagt ook specifiek bij aan de taalontwikkeling van kinderen, aan het communicatiegedrag van kinderen en aan het verrijken van plezier binnen muziekonderwijs. Er zijn dus verschillende argumenten te benoemen die pleitten voor voldoende aandacht van zangonderwijs bij kinderen.

Op welke manier spelen de stemvormingsaspecten een rol tijdens het zingen?

Bij het zingen spelen vier stemvormingsaspecten een rol tijdens zingen. Dit zijn de stem, de adem, articulatie en resonantie. Alle aspecten zijn belangrijk maar de één is merkbaarder dan de ander. Stembanden gaan door middel van een luchtstroom trillen. Doordat dit geluid resoneert in de gehemelte ontstaat er een geluid. De spieren aan de stembanden bepalen de sterkte en de hoogte van het geluid. Tijdens het zingen is het belangrijk dat de lengteverschillen van de stembanden vloeiend wisselen. Hierdoor ontstaat er een vloeiend geluid. Dit wordt stemegalisatie genoemd. Onder het aspect adem wordt een goede beheersing van de ademhaling verstaan. Een goede ademhaling is noodzakelijk voor een vloeiende luchtstroom langs de stembanden. Een goede lichaamshouding is hierbij belangrijk. Ademsteun is een bekend begrip bij het zingen. Tijdens het zingen moet de adem verdeeld worden over de muzikale zin. Tijdens het zingen wil de zanger een verhaal overbrengen. Verstaanbaarheid is hierbij een voorwaarde. Onder articuleren wordt het secuur vormen van de spraak- of zangklanken verstaan. De klinkers en medeklinkers worden op de juiste manier geplaatst en uitgesproken waardoor de tekst duidelijk te verstaan is. De lippen, de kaak, de tong en het zachte gehemelte 'vormen' de articulatie.

Wat zijn de kenmerken van een kinderstem en wat zijn de mogelijkheden van een kinderstem om te zingen?

Vergeleken met een volwassenstem klinkt een kinderstem vrij hoog en iel. Een kinderstem zingt namelijk in het register van de sopraan. De stemomvang van een kind verschilt aanmerkelijk met de omvang van een volwassenstem. Hartlieb concludeerde naar aanleiding van zijn onderzoek onder een groot aantal kinderen dat de stemomvang van een kind ongeveer uit twee octaven bestaat. Doordat het kind groeit, het strottenhoofd groeit mee, worden de stembanden langer. Hierdoor kan het kind steeds lager zingen, de stem muteert. Het is belangrijk om rekening te houden met het hoge zangregister van kinderen. De melodie van de liedjes mogen niet te laag geschreven zijn.

Wat is een goede didactische manier om aan kinderen uit te leggen wat hun stembanden doen tijdens het zingen?

Tijdens de eerste zangles heb ik in de klas een filmpje van de stembanden laten zien. Deze vrouw was aan het zingen en zong verschillende toonladders. Hierdoor werd het voor de kinderen heel concreet wat er precies gebeurt als je zingt. Dit kunnen de kinderen ook zelf ervaren door langzaam een toonladder te zingen terwijl ze een vinger tegen hun hals aan houden. Ze voelen dan de stembanden korter en langer worden. Het zingen van de stemvormingsoefeningen kan vergeleken worden met spieren die een warming-up nodig hebben of een ballon die soepel gemaakt moet worden voor hij opgeblazen kan worden.

Wat zijn duidelijke didactische tips en oefeningen voor een leerkracht om het zingen van de kinderen te verbeteren?

Als kinderen veel ervaring opdoen met zingen, zal de zangkwaliteit verbeteren. Naast structureel veel zingen zijn er ook andere didactische tips. Deze zijn te lezen in hoofdstuk 4 en 5 van dit verslag.

Heeft mijn lessenserie, met als doel het verbeteren van de zangkwaliteit van de kinderen, effect op de zangkwaliteit van de kinderen?

Na het literatuuronderzoek heb ik een lessenserie ontworpen voor de bovenbouwgroepen. De theorie heb ik zo gekoppeld aan de praktijk. De lessenserie heb ik zelf uitgevoerd in groep 5 en 6 van 'De Tamarisk'.

Door middel van een voor- en nameting heb ik de verschillen aan kunnen geven na het uitvoeren van de lessenserie. De cijfers van de aandachtspunten heb ik van beide metingen in grafieken verwerkt. In die grafieken is bij de meeste aandachtspunten een duidelijke vooruitgang te zien. Het is niet zo dat door het uitvoeren van deze lessenserie alle klassen perfect zullen zingen. Deze lessenserie moet als voorbeeld gezien worden voor zangonderwijs het hele jaar door. Het is een opzet waar de leerkrachten naar eigen inzicht veranderingen en toevoegingen in kunnen aanbrengen. Deze lessenserie geeft de ingrediënten aan van zangonderwijs waardoor de zangkwaliteit van kinderen verbeterd kan worden.

Met het beantwoorden van bovenstaande vraag kan ik ook antwoord geven op de probleemstelling van dit onderzoek. Stemtraining, wat bestaat uit stemvormingsoefeningen en structureel zangonderwijs, heeft een positief effect op de zangkwaliteit van kinderen in de bovenbouw van de basisschool.

In mijn onderzoek heb ik ervaren dat het belangrijk is om aan kinderen uit te leggen wat zingen precies is. Dit kan door middel van filmmateriaal over stembanden en tijdens het zingen voelen aan de hals. Maar ook door uitleg over de vier stemvormingsaspecten, benoem waar het bij het zingen omgaat. Kinderen kunnen dan kritisch letten op hun eigen zingen.

De zangkwaliteit van kinderen kan het beste verhoogd worden door structureel zangonderwijs, het zingen van stemvormingsoefeningen en het gebruiken van luisteropdrachten tijdens het aanleren van een lied. Het is tevens belangrijk dat elk stemvormingsaspect aan bod komt in het zangonderwijs.

Ik kan concluderen dat het experiment geslaagd is. De afhankelijke variabelen bewustwording van de stemplooiën, stemvormingsoefeningen en structureel zangonderwijs effect hebben een positief effect gehad op de zangkwaliteit van de kinderen van groep 5 en 6 van 'De Tamarisk' locatie Corpus.

12.3 Aanbevelingen

Na het schrijven van de conclusie en het beantwoorden van de onderzoeksvragen wil ik graag een paar aanbevelingen geven voor leerkrachten van bovenbouwgroepen.

Allereerst is het belangrijk om veel met kinderen te zingen. Zoals in hoofdstuk 1 is geschreven geeft zingen veel plezier in de klas, ontwikkelen kinderen een beter taalgevoel en is zingen goed voor de communicatiemogelijkheden van kinderen. Door veel te zingen trainen kinderen hun stembanden en doen ze ervaring op. Net als bij lezen geldt ook voor zingen dat het belangrijk is om veel kilometers te maken.

In hoofdstuk 2 is te lezen dat zingen uit vier stemvormingsaspecten bestaat. Het is belangrijk dat aan alle vier de aspecten regelmatig aandacht wordt besteed. De kwaliteit van het zingen kan verbeterd worden als aan alle vier de aspecten gewerkt wordt.

Naast het zingen van liedjes heb ik ook gemerkt dat het zingen van stemvormingsoefeningen positief bijdraagt aan de kwaliteit van het zingen. Bij deze oefeningen wordt vooral het technisch zingen verbeterd en wordt er expliciet gewerkt aan de stemvormingsaspecten. Deze oefeningen hoeven niet elke les gezongen te worden, regelmatig is prima.

Literatuurlijst

Boeken:

- Baarda D.B. *Basisboek Methoden en Technieken*. 2001 Groningen: Wolters - Noordhoff
- Crispin N. *Audition songs for kids*. 2009 London Wise
- Haverkort F. *Eigen-wijs*. 2010 Stichting ter bevordering van de Muzikale Vorming
- Koopman, C. *De intrinsieke waarde van muziek in Muziek leren*. 2005 Assen: Van Gorcum
- Van der Lei R. *Moet je doen. Muziekmethode groep 5 t/m 8*. 2009 Utrecht: ThiemeMeulenhoff
- Van der Lei R. *Muziek meester1*. 2004 Utrecht: ThiemeMeulenhoff
- Van der Lei R. *Muziek meester 2*. 2004 Utrecht: ThiemeMeulenhoff
- Ralkin N. *Musical 'De verkiezing'*. Santpoort-zuid: Jingo-Music
- Sherman, R.M. *Mary Poppins*. 2007 Milwaukee: Hal Leonard
- Van der Vinne, K. *In koor: Natuurlijk zingen!* 1989 Amsterdam: Broekmans & Van Poppel

Cd-rom:

'Zingende klassen'

Internet:

- <http://www.noordelijkoorfestival.nl/publicdocs/artikelen/methodiek/brommers.pdf> Opgehaald op 4-1-2012
- <http://tule.slo.nl/KunstzinnigeOrientatie/F-KDKunstzinnigeOrientatie.html> Opgehaald op 10-10-2011
- <http://www.prelogopedie.nl/Articulatie%20hoe%20maak%20je%20klanken.htm> Opgehaald op 14-11-2011
- [http://nl.wikipedia.org/wiki/Resonantie_\(natuurkunde\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Resonantie_(natuurkunde)) Opgehaald op 14-11-2011
- http://www.popschoolmaastricht.nl/college_zang.php Opgehaald op 14-11-2011
- <http://www.chordie.com/chord.pere/getsome.org/guitar/olga/chordpro/v/Herman.Van.Veen/Opzij,Opzij.cho pro> Opgehaald op 9-3-2012
- http://tabs.ultimate-guitar.com/j/john_farnham/youre_the_voice_tab.htm Opgehaald op 9-3-2012

Afbeeldingen:

- 2.1 http://www.nsvg.nfk.nl/leven_zonder_stembanden/laryngectomie/strottenhoofd
- 2.2 http://www.reocities.com/trappenhuis/artikel/t_art47.htm
- 2.3 <http://www.elkepilz.nl/StemNL.html>
- 2.4 http://www.midwayjoysingers.nl/adem_ademsteun.htm
- 2.5 <http://www.audiologieboek.nl/niveau2/hfd10/10-2-2.htm>
- 2.7 In koor: Natuurlijk zingen pag. 63

Bijlage

De verliefde stieros

Naam:

In dit lied komen tussenspelen, coupletten en refreinen voor. In welke volgorde komen ze voor? Kleur het hokje van een couplet blauw, het hokje van een refrein geel en het hokje van een tussenspel groen.

In dit lied komen veel Nederlandse woorden voor die anders uitgesproken worden dan dat wij normaal doen. Kan je die woorden opschrijven?

Opzij!

Naam:

Dit lied bestaat uit verschillende zinnen. Het zijn er twaalf. Schrijf het eerste en het laatste woord van de zin in de tabel op.

Zin 1	opzij	opzij
Zin 2		
Zin 3		
Zin 4	opzij	opzij
Zin 5		
Zin 6		
Zin 7		
Zin 8		
Zin 9	een	slapen
Zin 10		
Zin 11		
Zin 12		

Kleur de rijmwoorden groen.

Het boevenlied

Naam:

Dit lied gaat over een huis waar 's nachts enge geluiden voorkomen.

Misschien is er wel een boef.....

Die enge geluiden zijn te horen in de muziek. Omschrijf de enge geluiden.

Welke enge geluiden kan je er zelf nog bij bedenken?

1 2 3 4

5Dm7 6 7 8

9 10 Am7 11 12

Dm7 13 14 15 16

17 18 19 20

21 22 23 24

Gm C F C C7 F

25 26 27 28

Gm C F

29 30 31 32

Flieh

Naam

Zet de zinnen in de goede volgorde. Zet het juiste nummer voor de zin.

☐

Flieh. Flieh flah. Flieh flah flo. Fis-te.

☐

O no - no - no - no - ne fis - te.

☐

Bi - bi - bli - o - de - do - de, bo - bo - be - di - de - da - de,
wa - da - she - di - de - da - de shi en toe.

☐

Des - sa mi - ne sa - la - mi - ne oe - a poe - a.

☐

Cu - me - la - di cu - me - la - di cu - me - la - di fis - te.

☐

I - ne mi - ne des - sa mi - ne oe - a poe - a de mi - ne.

Hond Joris

Naam:

Dit lied bestaat uit drie coupletten. In het eerste couplet wordt verteld wie hond Joris is. In het tweede couplet wordt er verteld hoe het komt dat Joris een zwervershond is. Waarom is Joris een zwervershond geworden?

Hond Joris

A musical score for a piece titled "Hond Joris". The score is written on a single treble clef staff with a key signature of two flats (B-flat and E-flat) and a time signature of 3/4. The melody consists of 40 numbered measures, arranged in seven lines of six measures each. The notes are primarily eighth and quarter notes, with some rests and a few beamed sixteenth notes. The piece concludes with a double bar line at the end of measure 40.

1 2 3 4 5
6 7 8 9 10 11
12 13 14 15 16 17
18 19 20 21 22 23
24 25 26 27 28 29
30 31 32 33 34 35
36 37 38 39 40

Dingen waar ik zo van hou

Naam:

De tekst van dit lied staat hieronder. Maar er missen een paar woorden.

Regen op _____ en slagroom op soezen.
Fluitende ketels en spinnende poezen.
Bruine pakketjes met stempels en _____.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

Melk witte pony's en mokka gebakjes.
Knikkers en _____ en kerstmis met pakjes.
_____ die zweven door eindeloos blauw.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

_____ met strikjes en bloesjes met kantjes.
Ijskoude winters en warm wollen wantjes.
Kersverse _____ als die knarst in de kou.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

(refrein)
Als de hond bijt,
als de _____ steekt,
zijn ze boos op mij.
Dan denk ik aan alles waar ik zo van hou
en ben ik meteen weer blij.

Boeken met plaatjes, en _____ met worstjes.
Kussen gevechten en brood zonder korstjes.
Een echte kop _____ met melk en cacao.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

Veel telegrammen, verhaaltjes _____.
Kleine konijntjes en kikkers en spinnen.
De neus van een paard en een _____ van een
pauw.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

Sneeuwballen gooien en _____ gaan rijden.
Achter elkaar van de trapleuning glijden.
Zo maar een _____ die landt op je mouw.
Dat zijn de dingen waar ik zo van hou.

(refrein)
Als de hond bijt,
als de bij steekt,
zijn ze boos op mij.
Dan denk ik aan alles waar ik zo van hou
en ben ik meteen weer blij.